

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์และข้อวิจารณ์

การวิเคราะห์ด้านภาษา

1. การใช้ภาษาสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นการกำหนดสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นตัวแทนสิ่งที่เป็นนามธรรม เพราะมุ่งให้สิ่งที่ต้องการแทนนั้นสามารถเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน ขึ้น เช่น ตราชู คือ สัญลักษณ์แทนความยุติธรรม นกเขา คือ สันติภาพ ดอกกุหลาบสีแดง คือ สิ่งแทนความรัก พระพุทธรูปคือสิ่งแทนพระพุทธศาสนา ไม้กางเขนคือศาสนา คริสต์ ฯลฯ ทำทางบางอย่างเป็นสัญลักษณ์แทน เช่น พักหน้าแทนการยอมรับหรือเห็นด้วย เครื่องหมายต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์ไฟจราจรสีแดงแทนสัญญาณให้รถหยุด เป็นต้น (กาญจนา วิชญาปกรณ์, 2542 :114)

ตัวอย่างที่ 1 “ถั่วปีบานดอก ถั่วปีบานบอกว่าฤดูหนาวใกล้มาถึง” (มาลา คำจันทร์, 2526:74)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ขกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึง การใช้ “ถั่วปี” เป็นสัญลักษณ์ของฤดูหนาว เพราะถั่วปีจะติดดอกออกฝักในฤดูหนาว เมื่อดอกถั่วปีเริ่มบานก็เป็นสัญลักษณ์ว่าฤดูหนาวใกล้มาถึงแล้ว ชาวบ้านก็จะเตรียมรับมือกับความหนาวเย็นที่กำลังจะมาถึง

ตัวอย่างที่ 2 “ค่ำวันรุ่งขึ้น เสียงกระหลก หรือเกราะก็ดังร่าก้องไปทั้งหมู่บ้าน” (มาลา คำจันทร์, 2526:57)

ตัวอย่างที่ 3 “วันรุ่งขึ้นบ้านดีกระหลกปกวาลูกบ้าน เสียงกระหลกหรือเกราะร่าก้องได้ยินทั่วหมู่บ้าน...” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 75)

ตัวอย่างที่ 4 “ตกค่ำพ่อหลวงก็ร่ากระหลกดัง ปัก ๆ ๆ ๆ เรียกลูกบ้านประชุม...” (มาลา คำจันทร์, 2543 ค:108)

ตัวอย่างที่ 5 “เสียงตีเกราะเคาะไม้ดังขึ้นบ่ายนั้น พร้อมเสียงเล่าลืออื้ออึงว่าเสือบหัวป่าไฟ...”
(มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 59)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า เรื่องไพรอำพราง และเรื่องนางถ้ำ ที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการใ้เกราะเป็นสัญลักษณ์ของการเรียกประชุมลูกบ้านของคนท้องถิ่นล้านนา คือ การใช้ “กระหลก” หรือ “กะหลก” ก็คือ เกราะ” ซึ่งเป็นเครื่องส่งสัญญาณทำด้วยไม้ที่เป็นโพรง ข้างในกลวง ใ้ไม้ดี เพื่อให้เกิดเสียงดัง บางท้องถิ่นเรียกว่า “โคงโละ” กระหลกอาจทำด้วยปล้องไม้ไผ่หรือท่อนไม้เนื้อแข็งก็ได้ หากทำด้วยปล้องไม้ไผ่จะเลือกใ้ปล้องที่มีขนาดใหญ่ และแก่จัด เช่น ไม้ซาง หรือไม้ไผ่ นวล โดยเลือกตัดเอาส่วนที่ค่อนข้างโคนต้น เพราะจะได้ไม้ที่มีเนื้อหนา เมื่อได้ปล้องไม้ไผ่มาแล้ว จะใ้ส่วเจาะให้เป็นร่องแคบ ๆ ขนาดช่วงส่ว ส่วนไม้ที่ใ้ตีกระหลกมักเป็นไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ ล่อนศอก ในการตีนั้นจะมีการตกลงกันไว้ในแต่ละชุมชน ว่ารั้วถึหรือเป็นจังหวะเพื่อส่งความหมาย เป็นประการใด เช่น หากตีรั้วถึและนานก็แสดงว่าเป็นสัญญาณแจ้งเหตุร้ายหรือต้องการความช่วยเหลือ คนท้องถิ่นล้านนาในสมัยก่อนจะมีกระหลกใ้ทุกลำเรือ่น โดยเฉพาะเรือ่นของสตรีที่อยู่ตามลำพัง จะต้องมีกระหลกที่มีสภาพพร้อมใ้ใช้งานได้เสมอ ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 140) ใ้ความหมายของ “เกราะ” ไว้ว่าหมายถึง เครื่องสัญญาณทำด้วยไม้ ใ้ตีหรือสั่นใ้ดัง

ตัวอย่างที่ 6 “การเจรจายอกกล่าวได้เริ่มขึ้น เป็นไปตามแบบแผนจาริตเคยปฏิบัติมา ไวรารไ้อั๊ พาดพิงถึงควายเข้าสวนยังความเสียหายแก่พืชผล เจ้าควายยอมชดใ้ด้วยการมอบควายใ้ใ้แรง...”
(มาลา คำจันทร์, 2534 ฃ: 138-139)

จากเรื่องบ้านไร่ชาวดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องการใช้ภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ ใน ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ผู้ใหญ่ฝ่ายชายไปเจรจาสู่ขอฝ่ายหญิง เพราะฝ่ายชายได้ไปถ่วงละเมิดผิผิฝ่าย หญิง ทำให้ฝ่ายหญิงได้รับความเสียหาย เสื่อมเสียชื่อเสียง เปรียบเสมือนควายที่เข้าไปทำความเสียหาย ใ้แก่เรือกสวนไร่นาของผู้อื่น เมื่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิงรู้เข้าจึงต้องใ้ผู้ใหญ่ฝ่ายชายมาเจรจาสู่ขอ หรือ ที่คนล้านนาเรียกว่า “การเสียผิ” เปรียบเสมือนเจ้าของควายจะต้องยอมชดใ้ความเสียหายนั้นด้วยการ ยกควายใ้เป็นกรรมสิทธิ์แก่ผู้ได้รับความเสียหาย “ควาย” ในที่นี้ก็หมายถึงฝ่ายชาย “พืชผล” ในที่นี้ หมายถึง ฝ่ายหญิง การแต่งงานของคนล้านนานั้นมีความเชื่ออยู่ว่า หากฝ่ายหญิงเป็นลูกสาวคนเดียว หรือเป็นลูกสาวคนสุดท้องจะต้องรับหน้าที่ดูแลพ่อแม่ เมื่อแต่งงานไปฝ่ายชายจะต้องมาอยู่บ้านฝ่าย

หญิงและมาเป็นกำลังสำคัญในการทำงานหาเลี้ยงครอบครัวให้แก่บ้านของฝ่ายหญิงด้วย
 ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 233) ให้ความหมายของ “ควาย” ไว้ว่าหมายถึง ชื่อสัตว์เคี้ยวเอื้องชนิด
Bubalus bubalis ในวงศ์ Bovidae เป็นสัตว์กีบคู่ รูปร่างใหญ่ สีดำหรือเทา เขาโค้งยาว ที่ใต้คางและ
 หน้าอกมีขนขาวเป็นรูปง่าม.

ตัวอย่างที่ 7 “เข้าคืนความหนาวเย็นคุกคาม วังเวงนกร้อง นกแสกส่งเสียงสากคายร้องผ่านบ้าน
 หนานแก้วหนาวเยือกสะท้อนหัวอก นกแสกร้องผ่านที่ใดที่นั่นจะมีความตายเกิดขึ้น” (มาลา คำจันทร์
 ,2534ข : 86)

ตัวอย่างที่ 8 “เสียงนกแสกแหกร้องผ่านหลังคาบ้านชวนอึดอัดใจ สัมผัสเสียงแหบคายชวนนึกถึงผี
 สาง เชื่อกันว่านกแสกร้องผ่านหลังคาบ้านจะมีคนตาย” (มาลา คำจันทร์,2542: 58)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดง และเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงเรื่อง “การใช้
 สัญลักษณ์” ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้มีการกล่าวถึง “นกแสก” ในตอนที่ยกมานี้หนานแก้วกำลัง
 ทุกข์ใจเพราะภรรยาของหนานแก้วกำลังไม่สบายอย่างหนัก เมื่อได้ยินเสียงนกแสกร้องผ่านหลังคาบ้าน
 หนานแก้วก็วิตกกังวลถึงเรื่องอาการป่วยของภรรยา เพราะคนที่ท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่านกแสกเป็นสัญลักษณ์
 ของความตาย

ตัวอย่างที่ 9 “ขบหัวกันอีกแล้ว สั่งสอนไม่รู้จบไม่รู้จำ ผีในผัดกันผีนอกช่วยซ้ำ อย่าเอาแต่ร้อน
 อีแก้วเฮือน” (มาลา คำจันทร์, 2531: 76)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ของคนใน
 ท้องถิ่นภาคเหนือ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครในเรื่องคือแก้วเฮือนกับน้องชายทะเลาะกัน ผู้
 เป็นแม่รำคาญจึงบอกว่า “ผีในผัดกันผีนอกช่วยซ้ำ” “ผีใน” ในที่นี้หมายถึง คนในครอบครัว ส่วน
 “ผีนอก” หมายถึง บุคคลภายนอก การที่แม่พูดเช่นนี้ เพื่อเป็นการสั่งสอนให้ลูกทั้งสองมีความรัก
 สามัคคีกัน เพราะถ้าหากคนในครอบครัวสมัครสมานสามัคคีกันแล้ว ก็ไม่มีใครจะมาทำอะไรได้
 ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 735) ให้ความหมายของ “ผี” ไว้ว่าหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพ

ลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีहां, เรียกคนที่ตายไปแล้วว่า ผี.

ตัวอย่างที่ 10 “เสียงปิ่นเลื่อนลั่นปลุกหมูป้านให้ตื่นตั้งแต่ไก่อังไม่ขัน” (มาลา คำจันทร์, 2531: 9)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ คำว่า “ไก่อังไม่ขัน” มีความหมายว่ายังไม่ถึงเวลาเช้า เพราะในสมัยก่อนคนยังไม่มีนาฬิกาใช้ การบอกเวลาก็อาศัยจากการเดาจากสิ่งที่อยู่รอบตัว เช่น ไก่มักจะขันเวลาเช้าตรู่เสมอ ๆ คนจึงถือเอาเสียงไก่ขันเป็นสัญลักษณ์บอกเวลาว่าเช้าแล้ว หรือถ้าพระอาทิตย์อยู่ตรงกลางศีรษะก็หมายถึงเวลาที่เที่ยงวัน เป็นต้น

2. การใช้ภาษาแสดงอารมณ์ความรู้สึก

ตัวอย่างที่ 1 “หล้าเกลียดมัน” แสงหล้าขมจุกเมื่อผู้เป็นพ่อสำรวจดูรอยเป็นเรื่อนำร่อง

“มันรวนนาอีหล้า”

“ช่างมันเถอะ พ่อมันรวน ไม่ใช่มันรวน”

“อีกหนอยมันก็ได้สมบัติพ้องมัน”

“มันจะได้สักเท่าไร ลูกสาวทำสีหน้าหมิ่นแคลน” (มาลา คำจันทร์, 2538: 12)

จากเรื่องไอ้คอมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของสองพ่อลูก เป็นตอนที่ลุงต๋นพูดจาเกลี้ยกล่อมให้ลูกสาวแต่งงานกับญาติลูกพ่อเลี้ยงโรงสี เพราะมีฐานะที่ร่ำรวย มีทรัพย์สินสมบัติมาก หากแต่งงานด้วยก็มีแต่จะสบายไปตลอดชาติ แต่แสงหล้าไม่ยอมฟัง เมื่อพ่อพูดมาแสงหล้าก็สวนกลับไปทันที บทสนทนาที่สะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์ของตัวละครสองตัวที่พยายามเอาชนะกันด้วยคำพูด ผู้เป็นพ่อต้องการให้ลูกสาวแต่งงานกับคนรวยเพราะจะได้มีชีวิตที่สุขสบาย จึงพยายามเอาน้ำเย็นเข้าลูบเพราะหวังว่าลูกสาวจะเชื่อฟังและยอมทำตาม แต่ลูกสาวด้วยความที่เป็นเด็กวัยรุ่นจึงไม่ได้สนใจฐานะทางการเงินและไม่ค่อยนึกถึงอนาคตมากนัก นึกแต่ว่าอยากแต่งคนอยู่กินกับบนหน้าตาดี

ตัวอย่างที่ 2 “อีหล้าไวย!”

“ได้ยวพ่อ...”

“เร็วหน่อยซิวะ หมูร้องวัก ๆ ลั่นบ้าน กูหนวหนู !” แสงหล้าหน้าอ กระแทกแปรงผมลงกับหิ้งไม้ หน้ากระຈ...เธอเดินลงบันไดตึก ๆ ผ่านหน้าพ่อ ลุงต๋นมองตามตาขุนขวาง (มาลา คำจันทร์, 2538: 20)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึง อารมณ์หงุดหงิดของสองพ่อลูก ผู้เป็นพ่อเรียกลูกสาวหลายครั้งให้ลงมาให้ข้าวหมู แต่ลูกสาวเอาแต่ตัวอยู่น้ำกระຈ ไม่ยอมลงมาเสียที่เป็นเหตุให้ผู้เป็นพ่อหงุดหงิด จึงตะโกนขึ้นด้วยเสียงอันดัง เป็นการเร่งเร้า ลูกสาวจนจึงกระแทกหัวลงกับหิ้งไม้หน้ากระຈ แสดงถึงอารมณ์ไม่พอใจ และเดินลงบันไดผ่านหน้าพ่อไป ผู้เป็นพ่อได้แต่มองตามตาขุนขวางอยากเข้าไปทำร้ายร่างกาย แต่ก็ทำไม่ได้เพราะลูกสาวคนนี้เป็นเปรียบเสมือนตัวเงินตัวทองของบ้าน เพราะมีหนูมูกเศรษฐีมาติดพัน ผู้เป็นพ่อกลัวว่าหากทำอะไรรุนแรงลงไปลูกอาจจะไม่ยอมแต่งงานกับหนูมูกที่พ่อหวังก็ได้

ตัวอย่างที่ 3 “พอ พอเถอะอีปา !” นางลาโบกมือห้าม “กูอย่าไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหนแล้ว เรื่องบุญทานนั้นเป็นความคิดของพ่อมัน...อีหล้ามันไม่ชอบบุญทานเป็นทุนอยู่แล้ว”
“มันเลยหนีไป”

“พอ พอเถอะ ถ้าจะพูดแต่เรื่องนี้ก็กลับไปเถอะ ไม่ต้องมาหา” (มาลา คำจันทร์, 2538: 36)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของตัวละครที่ชื่อนางลา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่แสงหล้าลูกสาวของนางลาหนีไปกับพระเอกลิเก เมื่อเพื่อนบ้านมาเข้าชี้ถามมาก ๆ เหมือนเป็นการตอกย้ำความเจ็บปวดให้กับนางลา ทำให้แก็เกิดความรำคาญ และออกปากไล่ให้เพื่อนบ้านกลับไปก่อน เพราะแก็งำมพร้อมที่จะตอบคำถามอะไรตอนนี้ เพราะตัวแก็เองก็ยังไม่แก้ปัญหาไม่ตก และกำลังอยู่ในภาวะเครียด

ตัวอย่างที่ 4 “แม่”

“อีหล้า”

อีหล้ายืนอยู่นอกรั้ว ในแสงสลัวของโคมไฟ สารูปมันดูผอมผิดตา วุบแรงนางลารู้สึกดีใจเหมือนหาเงินที่หายพบ อีกวูบต่อมาคือความโกรธแค้น นางแค้นเสียงออกจุมกเย็นชา

“แม่จ๋า”

ประตู่รั้วถ่างออก อีห่าโผเข้าหา นางแข็งตัวขัดขึ้น อยากตบหน้ามันสักขาด แต่เสียงร้องไห้กระซิกของมันทำให้ใจนางอ่อนลง

“อีห่า”

“แม่ หล้าผิด หล้าผิดไปแล้ว”

“อีห่า มึงจริง ๆ แม่ไม่ได้ฝันไปนะ

นางลูบผมลูบผ้านั้น ขวัญเอ๋ย ขวัญมาเถอะ

“แม่ พ่อตื่นละยัง”

“กูตื่นแล้ว”

เสียงตอบดังจากข้างหลัง แสงหล้าตัวเย็นเฉียบ

“พ่อ”

“เออ กูเอง ยังมีหน้ามาเรียกกูเป็นพ่ออีกอะ”

ลุงต๋นหัวเราะกระหึ่มต๋าแล้วกรากเข้าหา แกจิกผมมันจนหน้าหงาย แสงหล้าหวีร้องตัวสั่นระรัว นางลารีบเกาะมือฟัวแต่เกาะไม่ออก

“พ่อมันอีห่าเพิ่งหกลับมาเหนื่อย ๆ ค่อยพูดค่อยจากันก็ได้”

“มึงอย่าเลือก อีเผ่า” (มาลา คำจันทร์, 2538: 37-39)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของตัวละครที่ชื่อนางลา แสงหล้า และลุงต๋น ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่แสงหล้าชมซานกลับมาบ้านหลังจากที่หนีไปกับพระเอกลึกลับหล่อ เมื่อนางลาเห็นลูกก็มีความยินดีระคนกับความโกรธ แต่ด้วยความที่เป็นแม่ก็พร้อมที่จะให้อภัยลูกได้เสมอ จึงเข้าไปลูบหัวลูบไหล่เป็นการปลอบขวัญและต้อนรับกลับบ้าน แต่แสงหล้าก็กลัวพ่อจะตื่นมาเห็นเพราะยังไม่พร้อมจะพบพ่อในตอนนี้อยู่ เพราะรู้ว่าพ่อคงโกรธมากที่ทำให้ต้องอับอายชาวบ้าน แต่ที่สำคัญก็คือทำให้พ่อไม่ได้บุญทาบุญพ่อเลี้ยงโรงสีมาเป็นลูกเขย แต่ก็ไม่ทันเสียแล้วเพราะพ่อตื่นลงมาเห็นเข้าพอดี ด้วยอารมณ์โกรธที่ฝังแน่นอยู่ในอกทำให้พ่อปรีเข้าไปทำร้ายร่างกายของลูกสาวให้สมกับความโกรธแค้นที่ทำให้แกต้องอับอาย

ตัวอย่างที่ 5 “ไอมันอยู่นั้นแหละ” ลุงต๋นหงุดหงิดฉุนเฉียว เอาซิพูนหัวพูนเกล้าเข้าไปปรเคนมันซิ”

“พอมันก็”

นางว่าอ้อมแอ้มไม่เต็มเสียง ลุงต๋นหัวเราะขุ่น ๆ

“ทำไม ภูทำไม”

นางก้อน แค้นเสียงฮิแล้วหันไปเกาะประตู

“หล้า หล้าเอ๊ย เปิดประตูให้แม่หน่อยลูก”

“พอชะทีไวย ภูรำคาญ”

ลุงตุ่นกระแทกเท้าตึง

“เคี้ยวกูเตะชักทั้งแม่ทั้งลูกหรอก”(มาลา คำจันทร์, 2538: 40)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของตัวละครที่ชื่อนางลา และลุงตุ่น ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่แสงหล้าชมซานกลับมาบ้านหลังจากที่หนีไปกับพระเอกลิเกรูปหล่อ เมื่อกลับมาก็เอาแต่เก็บตัวอยู่ในห้อง ไม่ยอมกินข้าวกินปลา ผู้เป็นแม่ด้วยความ เป็นห่วงจึงคอยเอาใจใส่คอยยกข้าวปลาอาหารให้ถึงห้อง ทำให้ลุงตุ่นผู้เป็นพ่อเกิดอาการหมั่นไส้เพราะ ยังไม่หายโกรธลูกสาวที่ทำให้ตนต้องอับอายชาวบ้าน

ตัวอย่างที่ 6 “อิหล้า” บัวซอนลูบแขนเพื่อน “อิหล้าฟังคำกูให้ดีเน้อ ลูkmึงทำอะไรให้มึงบ้าง มันจะรู้ เรื่องรูรวอะไร เลือดในอกนะมึง ดูแต่หมามันยังไม่กัดลูก ลูkmึงบ่มีผิดสักผิด มึงเป็นคนนะ มึงจะทำ ร้ายลูกตั้งแต่อยู่ในท้องเขี้ยวหรือ” (มาลา คำจันทร์, 2538: 46)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของตัวละครที่ชื่อ แสง หล้า และบัวซอน ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่แสงหล้าชมซานกลับมาบ้านหลังจากที่หนีไป กับพระเอกลิเกรูปหล่อ และมีลูกติดท้องกลับมาด้วย เมื่อกลับมาก็เอาแต่เก็บตัวร้องไห้อยู่แต่ในห้อง ไม่ยอมกินข้าวกินปลา เพราะอยากให้ลูกตาย เมื่อบัวซอนทราบข่าวการกลับมาของเพื่อนจึงมาเยี่ยมมา ปลอบเพื่อน แสงหล้าจึงบอกเพื่อนถึงความคิดที่จะไปเอาเด็กออก เมื่อบัวซอนได้ยินดังนั้นก็ตกใจและ พยายามพูดจาเกลี้ยกล่อมให้เพื่อนเปลี่ยนใจ โดยอ้างเหตุผลว่าแม้แต่หมามันยังรู้จักรักลูกของมัน แต่เรา เป็นมนุษย์ก็ควรจะมิจิตใจและสามัญสำนึกที่สูงกว่าหมา

ตัวอย่างที่ 7 “ไอ้ค่อมเกาะเข้าประจ้อประจ้ออยู่ใกล้ ๆ มันช่างพูดนัก เหมือนแม่มันตอนเด็ก ๆ นัก แม่ เฒ่าถอนใจสะท้อนสะท้อน สมเพทไอ้ลูกกำพร้าว เออหนอ...ปานนี้แม่มันจะเป็นตายร้ายได้อย่างไรไม่รู้” (มาลา คำจันทร์, 2538: 61)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ขกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ของตัวละครที่ชื่อ นางลา และค่อม ตอนที่ขกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่ค่อมมาเกาะเข้าอยู่ข้าง ๆ ขาย ถึงแม้ค่อมจะมีร่างกายพิการไม่สมประกอบ แต่ค่อมก็เป็นเด็กช่างพูดช่างเจรจา ทำให้นางลาผู้เป็นยายรักและเอ็นดูค่อมมาก ฝ่ายนางลาเมื่อเห็นหน้าค่อมก็อดคิดถึงแสงหล้าแม่ของค่อมไม่ได้ เพราะเมื่อแสงหล้าเป็นเด็ก ๆ ก็มีนิสัยช่างพูดช่างเจรจาเช่นเดียวกับค่อม

ตัวอย่างที่ 8 ...พ่อเต่าวางโคลกลง แล้วเตะหลังมือกับหน้าผากมัน แกสะดุ้ง “มันจับไข่” ไอ้ค่อมไม่มีที่ท่าว่าจะรู้สึกรู้สา ก็ว่าคำแถมของมันดูคำยิ่งขึ้นเมื่อสีหน้าของมันขาวซีด ก็ว่าใครหนอดกคำอย่าง ก็ว่าแก่นั่นเอง วูบหนึ่ง พ่อเต่าเหมือนเผชิญกับความรู้สึกแปลกหน้า คุมมันขัด ๆ แอ้ง ๆ ขวนกระอักกระอ่วนใจเป็นที่สุด ความรู้สึกอย่างนี้แก้พยายามปฏิเสธตลอดมา ไม่ไม่ มันไม่ใช่ลูกหลานกู แกล่ลอกตัวเองอยู่ตลอดเวลา พ่อเต่าถอนใจสะทกสะทอน ในที่สุดมือสั่น ๆ ของแกก็เอื้อมไปลูบคลำศีรษะของมัน “ค่อมเอ๊ย” (มาลา คำจันทร์, 2538: 126)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ขกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ที่สับสนขัดแย้งในตัวเองของลุงต๋นตาของค่อม เพราะตั้งแต่ค่อมเกิดมาตาของค่อมก็ไม่เคยยอมรับว่าค่อมเป็นหลาน และไม่เคยให้ความรักความเอาใจใส่ค่อมเลย ลุงต๋นเกลียดค่อมเพราะค่อมเป็นเหมือนมารที่มาขัดขวางแผนการของแก เพราะถ้าหากไม่มีค่อมแสงหล้าก็คงได้แต่งงานกับบุญทาถูกพ่อเลี้ยงโรงสีไปแล้ว และถ้าเป็นเช่นนั้นครอบครัวของแกก็จะสบายกว่านี้มาก ตลอดเวลาที่ผ่านมาก่อมอยู่ในความดูแลของนางลาผู้เป็นยาย เมื่อนางลาตายไป ก่อนตายนางลาได้พูดจาฝากฝังค่อมไว้กับลุงต๋น ซึ่งลุงต๋นก็รับคำ ประกอบกับความใกล้ชิดที่สองตาหลานมิให้กันมากขึ้น เพราะตั้งแต่ยายตายไปสองตาหลานก็ต้องอยู่ด้วยกันเพียงลำพัง จึงทำให้ความผูกพันเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างช้า ๆ แต่ลุงต๋นตาของค่อมก็หลอกตัวเองมาตลอดว่ามันไม่ใช่ความรักความผูกพัน

ตัวอย่างที่ 9 “แม่เต่าต่อมคำเอื้อมมือเย็น ๆ ไปเกาะแขนพ่ออย่างลืมตัว เหมือนแกล้ว เหมือนต้องการแบ่งปันความกล้ามาจากพ่อ พ่อเต่าลูบหลังมือเมียเบา ๆ เป็นเชิงปลอบโยน” (มาลา คำจันทร์, 2543 ค: 10)

จากเรื่องนางถ้ำ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง อารมณ์ที่เกิดความกลัวและ ต้องการการปกป้องคุ้มครองให้อุ่นใจของแม่เต่าต่อมคำ เพราะแม่เต่าได้ยินเสียงเหมือนงูยักษ์เลื้อยผ่าน บ้านในเวลาค่ำคืน แม่เต่าเกิดความกลัวจึงเอื้อมมือไปสัมผัสสามีเป็นเชิงว่าขอความอบอุ่น และการ ปกป้องจากสามีซึ่งสามีของแม่เต่าก็เข้าใจจึงเอามือลูบหลังตอบกลับเป็นเชิงปอบว่าไม่ต้องกลัว

ตัวอย่างที่ 10 น้ำตาของผู้เฒ่าหลังไหล พร้อม ๆ กับน้ำตาของตุ๊กตาที่ไหลออกมา ทั้งสองแม่จะเป็น อาจารย์กับศิษย์ แต่สายใยที่ทอดยาวเชื่อมโยงกันนั้นเหมือนพอกับลูก ท่านเล็งดูสิ่งหะมาตั้งแต่เบ เบาะ นมไม่มีก็อุดสำหรับนมลิงนมสิงโตมาป้อน ปวดหัวตัวร้อนนอนไม่หลับก็อุดสำหรับนั่งเฝ้าอยู่ทั้งคืน คนที่ท่านปั้นมากับมือ บัดนี้กลับกลายเป็นตุ๊กตาโดยไม่ได้ปั้นไปเสียแล้ว (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 117)

จากเรื่องสิ่งหะมาจะที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ความรักความผูกพันระหว่าง ครูกับศิษย์ ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่สิ่งหะถูกแม่ควาตุซึ่สาปให้กลายเป็นหิน เมื่ออาจารย์ ตามมาพบก็เกิดความสงสารศิษย์อย่างจับใจเพราะสิ่งหะอยู่ในความดูแลของตนมาตั้งแต่เบเบาะไม่ใช่ ลูกก็เหมือนลูก

3. การใช้สำนวนภาษาที่ทำให้เห็นภาพ

ตัวอย่างที่ 1 “ลุงตุ่น ลุงตุ่นอยู่ไหม” ลุงตุ่นจะงักมือจากการควั่นเชือกปอ บุญทานั้นแหละ มัน หนีบขวิดกลม ๆ ตรงมา ลุงตุ่นกลืนน้ำลายอีก ๆ กำลังเปรี้ยวปากพอดี (มาลา คำจันทร์, 2538: 13)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงภาพของตัวละครที่ชื่อลุงตุ่น ว่าเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะเป็นคนเช่นไร เช่น เป็นคนที่ชอบดื่มเหล้ามาก เพราะแค่เห็นเหล้าเท่านั้นลุง ตุ่นก็เกิดอาการเปรี้ยวปากอยากดื่มขึ้นมาทันที

ตัวอย่างที่ 2 “บุหรี่ยัยสุบวบ ๆ ผ่าขวาม้าฝืนหนึ่งพาดบาร่องแร่ ไกลตัวมีขวิดสีขุน ๆ กับมะยมดอง จิ้มเกลือจานหนึ่ง” (มาลา คำจันทร์, 2538: 20)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงภาพของตัวละครที่ชื่อลุงต๋น ว่าเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะเป็นคนเช่นไร เช่น เป็นคนที่สุบบุหรี่ยี่โยซึ่งเป็นบุหรีแบบพื้นบ้านของทางล้านนา เวลาอยู่บ้านมักจะไม่ว่างแต่จะใช้ผ้าขาวม้าพาดบ่าแทน และที่สำคัญลุงต๋นเป็นคนชอบดื่มเหล้า และเป็นคนขี้เมา เวลาตกเย็นแกจะต้องซื้อเหล้ามานั่งดื่มเสมอ ส่วนกับแก้มก็จะมีมะยมดองจิ้มเกลือ

ตัวอย่างที่ 3 “ลุงต๋นพลิกตัวเมื่อฟ้าแจ้ง คอแห้งผากและกระหายน้ำเป็นที่สุด แกโผล่ไปจ้วงกระบวยดื่มอัก ๆ ที่หม้อน้ำ เข้าแล้วดินฟ้ายกสูง บ้านอื่นเขาลุกมาสับฟันโครม ๆ แต่ลูกสาวบ้านนี้ยังไม่ตื่น ลุงต๋นเรอเหม็นบูดเหม็นเปรี้ยวแล้วอมน้ำบ้วนปากขลุก ๆ ” (มาลา คำจันทร์, 2538: 34)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น เป็นการบรรยายให้เห็นถึงภาพของคนที่มาเหล้าได้เป็นอย่างดี ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้บรรยายให้เห็นภาพของลุงต๋นว่า วันนี้ลุงต๋นตื่นแต่เช้าหลังจากที่เมาค้างตั้งแต่เมื่อคืน เมื่อตื่นเดินโผล่ไปที่หมอน้ำแล้วใช้กระบวยตักน้ำขึ้นมาดื่ม แล้วก็เลยป้วนปากเสียที่หมอน้ำนั้น แกได้ยินเสียงคนบ้านอื่นเขาลุกขึ้นมาหุงหาอาหารทำงานบ้านกันแล้ว แต่ลูกสาวของแกยังไม่ตื่นขึ้นมาช่วยแม่ทำงานบ้านเลย

ตัวอย่างที่ 4 “ลุงต๋นหย่อนก้นบนเก้าอี้ กวาดตาไปมาพออกพอใจ เสาเรือนมีหัวนกเงือกตอกติดอยู่... ข้างฝาไม้ตู้โชว์ ในตู้มีเครื่องเงินเก่าแก่ทั้งสลุงใบมเหิมา พาน ปลูกแขน สร้อยคอเส้นใหญ่ของบุญทาก็ถอดวางอยู่ในตู้ น้ำหนักคงไม่ต่ำกว่าสิบบาท...” (มาลา คำจันทร์, 2538: 52)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงสภาพของบ้านของบุญทาลูกพ่อเลี้ยงโรงสี ว่าเป็นบ้านที่มีลักษณะเช่นไร และมีอะไรอยู่ในบ้านบ้าง เช่น ตรงเสาเรือนมีหัวนกเงือกติดอยู่ ข้างฝาไม้ตู้โชว์ ในตู้มีเครื่องเงินเก่าแก่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้แกรู้สึกพึงพอใจมาก เพราะอีกไม่นานแสงหล้าลูกสาวของแกก็จะได้แต่งงานกับบุญทาแล้ว และก็จะช่วยให้แกมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายขึ้น

ตัวอย่างที่ 5 “ถลกผ้าขึ้นชี นอนเช่ออยู่ได้”

แสงหล้าอายเหนียมกุ่มชายพกไว้ อย่างนางขี้ใจจึงจัดการถลกเสียเอง เธอเอามือปิดไว้

“อายทำไม ที่มึงยัดกันทำไมไม่รู้จักอายมั่ง”

ขาถูกยกสูง มือสาก ๆ เหมือนมือลิงของย่านางลูบ ๆ คลำ ๆ ขึ้น ๆ ลง ๆ แสงหล้าแหม่วท้องขะแยง
ปวดหนึบและหนักตุงเหมือนมดลูกจะปลิ้น ย่านางคลำ ๆ แล้วบีบเบา ๆ แสงหล้าหวีดร้องสุดเสียง
 (มาลา คำจันทร์, 2538: 55)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของแสงหล้าที่จะไปทำแท้ง แสงหล้ามีความเขินอายไม่กล้าถลกผ้าถุงขึ้นตามคำสั่งของย่านางตาไหล ทำให้ย่านางตาไหลโมโหและขัดเคืองใจยิ่งนักจึงต้องถลกผ้าถุงของแสงหล้าขึ้นเสียเองเพราะจะได้ลงมือได้สะดวก และยังพุดจา ประชดแสงหล้าว่าจะอายทำไม ที่ตอนที่ไปมีอะไรกับผู้ชายทำไมไม่รู้จักอาย และยังบรรยายให้เห็น ภาพวิธีการทำแท้งของย่านางตาไหลที่สุดแสนจะนากลัว

ตัวอย่างที่ 6 “ดูดอกจั่ว มันบานแดงโผลงสะดุดตาแต่ไกล จั่วหลวงขึ้นอยู่ประปรายที่สันทุ้ง..ฟ้าสูง
แดดสวย มันปลิดข้าวปลิวลง ปลิวลง หล่นลงในพงหญ้า หล่นลงในนาแล้ง เด็ก ๆ ตื่นเปลี่ยนเปล้าวิ่งไป
ที่นั่นที่นี้” (มาลา คำจันทร์, 2538: 59)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของดอกจั่วที่ปลิดจากข้าวรวง จากต้นลงสู่พื้นดิน ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นการบรรยายให้เห็นถึงภาพของดอกจั่วว่ามีความสวยงามเพียงใด เมื่อมันร่วงลงจากต้นสู่พื้นดินเด็ก ๆ ก็วิ่งเข้าไปแย่งกันเก็บเพื่อนำไปให้พ่อแม่ผู้ปกครองของตนเอาไว้ใช้ทำกับข้าว

ตัวอย่างที่ 7 “ไอ้ค่อม ไอ้ผีหักคอ มุดหัวอยู่ไหน....ตาเรียกมันแล้ว มันไปยืนถนนอยู่ต่อหน้า
“ไอ้ค่อม ไปซื้อเหล้า !”

ไอ้ค่อมพรวดพราดขึ้นเรือนไปเอาขวดเหล้า มันยืนรี ๆ รอ ๆ อีก ๆ อีก ๆ อยู่ข้างหลัง

“ยังไม่รีบไปอีกไฉนนี่วอน” ตาคุ่นเงื่อมือ ไอ้ค่อมถอยกรูด (มาลา คำจันทร์, 2538: 79)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของค่อมกับพ่อเต่าคู่หน้าของค่อม เมื่อยายของค่อมเสียชีวิตลง สองตาหลานก็ต้องอยู่ด้วยกันตามลำพัง ค่อมถูกตาข่มเหงและด่าทอสารพัด ทำให้ค่อมกลัวตาหลานมาก เพราะไม่มีใครคอยปกป้องค่อมได้อีกแล้ว ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่าง

ข้างต้นนี้ เป็นตอนที่ลุงต๋นตาของค่อมใช้ค่อมไปซื้อเหล้าเหมือนเช่นเคย เมื่อได้ยินเสียงดาเรียกค่อมรีบวิ่งพรวดพราดขึ้นเรือนไปหยิบขวดเหล้า เมื่อหยิบได้ขวดเหล้าแล้วค่อมก็ยังยืนรี ๆ รอ ๆ อีก ๆ อีก ๆ อยู่ข้างหลัง เพราะต้องการที่จะขอเงินก่อน แต่ก็กลัวตาจะดุ เมื่อลุงต๋นหันมาเห็นเข้าก็ทำท่าทำเงื้อมมือจะดีค่อมทำให้ค่อมต้องรีบถอยแสดงให้เห็นถึงอาการกลัวอย่างมาก

ตัวอย่างที่ 8 “เย็นค่ำโพล้เพล้ ตะวันพาดคอยหม่นเหลือง แสงพลบเบนสูงจับอยู่ยอดไม้ พ่อเฒ่าบ้วน น้ำลายปรีด ๆ มือสั่น ปากสั่น ในท้องเหมือนมีมดมีแมงวิ่งพล่าน ตะวันก็ตกอยู่สวบสวบ โมโห หงุดหงิด อึด ๆ อึด ๆ เตะหม้อเตะไห ไอ้ค่อม ไอ้ผีจับมัด กลับมาจะตบให้หน้าหัน พ่อเฒ่าปวดบิดใน ท้องรุนแรง ปวดจนตัวงอ น้ำลายจืด ๆ เหนียว ๆ เอ๋อเต็มปาก พ่อเฒ่าถ่มถุย ๆ แดดยกสูงแล้ว โกล้คำต่ำตก แดดต้องเมฆเป็นเงาพราย หมูหมากี่ร้องอยู่วัก ๆ” (มาลา คำจันทร์, 2538: 81)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของเฒ่าต๋นตาของค่อมที่ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะโรคพิษสุราเรื้อรัง มีอาการปวดท้อง น้ำลายจืด ๆ เหนียว ๆ เอ๋อขึ้นเต็มปาก ในท้องเหมือนมีมดแมงวิ่งพล่านตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เฒ่าต๋นตาของค่อมใช้ค่อมไปซื้อเหล้า แต่ค่อมกลับมาช้า ทำให้เฒ่าต๋นตาต้องทนทรมานเพราะความอยากเหล้า และยังทำให้อารมณ์ของแกหงุดหงิด โมโห ลูกขึ้นมาเตะหม้อเตะไห ทำลายข้าวของเนื่องจากอาการหงุดหงิดเพราะอยากเหล้า

ตัวอย่างที่ 9 “กิ้งกือ ้วย กิ้งกือ”

“นางกระต๊อบเท้าเร่า ๆ เข้ากิ้งกือรุ่มง่ามหลดลงมาจากเพดาน ยายเฒ่าแต่อยากสาวยังคงกระต๊อบเท้าทำท่าขนลุกขนพอง นางเงื้อมไม้กวาดจะฟาดเจ้าสัตว์มากขา สึงหะยึงกระสุนดังผึ้ง หัวไม้กวาดถูกกระต๊อบก็เบี่ยงเบนผิดเป้า ฟืนหินถูกฟาดเป็นหลุมใหญ่” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 46)

จากเรื่องสิงหนาคะที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของนางแม่ควาตุซึที่เกลียดกลัวกิ้งกือ จนทำให้นางเสียสมาธิขณะต่อสู้กับสิงหะและนาเค ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่นางแม่ควาตุซึกำลังต่อสู้กับสิงหะ ขณะที่กำลังต่อสู้กันอยู่นั้นก็มีกิ้งกือเกาะอยู่ที่เท้าของนางแม่ควาตุซึ เมื่อนางแม่ควาตุซึเห็นเข้าก็ร้องโวยวายด้วยความเกลียดกลัวและขยะแขยง เป็นเหตุให้นางเสียสมาธิเพราะคอยแต่จะหลบหนีและฆ่ากิ้งกือตัวนั้น ทำให้สิงหะได้โอกาสใช้กระสุนดินเหนียวยิงไม้กวาดอันเป็นพาหนะของนางแม่ควาตุซึ เมื่อหัวไม้กวาดถูกแรงกระสุนก็ทำให้เบี่ยงเบนผิดทิศทางพุ่งชนกับแผ่นหิน

ตัวอย่างที่ 10 “คือด้านนัก” สาวน้อยกระต๊อเท้า “เอามันไปประหาร”

“ห้องประหารเป็นห้องที่อยู่ติดกับห้องทรมาน ในห้องมีเครื่องประหารพิลึกพิลั่น สิ่งจะถูกลากลู่ถูกลง
เข้าสู่เครื่องบั่นคอแบบกิโยติน ใบมีดคมกริบ หนาและหนัก พร้อมจะเลื่อนลงมาตัดคอได้ทุกขณะ เด็ก
หนุ่มผู้แน่นหนาไม่หวั่นไหว แม้จะขาดอยู่กับเขียงรอรับคมมีด แต่หน้ายังเจิด สายตายังคงทรงง”

(มาลา คำจันทร์, 2534 ข:46)

จากเรื่องสิงหนาคะที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น บรรยายให้เห็นถึงภาพของสิงหนาคะที่ถูกจับไป
ประหารชีวิต ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้บรรยายให้เห็นถึงภาพของห้องประหาร ซึ่งเป็นห้องที่อยู่ติด
กับห้องทรมาน ภายในห้องมีเครื่องประหารพิลึกพิลั่น แม้อยู่ในเวลาที่คับขันเช่นนี้แต่สิงหนาคะยังคง
ทรงงไม่เกรงกลัวความตายที่มารออยู่ตรงหน้าเลย

4. การใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1187) ได้ให้ความหมายของ “สำนวน” ว่าหมายถึง น. ถ้อยคำที่
เรียบเรียง, โวหาร, บางทีก็ใช้ว่า สำนวนโวหาร เช่น สารคดีเรื่องนี้สำนวนโวหารดี ความเรียงเรื่องนี้
สำนวนโวหารลุ่ม ๆ ดอน ๆ เป็นต้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1206) ได้ให้ความหมายของ “สุภาษิต” ว่าหมายถึง น. ถ้อยคำ
หรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้ว มีความหมายเป็นคติสอนใจ เช่น รักยาวให้บัน รักสั้นให้
ต่อ น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ เป็นต้น

หลวงวิจิตรวาทการ (2518: 140) อธิบายความหมายของ “คำพังเพย” ไว้ว่า คือคำที่กล่าวขึ้น
ลอย ๆ มีความหมายกลาง ๆ เพื่อผู้ใช้นำไปใช้ให้เข้ากับเรื่องหรือสถานการณ์ มีความลึกซึ้งมากกว่า
สำนวน มีลักษณะดิ้นและแสดงความเห็นอยู่ในตัว แต่ยังไม่วางหลักความจริงอันเที่ยงแท้และยัง
ไม่ได้เป็นคำสอนแท้ เช่น น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย ปลาตกน้ำตัวโต กำแพงมีหู ประตูมีช่อง
ทำนาบนหลังคน เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 1 “เลือกตามแลกได้แจ็กกันลึงเนื้อ.” (มาลา คำจันทร์, 2538: 13)

จากเรื่องไอ้ค่อมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่น ล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่ลุงต๋นพูดเป็นเชิงประชดประชันลูกสาว เพราะลูกสาวของตนถือว่าตนเองเป็นคนหน้าตาดี มีชายหนุ่มในหมู่บ้านมาหมายปองหลายคน แต่ก็ไม่ยอมเลือกใครอ้างว่าไม่หล่อ ไม่รวย ไม่ถูกใจ ฯลฯ ลุงต๋นอยากให้ลูกสาวแต่งงานกับบุญทา ลูกพ่อเลี้ยงโรงสี เพราะมีฐานะร่ำรวย แสงหล้าก็อ้างว่า มันเป็นพ่อหม้าย และที่สำคัญมันไม่หล่อแถมยังหน้าดำเหมือนหมิ่นหม้อ สำนวน “เลือกตามแลกได้แจ็กกันลึง” นี้มีคำหมายเช่นเดียวกับสำนวนที่ว่า “เลือกนกมักได้แร่” ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1038) ให้ความหมายของสำนวน “เลือกนกมักได้แร่” ไว้ว่าหมายถึง เลือกมากมักจะได้ที่ไม่ดี (มักใช้พูดตำหนิผู้เลือกคู่ครอง).

ตัวอย่างที่ 2 “ไม่ดีหายาก ไม่งามหาเจียม.” (มาลา คำจันทร์, 2538: 15)

จากเรื่องไอ้ค่อมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่น ล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่ ลุงต๋นพูดกับบุญทา ลูกพ่อเลี้ยงโรงสีถึงแสงหล้าว่า “ไม่ดีหายาก ไม่งามหาเจียม.” หมายถึง หญิงที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อมสมเป็นกุลสตรี เป็นคนดี คนสวย ที่สำคัญยังเป็นสาวบริสุทธิ์ เพราะลุงต๋นอยากให้บุญมาขอลูกสาว เพราะบุญทามีฐานะร่ำรวย ถ้าได้มาเป็นลูกเขย แกก็จะพลอยสบายไปด้วย สำนวน “ไม่ดีหายาก ไม่งามหาเจียม.” ตรงกับสำนวนที่ว่า “ไม่งามกระรอกเจาะ” ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 886) ให้ความหมายของสำนวน “ไม่งามกระรอกเจาะ” ไว้ว่าหมายถึง หญิงสวยที่ไม่บริสุทธิ์.

ตัวอย่างที่ 3 “เชื่อคนเฒ่ากินข้าวกับกล้วย.” (มาลา คำจันทร์, 2538: 17)

จากเรื่องไอ้ค่อมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่น ล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เป็นตอนที่ลุงต๋นเกลี้ยกล่อมให้แสงหล้าแต่งงานกับบุญทา ลูกพ่อเลี้ยงโรงสี ลุงต๋นอ้างว่าถ้าหากแต่งงานกับบุญทาก็มีแต่จะสบายไปตลอดชาติ เพราะบุญทามีฐานะร่ำรวย มีทรัพย์สินสมบัติมาก แต่แสงหล้าอ้างว่าตนไม่ได้รับบุญทาเลย ลุงต๋นก็อ้างเอาคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่มาสอนลูกสาวว่าอยู่กันไปก็รักกันไปเองแหละ แสงหล้าจึงย้อนกลับไปที่ว่า “เชื่อคนเฒ่ากินข้าวกับกล้วย.” หมายถึง คนเฒ่าคนแก่พูดอะไรเอาแน่นอนไม่ได้ หลง ๆ ลืม ๆ เชื่อถือไม่ได้ เช่น สัญญาว่าจะหาของดีมาให้ลูกหลานกิน แต่สักพักก็ลืมสุดท้ายก็ต้องมากินข้าวกับกล้วย

ตัวอย่างที่ 4 “เราคิดทางบก เขาวงกตทางน้ำ” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 53)

จากเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้าพ่อของเจ้าจันทร์เล่าถึงเรื่องครั้งที่กรุงเทพฯ ไม่รักษาสัญญาและยึดเอาเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้น เจ้าพ่อของเจ้าจันทร์ยกเอาสำนวนมาเปรียบให้เจ้าจันทร์ฟังว่า “เราคิดทางบก เขาวงกตทางน้ำ” หมายถึง การคิดไม่ซื่อ คดโกง เปรียบได้กับสำนวนของภาคกลางว่า “คดในข้องอในกระดูก” ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 215) ให้ความหมายของสำนวน “คดในข้องอในกระดูก” ไว้ว่าหมายถึง มีสันดานคดโกง.

ตัวอย่างที่ 5 “เจ้าพี่ เจ้าหว่าน้องเป็นบัวไหวเห้ง**”** (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 80)

จากเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้าหล้าอินทะฝากเพลงยาวมาตัดพ้อเจ้าจันทร์ว่าเป็น “บัวไหวเห้ง” หมายถึง คนที่มีจิตใจไม่มั่นคง โสเล เชื่อถือไม่ได้ เพราะขนาดเห้งที่ฝากกรากก็อยู่ในดินยังไหว แล้วนับประสาอะไรกับคนจะไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งรอบตัว สาเหตุเพราะเจ้าจันทร์หลบหน้าไม่ยอมออกมาพบ เจ้าหล้าอินทะจึงเข้าใจผิดคิดว่าเจ้าจันทร์มีใจให้กับพ่อเลี้ยงที่มีฐานะร่ำรวยกว่าตน จึงพยายามหนีหน้าไม่ยอมออกมาพบ เจ้าหล้าอินทะจึงส่งเพลงยาวมาตัดพ้อเจ้าจันทร์ ทำให้เจ้าจันทร์เกิดความไม่สบายใจอย่างมาก แต่สาเหตุที่แท้จริงแล้วเจ้าพ่อเจ้าแม่ของเจ้าจันทร์ขอร้องให้เจ้าจันทร์หยุดการติดต่อกับเจ้าหล้าอินทะไว้ก่อน เพราะขณะนั้นฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวเจ้าจันทร์อยู่ในขั้นวิกฤติแล้ว หากเจ้าจันทร์ยอมแต่งงานกับพ่อเลี้ยงก็จะสามารถกู้ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวกลับมาได้อีกครั้ง ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1300) ให้ความหมายของสำนวน “เห้ง” ไว้ว่าหมายถึง โคนลำต้นของพืชบางชนิด เช่น จิง กระวาน ที่จมอยู่ในดิน.

ตัวอย่างที่ 6 “เจ้าแม่ว่า หวานล้ำข้างกลายเป็นขม” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 73)

จากเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้าแม่ของเจ้าจันทร์ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องความรักแก่เจ้าจันทร์ เพื่อให้เจ้าจันทร์มีสติในเรื่องความรัก เจ้าแม่เจ้าจันทร์ให้ข้อคิดว่า “หวานล้ำข้างกลายเป็นขม”

หมายถึง อะไรที่มันมากเกินไปนั่นมันจะไม่ดี ดังเช่นความหวาน ถ้าหวานมากเกินไปก็จะกลายเป็นขมได้ ดังนั้นจะทำอะไรก็แล้วแต่ควรให้อยู่ในความพอดี ไม่มากไม่น้อยเกินไป

ตัวอย่างที่ 7 “คำโบราณว่า เจ็ดโป้งเจ็ดกั้ว” (มาลา คำจันทร์, 2538: 13)

จากเรื่องไอ้ค่อมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่แม่ของแสงหล้าพูดให้กำลังใจแสงหล้า หลังจากที่แสงหล้าหนีตามพระเอกลิเกไป แต่ไปไม่รอดชมชานกลับมาอยู่บ้าน แม่ของแสงหล้าจึงยกกาพย์โบราณว่า “เจ็ดโป้งเจ็ดกั้ว” หมายถึง คนเราก็คงต้องมีผิดพลาดกันได้ ไม่มีใครที่สมบูรณ์แบบทั้งหมด มีทั้งดีและร้ายสลับกันไป กาพย์นี้เทียบได้กับสุภาษิตของภาคกลางว่า “ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน” ไพโรจน์ อุทุมมเทียร (ม.ป.ป.: 32) ให้ความหมายของสำนวน “ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน” สรุปได้ว่า มีชั่วบ้างดีบ้างสลับไป

ตัวอย่างที่ 8 “นี่แหละหน้าที่เขาว่า เพื่ออุปัชฌาย เพื่ออายุพอเต่า” (มาลา คำจันทร์, 2538: 130)

จากเรื่องไอ้ค่อมสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่ลุงต๋นตาของค่อมหันมาเข้าวัดฟังธรรม การที่ลุงต๋นหันมาเข้าวัดฟังธรรมนี้ถือเป็นสิ่งที่ผิดปกติในสายตาของชาวบ้านทั่วไป เพราะสมัยก่อนลุงต๋นไม่เคยทำมาก่อนเลย เพราะแกเป็นคนขี้เหล้าเมายา ต่อเมื่ออายุของค่อมตายไป แกต้องใช้ชีวิตอยู่กับค่อมเพียงลำพัง และเกิดสำนึกได้ว่าบาปกรรมมีจริง แกจึงหันมาศรัทธาในพระพุทธศาสนา เข้าวัด ฟังธรรม แต่กลับถูกชาวบ้านก่อนแคะนินทาทำให้แค้นโกรธและโมโห “เพื่ออุปัชฌาย เพื่ออายุพอเต่า” หมายถึง รู้ตัวเมื่อสาย เหมือนเต่าคู่หนึ่งที่ตลอดชีวิตที่ผ่านมาไม่เคยเข้าวัดเลย แต่เมื่ออยู่ในวัยไม่ใกล้ฝั่งแล้วจึงสำนึกได้ หันมาเข้าวัดทำบุญซึ่งถือเป็นเรื่องที่แปลกสำหรับชาวบ้านที่พบเห็น

ตัวอย่างที่ 9 “เอาเมียเมื่อล่า ทำนาเมื่อสาย ไม่ค่อยเป็นดี” (มาลา คำจันทร์, 2545 ๓: 159)

จากเรื่องไพร่อำพรางสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนา “เอาเมียเมื่อล่า ทำนาเมื่อสาย” หมายถึง การทำอะไรที่ไม่สมควรแก่เวลา เช่น “เอาเมียเมื่อ

ล่า” หมายถึง การแต่งงานมีครอบครัวช้า ก็จะมีลูกไม่ทันใช้ ต้องเลี้ยงลูกเมื่อยามแก่ เพราะคนในสมัยก่อนต้องการแรงงานมาช่วยกันทำงานภายในครอบครัว จึงนิยมแต่งงานมีครอบครัวเร็วเพื่อที่จะมีลูกทันใช้ ไม่ต้องลำบากเมื่อแก่ตัวไปแล้ว “ทำนาเมื่อสาย” หมายถึง การออกไปทำงานกลางทุ่งนาเวลาสาย ทำให้ทำงานได้ไม่นาน เนื่องจากแดดร้อน คนที่มีอาชีพทำการเกษตรจึงนิยมออกจากบ้านไปทำงานแต่เช้า เพื่อที่จะได้งานมาก และแดดไม่ร้อน ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 1004) ให้ความหมายของสำนวน “ล่า” ไว้ว่าหมายถึง ช้ากว่าเวลาที่กำหนด เช่น มาล่า. ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1179) ให้ความหมายของสำนวน “สาย” ไว้ว่าหมายถึง ช้ากว่าเวลาที่กำหนด,ล่า.

ตัวอย่างที่ 10 “อย่าให้มันเกินตัวนักก็แล้วกัน พ่อเฒ่าให้ความเห็น คำโบราณว่า “ค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัว น้ำขึ้นเพียงใดบัวหากเพียงนั้น” (มาลา คำจันทร์, 2526: 38)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงการใช้สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ของคนท้องถิ่นล้านนา ในการใช้ภาษาที่มีความคล้องจองกัน ในการเปรียบเทียบให้ผู้ฟังเห็นภาพชัดเจน ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งโดยไม่ต้องใช้คำอธิบายที่ยืดยาว ในตอนนี้ตัวละครผู้เป็นพ่อพูดสั่งสอนลูกในเรื่องของการทำบุญจึงยกสุภาษิตว่า “ค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัว” หมายถึง การทำอะไรให้เหมาะสมแก่ฐานะ และกำลังของตน มีมากก็ทำมากมีน้อยก็ทำน้อย ให้รู้จักความพอดี ไม่ให้ทำอะไรที่เกินตัวเหมือนการเดินตามน้ำย่อมไม่เหนียว “น้ำขึ้นเพียงใดบัวหากเพียงนั้น” หมายถึง การทำอะไรก็ควรให้เหมาะสมแก่ฐานะและกำลังของตน ไม่ควรทะเยอทะยานมาก โดยเปรียบเทียบกับดอกบัวที่จะมีความสูงพอแค่พ้นระดับน้ำเท่านั้น มันก็สามารถเบ่งบานได้อย่างมีคุณค่าและสวยงาม สุภาษิตนี้เทียบได้กับสุภาษิตของภาคกลางว่า “นกกน้อยทำรังแต่พอตัว”

การวิเคราะห์ด้านวัฒนธรรม

1. วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี ภาษาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น เป็นภาษาที่มีระดับเสียงสูงต่ำเพราะมีวรรณยุกต์กำกับ และการที่มีวรรณยุกต์กำกับนี้ก็ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนไป สิ่งที่น่าสนใจอันแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับ วัฒนธรรมอีกประการหนึ่งคือ ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีระดับของคำหรือศักดิ์ของคำเพื่อให้เหมาะสมแก่บุคคล ถิ่น และเทศะ เช่น คำราชาศัพท์ ที่คนไทยกำหนดขึ้นไว้ใช้สำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้คนไทยมักนิยมเรียกผู้ที่รู้จักมักคุ้นด้วยคำเรียกญาติ เช่น พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา ฯลฯ เป็นต้น และนอกจากจะใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาราชการแล้ว คนไทยภาคต่าง ๆ ยังมีภาษาถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นในด้านเสียง คำ ความหมาย มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ วรรณกรรมและวรรณคดี ที่ทำหน้าที่ในการสะท้อนให้ทราบถึง อารมณ์ ความรู้สึก นึกคิด ปรัชญา ค่านิยม อุดมคติ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนเหตุการณ์ ต่าง ๆ ในอดีตได้อย่างน่าสนใจวรรณคดีของไทยส่วนใหญ่จะเป็นวรรณคดีเพื่ออารมณ์มากกว่าจะเป็นวรรณคดีเพื่อปัญญา และนิยมเขียนเป็นร้อยกรองในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือร่าย (นิตยา บุญสิงห์, 2544: 14–15)

ตัวอย่างที่ 1

“บด บด บด	ถ้ามีงับ <u>บด</u>
งูบจีปลา <u>กด</u>	หื้อแม่มีงิน”
“แดด แดด แดด	ถ้ามีงับ <u>แดด</u>
งูบจีปลา <u>แดด</u>	หื้อแม่มีงิน” (มาลา คำจันทร์, 2526: 29)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีของคนท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นบทขับร้องของเด็ก ๆ ที่ใช้ร้องเล่น ขณะออกมาหาปูหาปลาตามท้องร่องคันนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีเด็กอยู่สองพวก พวกแรกกำลังหาปลา จึงใช้บทร้องเล่นติดสินบนให้แดดร้อน เพราะเวลาที่แดดร้อนจัด ปลาจะหนีลงไปอยู่น้ำลึก ไม่ออกมากินเบ็ด ส่วนเด็กอีกพวกหนึ่งกำลังหาปูจึงร้องบทร้องเล่นติดสินบนให้แดดร้อน เพราะถ้าแดดร้อนจัดปูจะหนีร้อนมาหลบตามกอหญ้า ง่ายต่อการจับลงข้อ บทร้องเล่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความมีไหวพริบในการใช้ภาษา ในด้านการใช้คำที่มีสัมผัสคล้องจอง เช่น คำว่า “บด” (แปลว่า ร่ม) ก็จะสัมผัสสระกับคำว่า “กด” ในคำว่าปลากด (ชื่อปลาน้ำจืดชนิดหนึ่ง) คำว่า “แดด” ก็จะสัมผัสสระกับคำว่า “แดด” ในคำว่าปลาแดด (ชื่อปลาน้ำจืดชนิดหนึ่ง) นอกจากจะเห็นการส่งสัมผัสและความคล้องจองแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางด้านภาษาของคนท้องถิ่นล้านนาที่รู้จักเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติรอบตัวมาแต่งเป็นกลอนที่มีความไพเราะ

ตัวอย่างที่ 2 “ลวงเล่นฟ้าจะส่องแสงแวบ ๆ ตามเมฆฟ้า กล่าวกันว่าลวงหรือพญานาคออกมาเล่นฟ้าเพื่อทำให้ฝนตก มันคาบแก้วทิ้งไว้จึงปรากฏเป็นแสงแวบ ๆ ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 56)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีของคนท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อซึ่งมีบ่อเกิดจากวรรณคดี คือ ความเชื่อเรื่อง “ลวง” หรือ พญานาค เพราะในวรรณคดีไทยหลายเรื่องมักจะมีพญานาคปรากฏอยู่เสมอ ทำให้คนเชื่อว่าพญานาคซึ่งเป็นสัตว์ในวรรณคตินั้นมีอยู่จริง และคอยคาบแก้วทำให้เกิดปรากฏการณ์บนท้องฟ้า หรือ เกิดฟ้าแลบนั่นเอง

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 5834) กล่าวถึง “ลวงเล่นฟ้า” หรือ “ลวงเหลนฟ้า” สรุปได้ว่าหมายถึง ลักษณะของปรากฏการณ์บนท้องฟ้าในเวลากลางคืนที่มีแสงแลบเป็นกลุ่มในหมู่เมฆจากระยะไกลโดยไม่มีเสียงให้ได้ยิน

ตัวอย่างที่ 3 “พ่อของอินทรีชื่อว่าหนานแก้ว ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 9)

ตัวอย่างที่ 4 “หนานสีมุลหิ้วเร้วคักหนุมมาจากพงข้าวโพดหลังบ้าน” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 185)

ตัวอย่างที่ 5 “ลูกสูหรือ...พ่อเฒ่ารับคำแล้วหันไปสั่งหนานอุ่นอีกทอด...” (มาลา คำจันทร์, 2545 ข: 312)

ตัวอย่างที่ 6 “พ่อพญา วันพรุ่งต้องไปประชุมอำเภอ...” “หนานขึ้นว่ากล่าวคล้ายกลัวมูลนายแห่งตนจะเพลิดเพลีนเหล้าจานเลยเวลา...(มาลา คำจันทร์, 2543 ก: 9)

ตัวอย่างที่ 7 “โสัย คนอย่างข้าอายหนานเอ๊ย ไปไหนมันสุดเหนือสุดได้...” (มาลา คำจันทร์, 2532 :58)

ตัวอย่างที่ 8 “สู่จะเปิดป่าถึงไหนหือ หนานแก้ว” (มาลา คำจันทร์, 2537: 2)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า ไพรอำพราง นางถ้ำ สร้อยสุคันธา เด็กบ้านคอย และเรื่องบ้านไร่ชาวดง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นล้านนา ในด้านภาษาและวรรณคดีคนท้องถิ่นล้านนาจะสนทนากันด้วยภาษาล้านนา หรือคำเมืองคำว่า “หนาน”

มูลนิธินิสารุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 7334-7336) กล่าวถึงคำว่า “หนาน” สรุปได้ว่า หนานเป็นคำนำหน้านามที่แสดงว่าบุคคลผู้นั้นเคยผ่านการบวชเรียนและได้ลาสิกขาบทในขณะที่เป็นภิกษุ นั้น เช่น หนานแก้ว แปลว่า นายแก้วผู้เคยผ่านการเป็นภิกษุมาแล้ว ซึ่งเป็นการแสดงถึงสถานะความเป็นมาของนายแก้ว ว่าเป็นบุคคลที่ผ่านการอบรมจากวัดมาแล้ว ถือว่าเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมในระดับสูงกว่าผู้ที่เป็นคนดิบ หรือคนที่ไม่เคยผ่านการบวชเรียน หนาน จะเป็นผู้ที่บวชอยู่หลายพรรษา มีอาวุโส และเป็นที่เคารพศรัทธาของคนในหมู่บ้านหรือชุมชน เมื่อมีประเพณีเกี่ยวกับงานวัดหรืองานบุญ ต่าง ๆ ชาวบ้านและพระสงฆ์มักจะเชิญหนานมาเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา เพราะเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อนย่อมรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา ในสังคมล้านนา ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเปรียบเสมือนปัญญาชนที่ถูกผลิตขึ้นจากระบบการศึกษาและจารีตของวัด และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงกว่าคนที่เป็นฆราวาส หนานส่วนใหญ่เมื่อลาสิกขาบทแล้วมักจะได้รับเชิญให้มาเป็นอาจารย์วัด ตำแหน่งอาจารย์วัดมักจะคัดเลือกจากหนานที่มีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมสงฆ์ และเป็นผู้ที่มีอาวุโส

ตัวอย่างที่ 9 “เชื่ออะไรกับตุ้ลุง สุกอยคูสิ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 28)

ตัวอย่างที่ 10 “อีกรูปเป็นตุ้ลุงหรือหลวงลุง” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 40)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าและไพรอำพราง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นล้านนาใน ด้านภาษาและวรรณคดีคนท้องถิ่นล้านนาจะสนทนากันด้วยภาษาล้านนา หรือคำเมืองคำว่า “ตุ้” มูลนิธินิสารุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 2804-2810) กล่าวถึง “ทุ / ทุเจ้า” (อ่าน “ตุ้ / ตุ้เจ้า”) สรุปได้ว่า คำว่า ทุเจ้าในล้านนาหมายถึงพระสงฆ์ ในตำนานศาสนาที่พบทั่วไปในภาคเหนือจะพบคำที่มีความหมายเดียวกันนี้ว่า สาธุเจ้า หรือ สวาธุเจ้า นำหน้าชื่อของพระสงฆ์ซึ่งเป็นพระเถระสำคัญในล้านนา คำว่า “ตุ้” อาจมาจากคำว่า “สาธุ” เพราะคนล้านนาจะออกเสียงว่า “สาตุ้” ซึ่งเป็นกิริยาหรือ

คำที่แสดงความเคารพอย่างสูง ซึ่งให้เห็นถึงสถานะภาพของพระสงฆ์ในสังคมล้านนาที่เป็นผู้ได้รับการยกย่องอย่างสูงจากชาวบ้าน

2. **วัฒนธรรมทางวัตถุ** ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น ส่วนใหญ่ทำจากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบตาล กะลามะพร้าว ดินเหนียว ภาชนะและสิ่งที้นำมาประดิษฐ์ เช่น กระบุง ตะกร้า ชาม โอ่ง เฝือกเกี่ยวข้าว มีด พร้า ผ้าทอ ฯลฯ หรือที่เรียกสิ่งเหล่านี้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน (นิธยา บุญสิงห์, 2544: 21)

ตัวอย่างที่ 1 “พ่อ แม่ จันดี อินทร ไอ้หั่ว และปุ่นนั่งล้อมวงกันอยู่ที่ชานบ้าน **ขันโตก**ต่อตีนสูงวันนี้มีแกงปูใส่หน่อไม้ส้ม” (มาลา คำจันทร์, 2526: 3)

ตัวอย่างที่ 2 “เธอเองขึ้นไปตักแกงใส่**ขันโตก** รอพ่อรอแม่พรั่งพร้อมก็ล้อมวงกินข้าวด้วยกัน” (มาลา คำจันทร์, 2542: 86)

ตัวอย่างที่ 3 “ขมิขมันข**ขันโตก**สำหรับออกจากโรงครัว...” (มาลา คำจันทร์, 2545ฉ: 28)

ตัวอย่างที่ 4 “มงคลนำ**ขันโตก**ไปเก็บในครัวไฟ...” (มาลา คำจันทร์, 2545ง: 125)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า เรื่องเมืองลับแล เรื่องไพรอำพราง และเรื่องเด็กบ้านดอย สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางวัตถุของคนท้องถิ่นล้านนาว่า เวลาจะรับประทานอาหารนั้นอาหารที่ปรุงสุกเสร็จแล้วจะต้องวางบน “ขันโตก” แล้วรอสมาชิกในครอบครัวมาให้พร้อมหน้าพร้อมตากันก่อน แล้วมานั่งล้อมวงรอบ “ขันโตก” ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 178) ให้ความหมายของคำว่า “ขันโตก” ไว้ว่า ภาชนะที่ทำด้วยไม้กลึง ไม้ไผ่สาน หวาย หรืออย่างเครื่องเงิน ส่วนบนมีลักษณะคล้ายถาด ส่วนล่างเป็นดินลักษณะเป็นวงแหวนมีขนาดเล็กกว่าถาดส่วนบน โดยมีซี่ไม้กลมระหวดประมาณ 6 ซี่ปักที่ตีน ถาดไว้ ใช้สำหรับใส่อาหาร

ตัวอย่างที่ 5 “เมื่อคืนฝนตกหนัก ที่ทางจึงเฉอะแฉะมีน้ำขังเป็นแอ่ง ๆ ฝนตกทำให้หลังคารั่ว เพราะมันมุงมานานจนตองตึงออกสีแก่คร่ำผุเกราะ พ่อเอากาบหมากมาตัดเป็นแผ่น ๆ ขึ้น “อุตอง” ซ่อมหลังคาจนมันอยู่” (มาลา คำจันทร์, 2526: 4-5)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางด้านวัตถุของคนท้องถิ่นภาคเหนือเรื่องการ “อุตอง” ถือเป็นงานหัตถกรรมอย่างหนึ่ง “อุ” หมายถึงการมุง เพราะในสมัยก่อนบ้านเรือนส่วนใหญ่ของคนภาคเหนือจะทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยตองตึง หรือที่คนภาคกลางเรียกว่า ใบพลวง ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 770) ให้ความหมายของคำว่า “พลวง” หรือ “ตองตึง” ว่าเป็นชื่อไม้ต้นชนิด *Dipterocarpus tuberculatus* Roxb. ในวงศ์ Dipterocarpaceae มีลักษณะใบใหญ่ ใช้ห่อยาสูบและมุงหลังคา, คลั่ง ตองตึง หรือ ตึง ก็เรียก การอุตองหรือการซ่อมหลังคาบ้านนั้นจะทำการกันก่อนที่จะเข้าหน้าฝน หรือทำหลังจากว่างเว้นจากงานประจำ

ตัวอย่างที่ 6 “ถึงสันนากลางนา พ่อเอาแอกกับไถเทียมเข้ากับควายผู้ว่อง ก่อนสะบัดเชือกไล่มันสุข ๆ คมโลกดลิกในเนื้อดิน อินทรเห็นพ่อเกร็งแขนจนเส้นเอ็นยัก” (มาลา คำจันทร์, 2526: 6)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางวัตถุของคนท้องถิ่นล้านนา ในเรื่องนกแอ่นฟ้าตอนที่นำมาเป็นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้เครื่องมือ 2 ชนิด คือ “แอก” และ “ไถ” เครื่องมือทั้งสองชนิดนี้ถือเป็นเครื่องมือสำคัญของการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ทางภาคเหนือ ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1398) ให้ความหมายของคำว่า “แอก” ไว้ว่าหมายถึง ไม้วางขวางบนคอวัวหรือควาย ใช้ไถนา คราดนา หรือเทียมเกวียน เป็นต้น ส่วน “ไถ” ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 498) ให้ความหมายของคำว่า “ไถ” ไว้ว่าหมายถึง เครื่องมือทำไร่นาชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยคันชัก หางยาม ผาล หัวหมู ใช้ควายหรือวัวเป็นต้นลากไปเพื่อกลับดิน, คันไถ ก็ว่า

ตัวอย่างที่ 7 “อินทรอยู่เฉย ๆ เลยเอาเคียวกับกระบุงเกี่ยวหญ้าตามคันนาไว้ให้ควาย เสรีจากเกี่ยวหญ้าก็ ค้อม ๆ มอง ๆ คามรู้คันนาหาปูไ้จี่กิน” (มาลา คำจันทร์, 2526: 7)

ตัวอย่างที่ 8 “อันคำเอาเส้นตอกมาขัดไขว้ขึ้นรูปกระบุงกระเบงของนางไปตามเรื่อง” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 9)

ตัวอย่างที่ 9 “ควันไฟลอยพุ่งขึ้นมรรณอย่างข้างบน บนร้านมีดอกพอนใหญ่วางอยู่ มีกระบุงสานใหม่ซ้อนกันสองสามใบ พัดกลมโตสำหรับพัดข้าวลิบให้ปลิวตกเป็นสีดำเลื่อมด้วยใช้งานและรมควันมานาน” (มาลา คำจันทร์, 2531: 12)

ตัวอย่างที่ 10 “กระบุงกองเกลื่อนกลาดทุกคืนพ่อกับแม่จะช่วยกันสานจนดึกจนคืน....” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 51)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชายดง เขี้ยวเสือไฟ และเด็กบ้านดอย สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางวัตถุของคนท้องถิ่นล้านนา คือ การใช้ “กระบุง” กระบุงที่ว่านี้คนท้องถิ่นภาคเหนือจะทำขึ้นไว้ใช้เอง ถือเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือนที่แทบทุกบ้านจะต้องทำในยามที่ว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ถ้าเหลือใช้จึงจะเอาไปขาย ถือเป็นภาระรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 47) ให้ความหมายของคำว่า “กระบุง” ไว้ว่าหมายถึง ภาชนะสานที่รูปกลมสูง พื้นก้นเป็นสี่เหลี่ยม ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 780) ให้ความหมายของคำว่า “พัด” สรุปได้ว่า หมายถึง เครื่องโบกหรือกระพือลม.

3. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาในศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการเป็นมนุษย์ (นิศยา บุญสิงห์, 2544: 26)

ตัวอย่างที่ 1 “ทุกเช้าหลังจากนึ่งข้าวเสร็จ แม่จะเอาข้าวสุกสามก้อนไปวางหิ้งพระ แล้วกล่าวคำว่า... พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ปูจิตานัง นิปปาณัง ปรมังสุรัง” (มาลา คำจันทร์, 2526: 3)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมทางจิตใจด้านการนับถือพุทธศาสนาของคนในท้องถิ่นล้านนาว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเคารพนับถือในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ตัวละครที่เป็นแม่เรือน เมื่อนึ่งข้าวเหนียวเสร็จแล้วก็จะแบ่งข้าวสุกสามก้อนไปวางเพื่อเป็นการบูชา ที่หิ้งพระประจำบ้าน อันหมายถึงพระรัตนตรัย อันมีพระพุทธ พระธรรม และ

พระสงฆ์เป็นหลัก คนท้องถิ่นล้านนาเกือบทุกครัวเรือน เมื่อนั่งข้าวเสร็จแล้วจะต้องนำข้าวไปบูชาที่หิ้งพระประจำบ้าน ก่อนที่จะลงมือทานอาหาร ข้าวที่จะนำไปบูชาบนหิ้งพระนั้นจะต้องเป็นข้าวที่เพิ่งนึ่งเสร็จใหม่ ๆ ยังไม่มีใครไปแตะต้องหรือหยิบมารับประทาน คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่ากินก่อนทาน (กินก่อนทำบุญทำทาน) นั้นเป็นบาป เป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม อันจะนำมาซึ่งความไม่ดีไม่งามทั้งปวง

ตัวอย่างที่ 2 “พริ้มตาลง อารธนาคุณพระแก้วเจ้าทั้งสามมาห่มเกล้าปกหัว ข้าพเจ้าขอเอาพระพุทธรูป พระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง” (มาลา คำจันทร์, 2542: 171)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีอิทธิพลกับจิตใจของคนอย่างมาก อีกทั้งเป็นที่พึ่งทางใจทำให้คนรู้สึกปลอดภัยและมีกำลังใจ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครต้องเข้าไปปักค้ำคิ่นในถ้ำ ซึ่งคนท้องถิ่นล้านนามีความเชื่อว่ามีผีต้องไปในที่ที่ไม่คุ้นเคย ต้องสวดมนต์ไหว้พระ และขออนุญาตแก่เจ้าที่เจ้าแดน เจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อขอให้ท่านคุ้มครองให้รอดพ้นจากผีตาง และสัตว์ป่าที่จะเข้ามาทำร้าย

ตัวอย่างที่ 3 “หนุ่มร่างใหญ่เลื่อนย่ำมาตรงหัว นั่งคุกเข่าหันหน้าหาโคนไม้แล้วก้มกราบ กราบหนึ่งพระพุทธรูป กราบสองพระธรรม กราบสามพระสงฆ์ กราบสี่คุณพ่อคุณแม่ กราบห้าครูบาอาจารย์ กราบหกคุณแห่งผีเจ้าที่เจ้าดิน เจ้าป่าเจ้าเขาและนางร่มไม้รุกขเทวี” (มาลา คำจันทร์, 2542: 192)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการนับถือพระพุทธศาสนาและยึดเอาพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ตัวละครต้องเข้าไปปักค้ำคิ่นในป่า ก่อนจะนอนอิงไหว้พระสวดมนต์ระลึกถึงพระรัตนตรัย คุณพ่อแม่ครูอาจารย์ และคุณแห่งผีเจ้าที่เจ้าดินเจ้าป่าเจ้าเขาอันเป็นเจ้าของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพื่อให้คุณแห่งพระพุทธศาสนา และคุณแห่งพ่อแม่ครูอาจารย์ตลอดจนผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

ตัวอย่างที่ 4 “ออกจากสมาธิไหว้พระสวดมนต์ สวดบทขันธปริตรปิดปากสัตว์ใหญ่ น้อยทั้งหลาย ปิดปากภูติพราโยใด ๆ ก็ได้สิ้น ราลึกลับถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ จิตใจตื่นใหม่จาก

สมาธิเบิกบานผ่องแผ้วหมดใหม่ใสงามเหมือนแก้วกลางหาบ นึกถึงอำนาจความดีงามทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติมา” (มาลา คำจันทร์, 2542: 193)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการนับถือพระพุทธศาสนา และการยึดเอาพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ก่อนจะนอนนึกถึงคุณพระคุณเจ้า หรือคุณงามความดีที่ตนได้เคยปฏิบัติมา เพื่อให้คุณความดีเหล่านั้นช่วยปกป้องคุ้มครองทั้งยามหลับและยามตื่น

ตัวอย่างที่ 5 “จอมแสงไหว่หาคุณพระแก้วเจ้าทั้งสามดวงประเสริฐ ไหว่หาคุณพ่อคุณแม่ผู้ก่อเกิด พุ่มไฟกรักตน ไหว่หาคุณผีปู่ย่าโคตรเค้าเหง้ามูลหลวงหลาย ไหว่ทั้งคุณแห่งหลวงปู่และหลวงลุงผู้เป็นครู ไหว่ถึงผีเจ้าที่ธรณีและนางถ้ำ ครั้นว่าไวกบถัวแล้วจึงค่อยนอนลง” (มาลา คำจันทร์, 2542: 201)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการนับถือพระพุทธศาสนา นึกถึงคุณพระคุณเจ้า คุณของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ครูบาอาจารย์รวมถึงผีธรณีเจ้าที่และนางถ้ำที่คอยดูแลรักษาสถานที่เพื่อให้ช่วยคุ้มครองตนให้ปลอดภัยจากเสือหมีและผีร้ายที่อาจมาทำอันตรายได้ในยามค่ำคืน

ตัวอย่างที่ 6 “บุญศีลบุญธรรม บุญอันได้ทำปล่อยปละสัตว์อื่นอันไม่ควรตาย บุญอันได้วัถมดแมงขึ้นจากน้ำ บุญอันได้กวาดแผ้วช่วงแก้วอารามเมื่อยามเด็กอ่อน บุญอันได้ภูได้กระทำล่วงแล้ว บุญอันนั้นจงคำจุนหนุนช่วยแม่ภูแต่เทอญ” (มาลา คำจันทร์, 2542: 277)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการนับถือพระพุทธศาสนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่จอมแสงต้องเดินทางเข้าไปตามหาหลวงปู่ในป่า เพื่อให้หลวงปู่มาช่วยรักษาอาการไม่สบายของแม่ ระหว่างทางจอมแสงและเพื่อนจะต้องนอนค้างอ้างแรมอยู่ในป่า ก่อนจะนอนจอมแสงจะต้องอาราธนาคุณพระคุณเจ้า และนึกถึงคุณงามความดีที่ตนได้เคยปฏิบัติมา

ตัวอย่างที่ 7 “ลูกลงเรือนไปเด็ดดอกไม้ตามดอก มือซ้ายคือมือไม่เปื้อนบาป กลั่นใจเด็ดมาได้ก็ขึ้นเรือนจุดเทียนไหว้พระ พนมมือหมอบเพียบติดพื้น คุณพระคุณเจ้า บุญศีลบุญธรรมขอมาปกปักรักษาคุ้มครองอิคามันด้วยเถิด ” (มาลา คำจันทร์, 2537: 86)

จากเรื่องไฟพรางเทียน สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่อง การนับถือในพระพุทธศาสนา เมื่อมนุษย์เกิดความวิตกกังวล หรือไม่สบายใจในเรื่องใดแล้วก็จะหันหน้ามาพึ่งทางธรรมเพื่อให้จิตใจสบายคลายจากความวิตกกังวลนั้น ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้หนานแก้วเกิดความวิตกในอาการป่วยของภรรยา แต่ไม่รู้จะอย่างไร จึงต้องไหว้พระซึ่งเป็นสิ่งที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คนล้านนาเชื่อว่าการจะไหว้พระหรือการทำบุญนั้น จะต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย และทางใจ จะเห็นได้ว่า หนานแก้วให้ความสำคัญแม้กระทั่งการเด็ดดอกไม้ หนานแก้วใช้มือซ้ายในการเด็ดดอกไม้ เพราะเชื่อว่ามีมือซ้ายคือมือที่มีความบริสุทธิ์ เพราะตามปกติแล้วคนส่วนใหญ่จะประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยมือขวามือขวาจึงถือเป็นมือที่เปื้อนบาป

ตัวอย่างที่ 8 “ฝ่ายชาวเส้นหนึ่งถูกนำมาเขี่ยกลางใจมือ พร้อมคำกล่าวปิดเคราะห์ ฝ่ายเส้นนั้นถูกเด็ดทิ้งนิดหน่อยเป็นเชิงว่าเคราะห์ถูกเด็ดทิ้งไปแล้ว” (มาลา คำจันทร์, 2537: 101)

จากเรื่องไฟพรางเทียน สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ถ้าหากคนในบ้านเกิดเจ็บป่วยเรื้อรังหรือรักษาไม่หาย หายช้า มีแต่ทรงกับทรุด ชาวบ้านก็จะหันไปพึ่งทางธรรม เช่น การไปหาพระที่วัดเพื่อรดน้ำมนต์ หรือให้พระผูกข้อมือ ฯลฯ เป็นต้น เพื่อให้ผู้ป่วยมีขวัญและกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ นางอินคำป่วยด้วยโรคลมผิเคื้อน รักษาอยู่นานก็ไม่หาย จึงนิมนต์ให้หลวงลุงมาผูกข้อมือให้ที่บ้านพร้อมกับกล่าวปิดเคราะห์ เป็นนัยว่าให้ผู้ป่วยพ้นจากเคราะห์จากโสกาให้หายภายในเร็ววันและทำให้ผู้ป่วยมีขวัญและกำลังใจดีขึ้น

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 1203–1205) กล่าวถึง “เคราะห์” สรุปได้ว่า คำว่าเคราะห์หมายถึง สิ่งที่น่าผลมาให้โดยไม่ได้คาดหมาย เช่น เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย แต่โดยทั่วไปคำว่า “เคราะห์” นี้ มักจะมีความหมายไปในทางที่ไม่ดี ความเชื่อเรื่องเคราะห์นี้มีมาแต่โบราณ สืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้างเคราะห์ขึ้นมา เพื่อคุ้มครองและให้ผลดีผลร้ายแก่มนุษย์ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าพระเคราะห์ได้เข้าไปอยู่ในอวัยวะทุกส่วนของร่างกายมนุษย์

ตลอดจนการมีอิทธิพลเหนือโลก เช่น การบันดาลให้น้ำท่วม ฝนแล้ง โรคระบาด หนาว ร้อน ฟ้าผ่า พายุ เป็นต้น จากความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ทำให้มนุษย์ต้องทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยขจัดปัดเป่าเคราะห์ร้าย ให้บรรเทาหรือหมดไป คนล้านนาเชื่อว่าก่อนจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียกขวัญ การบวช จะต้องมีการปัดเคราะห์ออกจากร่างก่อน เพราะถ้าหากเคราะห์ยังมีอยู่ในร่างขวัญที่เรียกมาก็ไม่สามารถจะกลับเข้าสู่ร่างของผู้นั้นได้ เคราะห์ต่าง ๆ นั้น แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ เคราะห์ที่อยู่ภายในร่างและเคราะห์ที่อยู่นอกร่าง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เคราะห์ที่อยู่ภายในร่าง ได้แก่

1.1 เคราะห์ที่เกิดจากตนเอง ได้แก่

เคราะห์เมื่อเย็น เคราะห์เมื่อเที่ยว เคราะห์เมื่อเคี้ยว เคราะห์เมื่อกลืน เคราะห์อุจจาระ จมพอง เคราะห์กัม เคราะห์เหงน เคราะห์นั่ง เคราะห์นอน เคราะห์ใจหมึ้ง (ฉุนเฉียว)

1.2 เคราะห์ที่เกิดจากโรค ได้แก่

เคราะห์เจ็บไข้ เคราะห์เจ็บตา เคราะห์เจ็บหู เคราะห์เจ็บหัว เคราะห์เจ็บปาก เคราะห์เจ็บเขี้ยว เคราะห์เจ็บท้อง เคราะห์เจ็บใจ

2. เคราะห์ที่อยู่ภายนอกร่าง ได้แก่

2.1 เคราะห์ที่เกิดจากญาติและบุคคลอื่นในสังคม เช่น

เคราะห์พี่น้อง เคราะห์ลูกหลาน เคราะห์พี่น้องมาเรือน เคราะห์พี่น้องผิดเถียง เคราะห์ชาวบ้านซัง เคราะห์เพื่อเขาใส่โทษ เคราะห์เพื่อนซัง เคราะห์เพื่อนพิน เคราะห์เพื่อนข้า (ถูกฆ่า) เคราะห์ผิดปากเปนคำ เคราะห์ถูกพ้อง ดิดคอก (ดิดถูก)

2.2 เคราะห์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ

เคราะห์ปี ห้วปี เคราะห์เดือน เคราะห์วัน เคราะห์ยาม เคราะห์ปีหลัง เคราะห์ปีหน้า เคราะห์ปี
กำเนิด เคราะห์วันนี้ เคราะห์วันพรุ่ง เคราะห์วันรื้อ เคราะห์เมื่อคืน เคราะห์เมื่อวัน เคราะห์เมื่อเช้า
เคราะห์เมื่องายเคราะห์ขายบายหล้า

2.3 เคราะห์ที่มาจากทิศต่าง ๆ

เคราะห์หนเหนือ เคราะห์หนใต้ เคราะห์หนวันตก เคราะห์หนวันออก เคราะห์พายุลุ่ม เคราะห์
พายบน เคราะห์ภายใน เคราะห์ภายนอก เคราะห์ใกล้ เคราะห์ไกล เคราะห์ทางหลัง เคราะห์ทางหน้า

2.4 เคราะห์ที่เกิดจากภัยต่าง ๆ

2.4.1 เคราะห์ที่เกิดจากภัยธรรมชาติ

- เคราะห์ฟ้าผ่า เคราะห์ลมฝน เคราะห์หนาว

2.4.2 เคราะห์ภัยที่เกิดจากการกระทำ

2.4.3 เคราะห์ที่เกิดโดยความรู้พิเศษ

- เคราะห์ถูกยาฆ่า เคราะห์ถูกยาแฝด เคราะห์ถูกวางยา

2.4.4 เคราะห์ที่เกิดจากอมนุษย์

- เคราะห์ผีเขน เคราะห์ยักษ์เขน เคราะห์พ่อเกิดแม่เกิด

2.4.5 เคราะห์ที่เกิดจากสัตว์ร้าย

- เกราะห้ช้างม้า เกราะห้จ้วควาย เกราะห้เสือ เกราะห้หมี เกราะห้แรด เกราะห้ช้าง (แทง)

เกราะห้ (ต่อค)

2.4.6 เกราะห้ที่เกิดจากการต่อสู้

- เกราะห้หลาวแหลน เกราะห้ปืนผาหน้าไม้ เกราะห้ฟันแทงด้วยหอกและมีด

2.4.7 เกราะห้ที่เกิดจากอุบัติเหตุ

- เกราะห้ตกน้ำ เกราะห้ตกต้นไม้ เกราะห้ตกยานรถล้อ เกราะห้ตกดำ เกราะห้ของหนักตกทับหนีบ เกราะห้ไม้ได้ชำคมาถูก เกราะห้ฟันไฟมาไหม้

2.4.8 เกราะห้ที่เกิดจากระบบสุริยะ

- เกราะห้นพราศทั้ง 9 เกราะห้เกตุหารจตุวโลกทั้ง 9 เกราะห้ราหูทั้ง 9 เกราะห้ฤกษ์ 27

2.4.9 เกราะห้ที่เกิดจากเศรษฐกิจ

- เกราะห้จี้ไว้ เกราะห้ร่ำรวย

2.4.10 เกราะห้ที่เกิดจากที่ทำกิน

- เกราะห้นาไร่
-

ตัวอย่างที่ 9 “มัวแต่เลียดเพื่อน เลยลิมลาอาพระเจ้าแสนน้ำ แต่ช่างเถอะคงไม่เป็นไร”

(มาลา คำจันทร์, 2542: 161)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครจะต้องไปนอนค้างในป่า การที่ไปพักค้างคืนอยู่ในป่านั้นมีกฎที่เป็นข้อห้าม

เคร่งครัด จะทำอะไรต้องขออนุญาตหรือบอกกล่าวแก่เจ้าป่าเจ้าเขา เช่น เวลาจะดื่มน้ำจากแม่น้ำ จะต้องขออนุญาตจากผีน้ำก่อน ถ้าคนที่มีคาถาอาคมก็จะร่ายคาถาสำหรับเสกน้ำก่อนเพื่อป้องกันอันตรายจากการทำร้ายของผี เพราะคนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีผีเป็นเจ้าของ จะทำอะไรต้องขออนุญาตและบอกกล่าว เพื่อกันไม่ให้ผีโกรธและมาทำร้าย แต่ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครลี้ภัยลี้ภัยจากพระเจ้าเสกน้ำก่อนดื่มน้ำจากแม่น้ำ เพราะกลัวผีโกรธกับเพื่อน เป็นสาเหตุให้ถูกผีน้ำลงโทษ

ตัวอย่างที่ 10 “ใจสำรวมตั้งนโมพุทธารายขึ้นก่อน ภวานานะแล้วคลาดครบแปดคาบก็ไถ่ลมหายใจลงไปถึงท้อง นึกหาคำเมตตาภาวนาว่า สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ แผ่ใจไปหาผีน้ำ ผีห้วยและผีอื่นใดอันอาจสิงสู่อยู่กินในน้ำ ต่างคนต่างอยู่ ต่างไม่บีบเบียนบีฑาแก่กัน ขออย่าได้บังเกิดเป็นภัยแก่ผู้แต่เทอญ” (มาลา คำจันทร์, 2542: 161)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจิตใจของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครต้องไปพักค้างคืนในป่า ซึ่งคนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าผีเป็นเจ้าของ จะทำอะไรต้องบอกกล่าวขออนุญาตแก่ผี และเพื่อสร้างความสบายใจให้แก่ตนเอง ว่าอย่างน้อยตนก็ได้บอกกล่าวขออนุญาตแล้ว ในตอนที่ยกมานี้ ตัวละครจะดื่มน้ำจากแม่น้ำ จึงทำการขออนุญาตแก่ผีน้ำและผีอื่น ๆ ที่สิงสู่อยู่กินในน้ำโดยการแผ่เมตตาเพื่อไม่ให้ผีมาทำร้ายหรือเบียดเบียน

4. วัฒนธรรมทางจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นเครื่องผูกพันคนในประเทศให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จารีตประเพณี คือ ประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมาถือว่าถ้าใครฝ่าฝืน งดเว้น หรือไม่กระทำตามจะเกิดเป็นความผิด เป็นความชั่ว จารีตประเพณีจะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมของสังคม จารีตประเพณีที่เห็นได้ในสังคมไทย ได้แก่ การตอบแทนคุณบิดามารดา การเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ เป็นต้น ขนบประเพณี คือ ประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป เช่น การโกนจุก การโกนผมไฟ การบวชนาค การแต่งงาน เป็นต้น ธรรมเนียมประเพณี คือ ประเพณีที่เกี่ยวกับการปฏิบัติระหว่างบุคคล ไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่มีถูกผิด คนเขาปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นจนเกิดความเคยชิน เช่น การแต่งกาย การกินอยู่ กิริยามารยาท เป็นต้น (นิตยา บุญสิงห์, 2544 :32 - 83)

ตัวอย่างที่ 1 “ฤดูค่านาได้เริ่มขึ้นแล้ว ทุกวันหนานแก้วกับเมียจะออกไปช่วยเพื่อนบ้านค้ำกล้า ค้ำเจ้านี้เสร็จก็เจ้าอื่นต่อไม่มีหยุด ไม่ว่าการค้ำกล้าหรือเกี่ยวข้าว คนทั้งหมู่บ้านจะช่วยกันไปจนกว่าจะแล้วเสร็จ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 21-22)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมวัฒนธรรมทางจารีตหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนท้องถิ่นล้านนา เรื่องการทำนาที่จะต้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเอาแรงงานไปช่วยกันทำระหว่างคนในหมู่บ้านจนกว่าจะแล้วเสร็จ คนท้องถิ่นล้านนาประเพณีปฏิบัติเช่นนี้สืบทอดกันมานาน ปัจจุบันก็ยังมิให้เห็นอยู่บ้างประปราย การเอาแรงงานไปช่วยกันทำนาคือคนท้องถิ่นล้านนาเรียกว่า “การเอามือ” “การเอารัน” ซึ่งจะไม่มีการจ่ายค่าแรงเป็นเงิน แต่จะผลัดกันเอาแรงงานไปช่วยกันจนกว่างานจะแล้วเสร็จ นอกจากจะเป็นการแสดงความมีน้ำใจแล้ว ยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน และเป็นที่พบปะของหนุ่มสาวอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 2 “เข้าเขตหมู่บ้าน กลิ่นน้ำปูก็หอมฟุ้ง หญิงแม่เรือนส่วนข้างมากมักจะเกี่ยวน้ำปูกันทั้งนั้น เอาไว้กินหน้าแล้งบ้าง เอาไว้ขายให้เมียพ่อหลวงบ้าง อิทธิรเอาปูส่งให้แม่แล้วเปลี่ยนตะข้องใบใหม่ กลับออกไปนอกทุ่งอีก นางอินคำเอาปูล้างน้ำ ก่อนใส่ครกไม้ใบโตโขลกคังฉะ ๆ ”
(มาลา คำจันทร์, 2526: 30)

ตัวอย่างที่ 3 “กลิ่นน้ำปูโขยคลุ้งขึ้นจากหม้อ น้ำปูสีดำ ๆ กำลังเดือดเป็นฟองฟอด”
(มาลา คำจันทร์, 2538: 111)

ตัวอย่างที่ 4 “หน่าน้ำหนานาเป็นฤดูที่อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ไม่อัดคัด เก็บปูมาทำน้ำปู ตักกุ้งมาทำกะปิ ปลาชิวตัวเล็ก ๆ เอาเคล้าเกลือกับดินไฟยัดขวดทำปลาจ่อม ยังพวกปลาร้า ปลาแห้งอื่น ๆ อีก”
(มาลา คำจันทร์, 2526: 72)

ตัวอย่างที่ 5 “ปลาสาละเอาทำ “ฮ้านแห้ง” หรือปลาร้าแห้งไว้ผิงไฟค้ำน้ำพริกตาแดง”
(มาลา คำจันทร์, 2526: 72)

จากเรื่องไอ้ค่อมและเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจารีต หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับวิธีการถนอมอาหาร เช่น การทำน้ำปู กะปิ ปลาจ่อม ปลาร้า และปลาแห้ง เป็นต้น

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 3246) กล่าวถึง “น้ำปู” หรือ “น้ำปู๋” สรุปได้ว่า น้ำปูเป็นอาหารดั้งเดิมของคนล้านนา เป็นเครื่องปรุงรสเช่นเดียวกับกะปิ การทำน้ำปูต้องอาศัยเวลา คนท้องถิ่นส่วนใหญ่จะทำน้ำปูในหน้าฝนหรือฤดูหนาว เพราะหน้าฝนจะมีปูมาก วิธีทำน้ำปูเริ่มจากการนำปูสดล้างให้สะอาดลงโหลกับใบขมิ้น ใบชา ใบตะไคร้ และยอดฝรั่ง เมื่อส่วนผสมทุกอย่างละเอียดดีแล้วเติมน้ำสะอาดเล็กน้อยแล้วคั้นเอาแต่น้ำ เก็บน้ำปูที่ได้ไว้ 1 คืน หรือนำไปเคี่ยวให้น้ำแห้งในขั้นตอนนี้อาจปรุงรสด้วยเกลือหรือพริก น้ำปูจะค่อย ๆ มีลักษณะที่ข้นขึ้นจนเหนียว ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วค่อยบรรจุลงภาชนะเช่นกระบอกไม้ไผ่ หรือขวด เป็นต้น คนท้องถิ่นล้านนานิยมเอาน้ำปูมาทำเป็นน้ำพริก เรียกว่าน้ำพริกน้ำปู (อ่านน้ำพริกน้ำปู) โดยเอาพริกสด กระเทียม มาโขลกแล้วแกะเปลือกออก โขลกหยาบ ๆ ผสมกับน้ำปู ปรุงรสด้วยน้ำมะนาว รับประทานกับหน่อไม้ต้ม น้ำปูยังสามารถเป็นเครื่องปรุงรสในอาหารชนิดอื่น เช่น ยำหน่อไม้ แกงหน่อไม้ ยำเตงกวา ยำมะเขือเปราะ ส้มตำ เช่น ตำส้มโอ หรือ ตำกระท้อน เป็นต้น

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 5672) กล่าวถึง “ฮ้างแห้ง” หรือ “ร้าแห้ง” สรุปได้ว่า “ฮ้างแห้ง” หรือ “ร้าแห้ง” มีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ

1. ชนิดที่ไม่เอาชีออก จะทำจากปลาที่มีขนาดเล็กก่อนข้างเล็ก จำพวกปลากระดี่ ปลาหมอ ปลาขาว ปลาทราย ปลาตะเพียน ปลากลม ปลาหมอ เป็นต้น วิธีการทำก็เริ่มจาก นำปลาที่ได้ไปทำความสะอาด แล้วนำไปตากบนตะแกรงให้แห้ง ใช้เวลา 3-4 วัน ใช้ตำน้ำพริก น้ำพริกที่ได้จะมีรสขมเล็กน้อย เนื่องจากไม่ได้เอาชีออก การทำปลาร้าชนิดนี้จะเก็บไว้กินในครัวเรือนมากกว่า
2. ชนิดที่เอาชีออก จะทำจากปลาที่ค่อนข้างตัวใหญ่ ปลาที่ไม่มีเกล็ดก็สามารถทำได้ วิธีการทำเริ่มจาก นำปลาที่ได้มาล้างทำความสะอาด ควักเอาเครื่องในออกแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง เก็บไว้กินได้นาน

การใช้ปลาร้าตัวในการประกอบอาหาร

1. ใช้ค่าน้ำพริกปลาร้า น้ำพริกตาแดง
2. ใช้ใส่แกง อาจใส่เป็นตัว หรือ ต้มแล้วนำมาฉีกเอาแต่เนื้อใส่ก็ได้
3. ใช้ใส่ส้มตำ เช่น ตำมะม่วง ตำมะปราง โดยการนำไปผิงไฟให้สุกหอมแล้วค่อยนำไปโขลกหรือตำรวมกับเครื่องปรุงชนิดอื่น
4. ย่างให้สุกแล้วเอาใส่ในเปลือกมะกอก หรือที่เรียกว่า “อมมะกอก”

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 677) ให้ความหมายของคำว่า “ปลาร้า” สรุปได้ว่า ปลาหมักเกลือ ใส่ข้าวคั่ว ใช้เป็นเครื่องจิ้ม.

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 95) ให้ความหมายของคำว่า “กะปิ” สรุปได้ว่า ของเค็มทำด้วย เกลือกับเกลือโขลกและหมักไว้ ใช้ปรุงอาหาร, เชื้อเค็ม ก็ว่า.

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 677) ให้ความหมายของคำว่า “ปลาจ่อม” สรุปได้ว่า ปลาเล็กๆ ที่หมักด้วยเกลือและข้าวคั่วเป็นต้น ใช้เป็นเครื่องจิ้ม.

ตัวอย่างที่ 6 “นางอินคำค้อนสะบัด ๆ ออกย้อนว่า ไม่อยากให้ข้าท้อง แล้วสูนอนกับข้าทำไม แต่พ่อแม่สอนมาไม่ให้ล่วงเกินผัว” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข:19)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจารีต หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้นางอินคำ ไม่กล้าต่อปากต่อคำสามีเพราะนางถือจารีตล้านนาเคร่งครัด ผู้หญิงท้องถิ่นล้านนาส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานออกเรือนไปแล้วก็ต้องเชื่อฟัง และเคารพสามี ผู้หญิงที่ต่อปากต่อคำและไม่ให้เกียรติสามีถือเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี อีกทั้งจะทำให้ผีเรือนโกรธและคลั่งคลั่งให้คนในครอบครัวไม่มีความสุขทำมาค้าขายไม่ขึ้น

ตัวอย่างที่ 7 “หวังว่าเมื่อหม้อออกลูกจะได้นั่งชั่งดอกแดงแอ่วปอยเดือนยี่ ทว่าผลที่ได้คือลูกหมูลูกเล็ก” (มาลา คำจันทร์, 2537: 39)

ตัวอย่างที่ 8 “งานปอยเริ่มแล้วที่วัด มันมีถึงสามวันสามคืน มันเป็นงานหลวงงานหลายยิ่งใหญ่.”
(มาลา คำจันทร์, 2538: 19)

ตัวอย่างที่ 9 “วัดหัวดงมีงานปอยสมโภชพระ เรียกอีกอย่างว่าปอยเบิกสายตาพระเจ้า.”
(มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 23)

จากเรื่องไฟพรางเทียน เรื่องไอ้ค่อม และเรื่องเด็กบ้านดอยสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจารีต หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับงานปอย มุลนิธสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4610) กล่าวถึง “พอย” หรือ “ปอย” สรุปได้ว่า พอย หรือ ปอย หมายถึง การจัดงานในวาระเฉลิมฉลองสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมักจะมีการละเล่นต่าง ๆ มีของวางขาย งานพอยหรือ งานปอยจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันออกไป เช่น พอยหน้อย พอยหลวง พอยลูกแก้ว พอยเข้าสังข์ พอยล้อ พอยเถาะ และพอยล่างลอง เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 10 “อาทำอะไรกิน ?”
“คั่วแคฮอก” (มาลา คำจันทร์, 2531: 93)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางจารีต หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณี ของคนในท้องถิ่นภาคเหนือในด้านการกิน ในตอนที่น่ามาเป็นตัวอย่างนี้กล่าวถึง “คั่วแคฮอก” ฮอก ในที่นี้ก็คือกระรอก ปรกติแล้วกับข้าวประเภทการคั่วจะทำจากสัตว์ที่มีขนาดเล็ก เช่น กบ เขียด เพราะมีกระดูกเล็กและไม่แข็งมากสามารถสับให้ละเอียดทั้งตัว อาหารประเภทคั่วแคจะมีลักษณะแห้ง เพื่อให้ง่ายต่อการรับประทาน เพราะคนท้องถิ่นล้านนารับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักหากมีน้ำแกงมากจะอยากต่อการเอาข้าวเหนียวจิ้ม อาหารประเภทคั่วแค่นั้นจะนิยมใส่ผักให้มากเนื่องจากสัตว์ที่นำมาทำคั่วแค่นั้นมีขนาดเล็ก ถ้าทำเป็นชิ้นใหญ่ ๆ จะทำให้ได้ปริมาณน้อยไม่พอเพียงต่อการรับประทาน ดังนั้นก่อนที่จะทำคั่วแค่นั้นจึงต้องสับเนื้อสัตว์ที่มีอยู่นั้นให้ละเอียดทั้งเนื้อทั้งกระดูกแล้วนำเนื้อสัตว์ที่ได้ลงผัดกับพริกแกง เติมน้ำเล็กน้อยพอขลุกขลิก แล้วจึงใส่ผักเป็นลำดับสุดท้าย โดยใส่ผักที่สุกยาก เช่น มะเขือ ถั่วฝักยาว บวบ ๆ ลงก่อน ผักที่นำมาทำคั่วแค่นั้นจะใช้ผักหลายอย่างเด็ดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ปน ๆ กันเช่น ชะอม ตำลึง ผักชีฝรั่ง ใบชะพลู ฯลฯ เพื่อให้ได้ปริมาณมากและมีกลิ่นหอม และสามารถใส่ผักได้ทุกชนิด

5. **วัฒนธรรมทางสุนทรียะ** งานศิลปะและงานช่างนั้นมีความผูกพันกับคนไทยมาช้านาน เรามีช่างที่เรียกว่า “ช่างสิบหมู่” ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในงานช่างแขนงต่าง ๆ เช่น ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างหล่อ ช่างปูน ช่างรัก ช่างบุ และช่างกลึง นอกจากนี้ยังมีศิลปะแขนงอื่น ๆ เช่น การแกะสลักผัก ผลไม้ ขี้ผึ้ง และวัสดุอื่น ๆ หรืองานเย็บปักถักร้อย ส่วนศิลปะด้านการแสดงไม่ว่าจะเป็นดนตรี นาฏศิลป์ การฟ้อนรำ การละคร หรือโขน เพลงกล่อมเด็ก เพลงเด็กเล่น และการละเล่นของเด็ก เพลงปฎิพากย์และการละเล่นของหนุ่มสาว (นิตยา บุญสิงห์, 2544: 132)

ตัวอย่างที่ 1 “.....ฤดูดำนาหน่อไม้โตพรวดพราด หน่อรวกฟุ้งสูงทะเร่ทะระ่า เป็นที่หมายตาของกว้าง นานาชนิด เด็ก ๆ จับกว้างมาทำเป็นกว้างตั้งสำหรับล้อตัวอื่น ๆ ให้มาติดกับ กว้างตั้งมักเป็นกว้างกิตัวเล็ก ๆ เขามู่ทุ่ มัดมันติดคอนกะลาไม้ไผ่ หากล้วยอ้อยให้มันกินแล้วนำคอนไปแขวนกับกิ่งไม้เวลามีดคำ รุ่งเช้าแข่งกันตื่นเข้าไปดูกว้าง ถ้าได้กว้างโซึ่งเขาเรียวก็นำมาชนกันอินทรีถือไม้ไผ่เหลาเรียวเล็ก ๆ ยาวสักคืบนำมาปั่นเสียงดังคลิ้ง ๆ หลอกล้อเจ้ากว้างตัวเก่ง ก่อนปล่อยมันลงท่อนไม้ป้อเหลากลม ไม้อันนี้เรียกว่าคอน ตรงกลางคอนเจาะหลุมเล็ก ๆ สำหรับใส่กว้างอีลุ่มอันเป็นตัวเมีย หลุมนั้นมีฝาปิดแต่เจาะช่องนิคพอให้กลิ้งกว้างตัวเมียโผล่ มันจะเป็นสื่อกลางเรียกร้องให้กว้างตัวผู้ลงมาชนกัน เมื่ออินทรีปล่อยกว้างของตัวเองลงฟากนี้ เมืองอินทรีก็ปล่อยลงฟากโน้น เสียงไม้ปั่นติดแผ่นสังกะสีฟ้า ปิบดังคลิ้ง ๆ ไร้ใจ กว้างตัวผู้สองตัวหมุนไปหมุนมา พอได้กลิ้งตัวเมื่อก็ก็นหันหน้าเข้าหากัน เมื่อมันเห็นคู่แข่งก็อ้าเขชนกัน มันเป็นเกมกีฬาและการพนันด้วย เด็ก ๆ มักพนันกันกินเงินที่ละสลึงห้าสิบ แต่ผู้ใหญ่พนันกันคราวละหลายบาท” (มาลา คำจันทร์, 2526: 24)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมวัฒนธรรมทางสุนทรียะ ด้านการละเล่นของเด็กในท้องถิ่นล้านนา นั่นก็คือ การชนกว้าง “กว้าง” เกิดจากไข่ของแม่กว้างที่ฟักตัวในดิน มีชื่อเรียกตามรูปร่าง ขนาด และแหล่งที่เกิด เช่น กว้างโซึ่ง คือ กว้างที่มีเขายาวโค้ง กว้างกิ คือ กว้างที่มีเขาสั้น กว้างอีมุด (อีฮู้ด หรือ อีหลุ่ม) คือ กว้างที่ไม่มีเขา ส่วนกว้างซาง คือ กว้างที่เกิดและพบที่ต้นไผ่ซาง กว้างก่อ คือ กว้างที่เกิดและพบที่ต้นก่อ และกว้างหน่อ เป็นกว้างที่เกิดและพบที่หน่อไม้อ่อน ๆ เป็นต้น การละเล่นชนิดนี้จะพบมากในฤดูหนาวตั้งแต่ปลายเดือน กรกฎาคม - เดือนตุลาคม ซึ่งเป็นเวลาที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตร เพราะข้าวที่ปลูกไว้กำลังตั้งท้อง รอการเก็บเกี่ยว และเป็นฤดูที่มีกว้างมากที่สุด โดยผู้เล่นจะต้องไปหา “กว้างกิ” หรือ กว้างตัวเมีย มาหนึ่งตัวเพื่อเป็น “กว้างตั้ง” หรือกว้างที่ใช้ล้อกว้างตัวผู้ โดยมัดกว้างกิตัดกับคอนกล้วย อ้อย หรือไม้ไผ่ไปแขวนไว้ได้

ต้นไม้ทั้งไว้ 1 คืบ ตอนเข้ามาตรวจดูถ้าโชคดีจะพบกว้างตัวผู้เขยาวสวย มาติดกับแล้วจึงนำกว้างตัวผู้ ที่มาติดกับนั้นไปชนแข่งกับกว้างของผู้เล่นคนอื่นต่อไป วิธีการเล่นชนกว้างก็คือ แบ่งผู้เล่นเป็นสอง ฝ่าย ต่างฝ่ายก็มีกว้างตัวผู้เป็นของตนเอง ตรงกลางโต๊ะจะมี “กอน” ที่ทำด้วยไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้ปอ ตรงกลางกอนจะเจาะเป็นหลุมเล็ก ๆ ใส่กว้างตัวเมียเอาไว้ โดยให้หลังของกว้างตัวเมียโผล่มาเล็กน้อย เพื่อเป็นสื่อกลางล่อให้กว้างตัวผู้มาชนกัน ผู้เล่นปล่อยกว้างของตนให้หันหน้าเข้าหากันบนท่อนกอน โดยมีหลุมของกว้างตัวเมียอยู่ตรงกลาง และเพื่อให้กว้างเกิดความอึดเข็มและพร้อมที่จะสู้กัน ผู้เล่นแต่ละฝ่ายจะใช้ไม้ที่เหลาจากไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งชนิดอื่น ๆ ปั่นลงบนแผ่นสังกะสีฝ้าปับดังคลิ้ง ๆ พร้อมกับส่งเสียงเชียร์กว้างของตนการเล่นชนิดนี้ส่วนใหญ่จะนิยมเล่นกันเฉพาะในหมู่ผู้ชาย และอาจมีการพนันเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน

ตัวอย่างที่ 2 “เด็ก ๆ ไม่มีอะไรจะทำจึงเฮโลไปเล่นบ้านนั้นบ้างบ้านนี้บ้าง เพื่อกวโนโมโฮผู้ใหญ่ เล่นอุมลิเล่นชีแนด และเล่นอื่น ๆ บางทีก็แบมือทาบลงกับพื้นต่อกันเป็นวงกลม คนหนึ่งจะพูดว่า... “ปะเบ้มจุมปุ ตัวใดมาดูเอากูออกก่อน” พอคำว่า กอน ตกมือไหนมือนั้นก็ชักออก จนเหลือเพียงสองมือสุดท้ายก็จะว่า “สองคนพี่น้องกินเข้าด้วยกัน เหลือไปเหลือมา ปั่นกันคนน้อย จับเบ้” คำว่า เบ้ ตกมือไหนเจ้าของมือนั้นก็จะเอามือปิดหน้า นับหนึ่งถึงสิบ ที่เหลือจากนั้นก็วิ่งไปหลบตามคันเสาข้างมุคเข้ากระพ้อมนุ่นบ้าง มุคกระสอบถ่านบ้าง คนที่เอามือปิดหน้าเริ่มออกหา” (มาลา คำจันทร์, 2526 :42)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมวัฒนธรรมทางสุนทรียะ ด้านการเล่นของเด็กในท้องถิ่นล้านนาที่เรียกว่า “เล่นอุมลิ” หรือ การเล่นซ่อนหา การเล่นชนิดนี้เป็นที่นิยมกันมากในหมู่เด็ก เพราะสามารถเล่นได้ทั้งหญิงและชาย อีกทั้งยังมีความสุข คึกคัก และสามารถเล่นพร้อมกันได้คราวละหลายคน เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ไม่มีทีวี หรือสิ่งอำนวยความสะดวกเช่นในสมัยนี้ เมื่อเด็กช่วยงานบ้านเสร็จก็จะมารวมตัวกันชวนกันเล่นสนุกไปตามเรื่อง ส่วนการเล่นชีแนดนั้นเป็นการเล่นไล่จับของเด็ก ๆ โดยสมมติให้ผู้เล่นคนใดคนหนึ่งเป็น “แนด” คือตัวที่ต้องคอยไล่และตัวผู้เล่นคนอื่น ๆ เมื่อแตะได้ก็จะได้เปลี่ยนเป็นคนแนด การแตะกันนั้นจะใช้เพียงปลายนิ้วสัมผัสเบา ๆ เหมือนกับว่าตัวผู้เป็นแนดนั้นเป็นตัวเชื้อโรคที่จะนำโรคมาริดตัวผู้เล่นคนอื่น ๆ

ตัวอย่างที่ 3 “อะไรเอ๋ย ล่างก็ผาบนก็ผา ลอดเข้าลอดออก”
“ลีน”

“อะไรเอ๋ย โกงโก้งโน้ง ข้ามทุ่งสามแสน”

“ผีอสูง” เด็ก ๆ แยกแยะออกบ้านพลางเล่นทายปริศนา ผีอสูงหมายถึงรู้งินน้ำ มีนิทานเล่าว่า เมื่อฝนตกแล้วแดดออก ผีอสูงจะลงกินน้ำ ถ้าใครสามารถเดินไปจนสุดโค้งของผีอสูงที่มันลงกินน้ำแล้ว มันจะเอากระบวยทองคำให้อันหนึ่ง” (มาลา คำจันทร์, 2526: 17)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะ ผ่านการละเล่นของเด็กในท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมานี้ตัวละครที่เป็นเด็กเมื่อมารวมกลุ่มกันก็จะมีการละเล่นทายปริศนา ซึ่งเป็นการละเล่นที่ต้องใช้ความมีไหวพริบทางด้านภาษาสิ่งที่นำมาทายนั้นก็ป็นสิ่งที่พบเห็นได้รอบๆ ตัว โดยอาศัยไหวพริบในการคิดคำถามและคำตอบให้มีความคล้องจอง มีความสัมพันธ์กัน การเล่นทายปริศนานั้นนอกจากจะได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังเป็นการฝึกการใช้ความคิด ฝึกการใช้ภาษา และเป็นการช่วยกระชับความสัมพันธ์ในหมู่คณะอีกด้วย

ตัวอย่างที่ 4 “รถไถไต่คอย ทำจากแกนกรอฝ้ายรูปร่างคล้ายล้อรถ มีเพลเชื่อมกลาง เทียนไขท่อนสั้น กุด ขางยี่ด และไม้ไผ่ซี่กเล็ก ๆ อ้นหนึ่ง จักขอบล้อเป็นหยัก ๆ สอดขางยี่ดผ่านรูกกลาง ปลายหนึ่งรัดเทียนไข อีกปลายหนึ่งรัดไม้ซี่ก เมื่อต้องการจะให้มันเคลื่อนที่ก็ปั่นขางยี่ดให้ติเกลียวแน่น ๆ แล้วปล่อยลง ความสัมพันธ์ของเทียนไข ขางยี่ด และไม้ซี่กจะพาแกนกรอฝ้ายไต่ขึ้นที่ลาดเอียงได้”
(มาลา คำจันทร์, 2534ข: 54)

จากเรื่องบ้านไร่ชาวดง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนท้องถิ่นล้านนา ด้านการละเล่นของเด็ก ๆ เด็กในท้องถิ่นล้านนาจะประดิษฐ์ของเล่นเอง โดยการใช้วัสดุที่เหลือใช้ที่หาได้ง่ายในครัวเรือน เช่น แกนกรอฝ้าย กล่องไม้ขีดไฟ กระจับปี่ ฯลฯ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ อินทรประดิษฐ์ของเล่นที่ทำจากแกนกรอฝ้ายที่แม่ทิ้งแล้ว แล้วตั้งชื่อของเล่นของตนว่ารถไถไต่คอย เพราะมันมีรูปร่างคล้ายรถและสามารถไต่ขึ้นที่ลาดเอียงได้

ตัวอย่างที่ 5 “ตอนนั้นเธอเลิกเล่นหม้อข้าวหม้อแกงไปนานแล้ว” (มาลา คำจันทร์, 2531: 12)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะ ด้านการเล่นของเด็กในท้องถิ่นภาคเหนือ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้กล่าวถึงการเล่น หม้อข้าวหม้อแกง หรือการเล่นขายของ การละเล่นชนิดนี้ส่วนใหญ่เป็นการละเล่นของเด็กผู้หญิง เพราะเป็นการเล่นทำอาหาร ทำขนม หรือขายของ ซึ่งเด็กผู้ชายจะชอบการเล่นที่โลดโผนกว่านี้

ตัวอย่างที่ 6 “เฮ้ย ไอ้ค่อมเล่นจั่วชนมัย” (มาลา คำจันทร์, 2538: 72)

จากเรื่องไอ้ค่อม สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนในท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับการเล่นจั่วชน การเล่นจั่วชนนี้จะเล่นได้ทั้งเด็กชายและเด็กหญิง โดยเล่นเป็นคู่ วิธีการเล่นจั่วชนมีดังนี้ ให้ผู้เล่นที่มีร่างกายแข็งแรงเป็นจั่ว แล้วให้ผู้เล่นที่มีร่างกายอ่อนแอข้างเล็กและมีน้ำหนักเบาจี๋หลัง เมื่อครบคู่แล้วก็จะมาวิ่งชนกัน หากผู้ที่จี๋หลังคนใดถูกชนจนหลุดลงจากหลังจั่วก็ถือเป็นผู้แพ้และต้องออกจากสนามไปจนกระทั่งเหลือคู่สุดท้ายก็จะชนกันจนกว่าจะรู้แพ้รู้ชนะ

ตัวอย่างที่ 7 “ทั้งสองนั่งเฝ้ารอโรงเรียนเข้า....พวกผู้หญิงเล่นงูกินหางกันอยู่....”

(มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 12)

จากเรื่องเด็กบ้านดอย สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนในท้องถิ่นล้านนา ด้านการเล่นของเด็กล้านนา เกี่ยวกับการเล่นงูกินหาง ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 279) ให้ความหมายของ “งูกินหาง” สรุปได้ว่าหมายถึง การเล่นของเด็กอย่างหนึ่ง สมมุติฝ่ายหนึ่งเป็นแมง มีลูกงูเกาะหลังเป็นแถว อีกฝ่ายเป็นพ่องู คอยไล่จับลูกงูตัวสุดท้ายเอามาเป็นพวกทีละตัวๆ.

ตัวอย่างที่ 8 “ไอ้ค่อมทำโหวไว้อันหนึ่ง” (มาลา คำจันทร์, 2538: 96)

จากเรื่องไอ้ค่อม สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนในท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับการทำโหว มุานิศิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542 : 7724-7725) กล่าวถึง “โหว” หรือ “ป่าโหว” สรุปได้ว่า โหวเป็นของเล่นคล้ายกับ “โหวด” ของภาคอีสาน ผู้เล่นมักเป็นเด็กผู้ชายหรือวัยรุ่นผู้ชาย นิยมเล่นกันกลางทุ่งนาหรือทุ่งหญ้าโล่ง ๆ ในช่วงต้นฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคม

อุปกรณ์ในการเล่น

1. ไม้ไผ่ (ไม้รวก) ส่วนมากนิยมใช้ปล้องตอนปลาย
2. ครั่ง
3. ญ่าคาใช้ทำเป็นหาง
4. เชือก (ต๋อง)

วิธีการทำโหว่

นำไม้ไผ่มาสองขนาด ไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่จะใช้ทำลำตัว มีความยาวประมาณ 15 เซนติเมตร ส่วนไม้ไผ่ที่มีขนาดเล็กจะใช้ทำหลอดเสียง ขนาดของรูกว้างประมาณ 0.2 เซนติเมตร ถ้าเป็นโหว่สี่เหลี่ยมหลอดเสียงสี่เหลี่ยม โหว่ห้าเหลี่ยมหลอดเสียงห้าเหลี่ยม เป็นต้น หลอดเสียงจะเรียงลำดับความยาวลดหลั่นกันลงไป เทียน้ำครั้งกับไฟให้อ่อนแล้วนำมาติดทางหัวโหว่ (ด้านที่ติดกับข้อปล้อง) พอให้มีความหนาพอสมควร แล้วนำไม้ที่จะทำหลอดเสียงมาเหลาให้มีความบางพอเหมาะมาติดน้ำครั้งให้เรียบร้อย แล้วลองเป่าดูว่าเสียงเพราะหรือไม่ ถ้าเสียงยังไม่ดีก็ให้ปรับใหม่โดยใช้ครั้งเป็นตัวแต่งเสริม แล้วนำญ่าคา มาติดทำเป็นหาง เพื่อช่วยในการบังคับทิศทางของโหว่

วิธีการเล่นโหว่

ใช้เชือกสำหรับขว้างที่เรียกว่า “ต๋อง” ทำเป็นห่วง 2 ห่วง เพื่อใช้สอดหัวโหว่และหางโหว่ แล้วผูกติดกับเชือกที่ใช้ถือซึ่งมีขนาดความยาวประมาณ 1 วา เมื่อใส่ต๋องแล้วผู้เล่นก็เหวี่ยงโหว่รอบ ๆ ตัวหลาย ๆ ครั้ง แล้วขว้างโหว่พร้อมกับต๋องขึ้นบนอากาศ เมื่อโหว่เริ่มตกลงจากอากาศจะมีเสียงกังวาลเพราะมาก

ตัวอย่างที่ 9 “โหว่ หน้งฉายโหว่ มีหน้งมาฉายบ้านแม่เนาะ” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 55)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนท้องถิ่นล้านนา การมีหน้งมาฉายถือเป็นสิ่งที่น่าตื่นตึ่งใจของคนในท้องถิ่นล้านนามาก โดยเฉพาะเด็ก ๆ เพราะการ

เดินทางในสมัยก่อนค่อนข้างลำบาก คนในท้องถิ่นไม่ค่อยได้ออกจากหมู่บ้านไปไหน จึงไม่ค่อยได้เห็นสังคมภายนอก การจะรับรู้ข่าวจากสังคมภายนอกหมู่บ้านจะรับรู้ผ่านพ่อค้าที่เดินทางติดต่อค้าขายกับคนในหมู่บ้าน หนังสือที่มาจากส่วนมากจะควบคู่ไปกับการโฆษณาขายยาหรือผลิตภัณฑ์เช่นในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ รถขายยามาขายผลิตภัณฑ์พวกเครื่องประทีนผิวสลับกับการขายหนังสือ การที่คนท้องถิ่นได้ดูหนังสือขายนี้เป็นการพักผ่อนคลายความตึงเครียดจากงาน และเป็นการช่วยให้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลได้เห็นสังคมอีกสังคมหนึ่งผ่านทางจอหนังสือ ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1243) ให้ความหมายของ “หนังสือ” สรุปได้ว่าหมายถึง การมหรสพอย่างหนึ่งเอาหนังสือตัวมาสลักเป็นภาพ, ถ้าเชิดในจอคูเงา เรียกว่า หนังสือตะลุง, ถ้าเชิดนอกจอ เรียกว่า หนังสือใหญ่, (ปาก) ภาพยนตร์ เช่น โรงหนัง ถ่ายหนังสือ ฉายหนังสือ แสดงหนังสือ.

ตัวอย่างที่ 10 “เพลงเกี่ยวเกี่ยวข้าวเริ่มตอบโต้หย่าหย่ากันทั้งหนุ่มสาวและแก่เฒ่า”

(มาลา คำจันทร์, 2531: 74-75)

จากเรื่องเขียวเสื้อไฟ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสุนทรียะของคนในท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับการร้องเพลงเกี่ยวข้าว เมื่อถึงฤดูทำนาและเก็บเกี่ยวผลผลิตคนท้องถิ่นล้านนาจะเอาแรงคนในครอบครัวไปช่วยกันปลูกและเก็บเกี่ยว ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันจนกว่าจะแล้วเสร็จ และขณะที่ช่วยกันทำงานคนท้องถิ่นล้านนาก็จะมีวิธีผ่อนคลายความเหนื่อยและความตึงเครียดด้วยการร้องเพลงเกี่ยวข้าว เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงทั้งคนหนุ่มสาวและเฒ่าแก่ มีทำนองที่สนุกสนาน เนื้อหาของเพลงจะเป็นการเกี่ยวพาราสีของชายหญิง การเอาแรงไปช่วยกันเก็บเกี่ยวนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจแล้ว ยังเป็นการได้พบปะพูดคุยกันของคนหนุ่มสาวด้วย

การวิเคราะห์ด้านความเชื่อ

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตั้งชื่อ การตาย การดู บุคลิกลักษณะและกิริยาอาการต่าง ๆ เพราะมนุษย์มักจะสนใจในความเป็นมาของตัวเองและพยายามที่จะทำให้การเกิดขึ้นมีชีวิตที่ปลอดภัย ดังนั้นจึงมีลักษณะความเชื่อบางประการที่จะบ่งบอกเกี่ยวกับการเกิดได้ (ขนิษฐา จิตชินะกุล, 2543: 38)

ตัวอย่างที่ 1 “หนานแก้วมีพี่น้องสามคน แกเป็นคนสุดท้าย บวชเป็นสามเณรเมื่ออายุสิบสี่สิบห้าถึงเมื่อเป็นพระอายุได้ยี่สิบสาม ก็สึกออกมาช่วยพ่อทำนา อายุยี่สิบเจ็ดอยู่กินเอากันกับนางอินคำ ได้ลูกคนแรกก็ตาย คนที่สองคือจันดี คนที่สามที่สี่ตายอีก คนที่ห้าเลี้ยงรอดมาชื่ออินทร วางเงินมีลูกไปห้าปีก็ได้ไอ้หล้าออกมา... เกิดเผื่อตายเลี้ยง หมาหลายเผื่อบ้า...คำพูดพื้นบ้านว่าไว้อย่างนั้น”

(มาลา คำจันทร์, 2526: 9)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับการเกิดว่า “เกิดเผื่อตายเลี้ยง หมาหลายเผื่อบ้า” หมายถึง การที่มีลูกหลายคนนั้นเป็นการกันไว้ก่อน เนื่องจากการแพทย์ในสมัยก่อนยังไม่ค่อยเจริญนัก ยังไม่มีวัคซีนป้องกันโรค หรือการฝากครรภ์ทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อเกิดโรคระบาด หรือโรคที่ยาพื้นบ้านรักษาไม่หาย ผู้ป่วยก็ต้องจบชีวิตลง ถ้าหากว่าคนหนึ่งตายไปก็ยังมีอีกคนหนึ่งไว้ทดแทน เปรียบกับการเลี้ยงสุนัขที่ต้องมีไว้หลายตัวเพราะถ้าหากอีกตัวหนึ่งเกิดเป็นโรคพิษสุนัขบ้าหรือมีอันต้องตายไป ก็ยังเหลือตัวอื่นอีกเป็นการทดแทนกัน อีกเหตุผลหนึ่งที่คนสมัยก่อนนิยมมีลูกมากก็คือ คนสมัยก่อนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมจึงจำเป็นต้องมีลูกหลายคนเพื่อมาช่วยเป็นแรงงานให้แก่ครอบครัว

ตัวอย่างที่ 2 “ไอ้อ่อนตัวอ่อนแอ มันซุบซิดผอมเหลือง เหมือนผีดิบเลือด ที่ข้อแขนของมันมีฝ้าย ขวัญมะมุขะมอมร้อยสตางค์แดงตัวหนึ่ง ไอ้อ่อนขวัญอ่อน เวลาฝ้ายขาดก็มักเจ็บไข้”

(มาลา คำจันทร์, 2526: 30)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับการเกิดว่าบุคคลที่เกิดมาแล้วนั้นป่วยไข้ไม่สบายบ่อย คนล้านนาเชื่อว่าเกิดจากสาเหตุเพราะคน ๆ นั้นมีขวัญอ่อนถูกผีกระทำได้ง่าย หรือเป็นเพราะชื่อไม่ดีผีไม่ชอบ เลยมากระทำให้ได้รับความป่วยไข้ เมื่อรักษาด้วยยาและแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย คนท้องถิ่นล้านนาก็จะหันหน้าไปพึ่งหมอผี ในเรื่องนี้ตัวละครที่ชื่ออ่อน เมื่อเกิดมาแล้วก็มีลักษณะตัวซุบซิด ผอมเหลือง เพราะป่วยเรื้อรังมานาน เมื่อรักษาด้วยยาและแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายพ่อแม่จึงพาไปรักษากับหมอผี หมอผีทำนายว่าเป็นเพราะผีไม่ชอบชื่อรอด ให้เปลี่ยนชื่อเป็นชื่ออ่อนแล้วจะมีสุขภาพที่แข็งแรง ไม่เจ็บไม่ป่วย แล้วบูชาผีด้วยของมีค่า แต่ในครอบครัวนี้ยากจนหาทองคำหรือของมีค่าไม่ได้จึงบูชาผีด้วยเหรียญสตางค์ นำมาเจาะรูแล้ว

ร้อยด้วยฝ่าขวัญ ให้หมอผีผูกข้อมือให้เพื่อให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว และเป็นการป้องกันผีมารังควานเอาชีวิต

ตัวอย่างที่ 3 “ข้าจะให้เชื่อมั่นว่าสุข... ชายก็สุข หญิงก็สุข หมายเอาว่ามันจะนำความสุขมาให้สู่ให้ข้า”
(มาลา คำจันทร์, 2534ข: 28)

จากเรื่องบ้านไร่ชายคง สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลด้านการตั้งชื่อ ของคนท้องถิ่น ล้วนเห็นว่าพ่อแม่จะตั้งชื่อลูกโดยจะคำนึงถึงความหมายของชื่อ ความเป็นสิริมงคล ความอยู่ดีมีสุขเป็นหลัก ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ครอบครัวของหนานแก้วกำลังจะมีสมาชิกใหม่ จึงตกลงกันว่าจะตั้งชื่อลูกที่กำลังจะเกิดมาว่า สุข ซึ่งเป็นชื่อที่มีความหมายดี และฟังดูกลาง ๆ ใช้ได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย อีกทั้งเจ้าของชื่อเองก็จะได้มีความสุข และมีความหมายเป็นนัยว่าเป็นลูกที่นำความสุขมาให้พ่อแม่และครอบครัว

ตัวอย่างที่ 4 “ข้าจะใส่เชื่อมั่นว่าอุ่นเฮือน..... หมายเอาว่าแต่นี้ไปหน้าเฮือนเฮาก็อุ่นจนอยู่ดีมีสุข”
(มาลา คำจันทร์, 2534ข: 153)

จากเรื่องบ้านไร่ชายคง สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลด้านการตั้งชื่อ ของคนท้องถิ่น ล้วนเห็นว่าพ่อแม่จะตั้งชื่อลูกโดยจะคำนึงถึงความหมายของชื่อ ความเป็นสิริมงคล ความอยู่ดีมีสุขเป็นหลัก ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ครอบครัวของหนานแก้วกำลังจะมีสมาชิกใหม่ จึงตกลงกันว่าจะตั้งชื่อลูกที่กำลังจะเกิดมาว่า อุ่นเฮือน หรือ อุ่นเรือน ซึ่งเป็นชื่อที่มีความหมายดี หมายถึงลูกที่นำพาเอาความอบอุ่นมายังบ้านเรือน หรือ ครอบครัว เพราะผู้เป็นแม่รู้สึกว่าจะตั้งแต่ท้องลูกคนนี้ก็ครอบครัวก็อบอุ่นมีความสุขและคาดหวังว่าต่อไปภายหน้าก็จะมีแต่ความสุข

ตัวอย่างที่ 5 “คนมีขวัญลับเป็นคนจิตเปิด เปิดออกได้ง่าย รับแรงอื่นเข้าตัวได้ง่าย เอ็งระวังให้ดี จอมแสง คิดอ่านแต่ทางดี กำตัวกำใจเอาไว้ดี ๆ หากเอ็งคิดร้ายทำร้าย แรงอื่นอันร้ายจะเข้าตัวเอ็ง”
(มาลา คำจันทร์, 2542: 153)

จากเรื่องเมืองลับแล สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลของคนท้องถิ่นล้านนาเรื่อง “ขวัญ” ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้จอมแสงเป็นคนที่มีขวัญลับ ขวัญลับก็คือลักษณะที่คนมีอำนาจลึกลับแฝงอยู่ในตัว เช่น มีลัมผัสที่หก การเป็นคนที่มีความจิตใจกล้าหาญ คุณเป็นคนที่มีความสามารถ เป็นคนขยัน ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้จอมแสงเป็นคนที่มีขวัญลับ คือ มีสัมผัสที่หก มีจิตเปิดทำให้อำนาจลึกลับที่อยู่รอบตัวเข้ามาครอบงำได้ง่าย

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 551-554) กล่าวถึง “ขวัญ” หรือ “ขวัน” สรุปได้ว่า ขวัน หรือ ขวัญ เป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำชีวิตของคนทุกคน ถ้าขวัญอยู่กับตัวจะช่วยให้เจ้าตัวเป็นสิริมงคล และสร้างความสุขสบายทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ถ้าขวัญออกจากร่างไปคน ๆ นั้นก็จะมึนเป็นไปต่าง ๆ นานา ตามความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาขวัญมิใช่มีแต่ในคนเท่านั้น หากแต่ยังมีในสัตว์และของใช้อื่น ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ข้าว เสือเหิน หรือ ปืน เป็นต้น ลักษณะของขวัญของคนและสัตว์จะมีอยู่ด้วยกัน 2 ประการ คือ ขวัญในแง่รูปธรรมและขวัญในแง่นามธรรม ขวัญที่เป็นรูปธรรมหมายถึง จุฬารวมของผมหรือขนที่เวียนเป็นวงอยู่บนศีรษะ (ของคน) และส่วนที่เป็นเนินบน (ของสัตว์) ส่วนขวัญที่เป็นนามธรรม หมายถึง สิ่งที่มีอำนาจลึกลับบางอย่างที่แฝงอยู่ในตัว เช่น การแสดงออกในลักษณะแกล้งกล้า มีอำนาจ เข้มแข็ง ฯลฯ มิได้ทั้งคนและสัตว์ คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อกันว่า จำนวนขวัญที่มีอยู่ในตัวของคนและสัตว์นั้นมีทั้งสิ้น 32 ขวัญ ซึ่งมีจำนวนตรงกับอาการของร่างกาย 32 อย่าง หรือที่เรียกว่า “ทวัตติงสาการ” สำหรับจำนวน 32 ขวัญนี้เชื่อกันว่า มีอยู่ประจำอวัยวะต่าง ๆ 32 แห่ง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เอ็น พังพืด เชื้อในกระดูก เชื้อสมอง มันทัน มันทลว เปลว มันท ไขข้อ หัวใจ ปอด ตับ ไต ดี ม้าม ใต้อาหาร ใต้อาหารใหม่ หนอง เลือด น้ำตา น้ำลาย เสดด น้ำมูก น้ำมูตร เหงื่อ เนื้อ แต่ส่วนใหญ่คำเรียกขวัญจะกล่าวถึงขวัญที่ประจำอวัยวะภายนอกเท่านั้น เช่น ขวัญคิ้ว ขวัญตา ขวัญโกลมา ขวัญแก้ม ขวัญหู ขวัญหลัง ขวัญแขน ขวัญมือ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 6 “เจ้าแม่ฝืนว่าเจ้านางจันทะยอดฟ้าเอาแก้วมายื่นให้ เจ้าจันท์เกิดมาจึงได้ชื่อว่า จันทะแก้วย่นฟ้า ตามนิมิตรความฝืนเกี่ยวกับนางผู้นั้น” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 38)

จากเรื่องเจ้าจันท์ผมหอม สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลเกี่ยวกับการเกิดและการตั้งชื่อของคนล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เจ้าแม่ของเจ้าจันท์ในขณะตั้งครรภ์ ฝืนว่าเจ้านางจันทะยอด

ฟ้าเอาแก้วหรือของมีค่ามายื่นให้ เมื่อคลอดลูกออกมาเป็นหญิงจึงตั้งชื่อว่า เจ้านางจันทะแก้วยื่นฟ้า เพื่อให้สอดคล้องกับความฝัน

ตัวอย่างที่ 7 “หลวงลุงที่วัดบอกว่าเกิดเดือนเจ็ดเป็นงูเห่าไฟ คนเช่นนี้มีกรรมรุนแรง ชาติงูเห่าไฟบอกว่ามักผูกใจเจ็บแค้น ส่วนนางลาเมียแก่ หลวงลุงบอกว่าเกิดปีเร้าหรือปีระกา นางลาธาตุไก่อแม่ ลูกอ่อนมักเอื้อเพื่อพ่อแม่.” (มาลา คำจันทร์, 2538: 13)

จากเรื่องไอ้ค่อม สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลเกี่ยวกับการเกิด ของคนท้องถิ่นล้านนา คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่า ใครเกิดในปีนักษัตรใดก็ย่อมมีนิสัยคล้ายคลึงกับสัตว์นั้น เช่น ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างเป็นลูกคนเกิดปีงู หลวงลุงบอกว่าเป็นปีงูเห่าไฟมักผูกใจเจ็บแค้น อาพาตพยาบาท อารมณ์รุนแรง ส่วนนางลาเกิดปีไก่ เป็นไก่อแม่ลูกอ่อนเอื้อเพื่อพ่อแม่ โอบอ้อมอารี

ตัวอย่างที่ 8 “คืนที่มันเกิด ดอกคำบานหอมฟุ้งไปทั่วหมู่บ้าน ครูปาเจ้าตนลับเลขไข่ม้วนว่าคำหอม.” (มาลา คำจันทร์, 2547: 4)

จากเรื่องดาบราชบุตร สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลเกี่ยวกับการเกิดและการตั้งชื่อของคนล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างเป็นกล่าวถึงตัวละครที่ชื่อคำหอม การที่ครูปาหรือพระอาวุโสตั้งชื่อของคำหอมเช่นนี้ก็เพราะในคืนที่คำหอมเกิดนั้น เป็นช่วงที่ดอกคำกำลังออกดอกเบ่งบานส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วหมู่บ้าน

ตัวอย่างที่ 9 “ชื่อเอ็งว่าพรหมลือ ครูปาเป็นผู้ตั้งให้...ลักษณะเอ็งถูกถ้วนอ้วนท้วนขาวงาม ครูปาท่านมีความรู้ท่านายทวยทักแม่ย่า ท่านว่าเอ็งจะเป็นที่พึ่งดาพิงใจของหม้ายร้างนางถั่วทั้งหลาย เสียอย่างเดียวเอ็งอาจยุ่งยากจากแม่ย่าแม่หญิงแวดล้อม” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 13)

จากเรื่องไพรอำพราง สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลเกี่ยวกับการเกิดและการตั้งชื่อของคนล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างเป็นกล่าวถึงตัวละครที่ชื่อพรหมลือ การที่ครูปาตั้งชื่อให้ว่าพรหมลือก็เพราะพรหมลือเกิดเกิดมามีลักษณะดี อ้วนท้วนน่ารัก อีกทั้งยังมีผิวพรรณผุดผ่อง ขนาดพระพรหม

ที่ว่างมาแล้วยังต้องลือ อนาคตจะเป็นที่ถูกตาถูกใจของสาวแม่หม้ายทั้งหลาย การที่มีรูปร่างหรือหน้าตาดีนี้ก็จะเป็ดาบสองคมเพราะพรหมลือก็จะเดือดร้อนเพราะผู้หญิงเช่นกัน

ตัวอย่างที่ 10 “ข้าใครได้ดับเสื่อมาปิ้งให้มันกิน โตขึ้นมาลูกจะได้เก่งอย่างข้า...”

(มาลา คำจันทร์, 2543 ค: 255)

จากเรื่องสร้อยสุคันธา สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องบุคคลเกี่ยวกับการเกิดและการตั้งชื่อของคนล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ตัวละครที่ชื่ออุ่นเมืองอยากได้ดับเสื่อมาปิ้งให้ภรรยาที่กำลังตั้งครรภ์กินเพราะมีความเชื่อว่า คนท้องเมื่อได้กินดับเสื่อลูกที่เกิดมาจะแข็งแรงเป็นชายชาติวีร

ความเชื่อเรื่องบุคคลจัดเป็นวัฒนธรรมประเภทสหธรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ และความคิดความเชื่อของบุคคลที่ได้รับการปลูกฝังและสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เมื่อปฏิบัติตามแล้วจะทำให้จิตใจสบายและอยู่ร่วมกบสังคมได้อย่างปกติสุข

2. ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา ความเชื่อในเรื่องผีसाงเทวดาที่ปรากฏในสังคมไทย ได้แก่ เทวดาอารักษ์ พระภูมิ เจ้าที่ เทพารักษ์ รวมถึงผีसाงต่าง ๆ ทั้งที่ให้คุ้มและให้โทษ (สุนันท์ อุดมเวช, 2537: 116)

ตัวอย่างที่ 1 หนานแก้วหาบข้าวเชื้อซึ่งแช่แล้วออกไปนอกทุ่ง อินทรคอนตระกร้าจูดอกไม้รูปเทียนและอื่น ๆ ตามไปติด ๆ หนานแก้วปลงหาบลงหั่วนาแปลงหนึ่งซึ่งเกลี่ยหน้าดินราบเรียบ แก่ปักเฉลวที่มุมคันนา เหน็บดอกด้าย เหน็บดอกคำ ขกดาใส่เหล้าจอกหนึ่ง ปั่นข้าวหนึ่งกับไก่จีนหนึ่งขึ้นจรดเพียงก้าว

“พ่อทำอะไร”

“เช่นผีนา”

“เราจะหว่านข้าววันนี้แล้วอินทร พ่อจะบอกผีนาให้เขาช่วยดูแลข้าวกล้า” (มาลา คำจันทร์, 2526 : 10)

ตัวอย่างที่ 2 “หนานแก้วจับคำบอกกล่าวผีนาคีเอากระบะเล็ก ๆ โขยเข้าเชื้อจากกระบุงมากำซัด เม็ดข้าวถูกเหวี่ยงไกลเป็นวงกว้าง ครู่หนึ่งนางอินคำก็หว่านบ้าง รอยดินสองคนหล่มลึก เมื่อถอนดินออกก็มีเสียงฟอดแฟดและน้ำไหลเข้ากลบรอย” (มาลา คำจันทร์, 2526: 10)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องผีสาวเทวดา “ผีนาคี” จัดเป็นผีดีหรือผีให้คุณ จัดเป็นประเภทเดียวกันกับเทวดา อารักษ์ หมายถึง ผีที่มีหน้าที่คุ้มครองข้าวกล้าในนา รวมถึงวัว ควาย ในเรื่องนี้ครอบครัวของหนานแก้วจะต้องไปหว่านข้าวกล้าในนา จึงต้องมีการเซ่นผีนาก่อนเพื่อเป็นการบนบานศาลกล่าวแก่ผีที่อยู่ประจำท้องไร่ท้องนาให้ช่วยดูแลข้าวกล้าในนาให้เจริญเติบโต ได้ผลผลิตดี รอดพ้นจากวัชพืชพวกหญ้าและแมลงที่เป็นศัตรูพืช

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4112) กล่าวถึง “ผีตางนา” หรือ “ผีเสื่อนา” สรุปได้ว่า หมายถึงวิญญาณที่ดูแลรักษานา ชาวบ้านอาจสร้างหอผีเสื่อนาหรือหอเสื่อนา คือ ศาลของอารักษ์ที่ดูแลนาไว้ที่ดอนห้วยนา โดยอาจทำหิ้งติดไว้กับต้นไม้ หรือทำเป็นที่วางเครื่องสังเวยไว้บนปลายหลักที่ปักไว้ในนา โดยเฉพาะที่ “ไร่ปากทาง” (อ่าน “ไร่ปากต้าง”) คือ กระตังนาแรกที่รับน้ำจากแหล่งชลประทาน การเลี้ยงหรือการสังเวยผีเสื่อนาหรืออารักษ์ที่ดูแลนาคือจะกระทำในตอนที่ยังไถนา แต่ระยะหลังมีพิธีแรกนา คนจึงลดความสำคัญในการสังเวยผีเสื่อนาลงไป

ตัวอย่างที่ 3 “พ่อเฒ่าแยกเดินไปก่อน หลายชายเลยได้แต่ส่องไฟเรีย ๆ ดิน กลัวก็กลัว สนุกก็สนุก ผีสาวนางไม่มีมากนัก ล้วนแล้วแต่ตัวอันร้ายกาจคอยทำร้ายคน ผีม้าบ้องชอบแปลงตัวเป็นม้า ล่อให้คนขึ้นไปขี่แล้วพาไปไว้เมืองผี ผีตางนาเฝ้าทางน้ำไหลในนา มักแปลงตัวเป็นปลาช่อนใหญ่ให้คนจับ ผีลื้อมีไฟลูกเขียวเรืองที่จุมูก ถ้าใครพบกับมันมักป่วยไข้ด้วยเพลิงผมรวง ผีโพงมีไฟลูกโพลงที่จุมูกเหมือนกัน ต่างแต่ว่าเป็นผู้ชาย ใครพบมันมันจะเสกถ้ำกันกล้วยพุ่งข้ามหลังคา แล้วคนบ้านนั้นก็จะวิบัติ หนีหายต่าง ๆ นานา” (มาลา คำจันทร์, 2526: 14)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับผีสาวในตอนที่ยกมา กล่าวนี้กล่าวถึงผี 4 ชนิด คือ

“ผีม้าบ้อง” มุลนิตสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542 : 4105-4106) กล่าวถึง “ผีม้าบ้อง” สรุปได้ว่า ชาวล้านนาเชื่อว่าผีชนิดนี้เกิดด้วยอิทธิฤทธิ์ของผีกละ คือ เมื่อผีกละมีฤทธิ์แก่กล้าแล้วก็จะอาจแปลงเป็นผีม้าบ้องได้ เล่ากันต่อมาว่าผีจะเข้าสิงร่างของเจ้าของผีกละที่เป็นผู้ชาย โดยใช้แขนทั้งสองพับอยู่ข้างศีรษะ เอาศอกไปข้างหน้าคล้ายลักษณะของม้า ใช้ฝ่าขาขวาม้าเป็นส่วนหางแล้วจะวิ่งไปในเวลากลางคืนเดือนมืด ในเวลาตีกละหรือยามก่อนรุ่งมีเสียงเหมือนม้าเหาะย่างหรือควมแล่นไปอย่างรวดเร็วและมักจะวิ่งเข้าออกตามซอกซอยแคบ ๆ

“ผีต้างนา” มุลนิตสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4112) กล่าวถึง “ผีต้างนา” หรือผีเสื่อนา สรุปได้ว่า หมายถึงวิญญาณที่ดูแลรักษานา ชาวบ้านอาจสร้างหอผีเสื่อนาหรือหอเสื่อนา คือ ศาลของอารักษ์ที่ดูแลนาไว้ที่ดอนห้วยนา โดยอาจทำหิ้งติดไว้กับต้นไม้ หรือทำเป็นที่วางเครื่องสังเวยไว้บนปลายหลักที่ปักไว้ในนา โดยเฉพาะที่ “ไร่ปากทาง” (อ่าน “ไร่ปากต้าง”) คือ กระจงนาแรกที่รับน้ำจากแหล่งชลประทาน การเลี้ยงหรือการสังเวยผีเสื่อนาหรืออารักษ์ที่ดูแลนาคือจะกระทำในตอนแรกที่เริ่มไถนา แต่ระยะหลังมีพิธีแรกนา คนจึงลดความสำคัญในการสังเวยผีเสื่อนาลงไป

“ผีลื้อ” มุลนิตสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4111-4112) กล่าวถึง หรือ “ผีกระลื้อ” สรุปได้ว่า “ผีลื้อ” ของล้านนาเป็นผีที่แฝงอยู่ในตัวผู้ชาย กล่าวกันว่า ผีลื้อกับผีโพรง เป็นผีชนิดเดียวกัน ผีชนิดนี้มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น เช่น ครอบครัวมีบุตร 5 คน จะมีคนหนึ่งที่เป็นคนขี้ขลาด อ่อนแอ หน้าแดง และเก็บตัวไม่สูงส่งกับคนอื่น เมื่อพ่อที่เป็นผีลื้อหรือแม่ที่เป็นผีโพรงตายลง ลูกถ้าหากเป็นชายก็จะกลายเป็นผีลื้อ และหากเป็นหญิงก็จะกลายเป็นผีโพรงแทนพ่อและแม่ที่ตายลง ผีลื้อและผีโพรงเป็นผีที่แฝงอยู่ในคน ไม่เข้าสิงคนอื่น ผีลื้อจะออกหากินเองในเวลากลางคืนโดยจะไปทั้งร่างที่มันสิงอยู่ ไม่สวมเสื้อผ้า แต่จะมีเพียงผ้าปิดที่อวัยวะเพศเท่านั้นและจะสะพายดาบไปด้วย หากพบคนที่อ่อนแอหรือขี้ขลาด ผีลื้อก็จะทำร้าย แต่หากพบกับคนที่มีคาถาอาคมผีลื้อก็จะอ่อนน้อมมิให้คนๆ นั้นไปบอกเรื่องที่ตนเป็นผีลื้อกับใครและมักจะให้ของมีค่าเป็นการติดสินบน (ของมีค่าดังกล่าวจะกลายเป็นของไร้ค่าในภายหลัง) ผีลื้อชอบกินของหวานหรือของสกปรก เช่น คราบเสลด น้ำลาย คราบปัสสาวะ อุจจาระ คราบเลือด คราบหนอง โดยเฉพาะรกเด็ก มีเรื่องเล่าว่าในเวลากลางคืนผีลื้อมักไปงมหรือควานหาของสกปรกจากน้ำจี้หม่า หรือ บ่อน้ำคร่ำใต้ถุนบ้าน ผีลื้อเป็นผีที่มีกรรม คือ ถ้าหากมีคนรู้ว่าเจ้าของร่างเป็นผีลื้อ คนผู้นั้นก็จะตายลง คนเฒ่าคนแก่มักจะสั่งสอนลูกหลานว่า หากใครพบเห็นผีลื้อห้ามทักเด็ดขาด เพราะถ้าหากมีคนทักจะทำให้

ผีเสื้อโกรธ และจะเสกถ้ำถ้ำกล้วยหรือไม้คานพุ่งข้ามหลังคาบ้าน ทำให้คนในครอบครัวมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา ดังนั้นหากครอบครัวใดมีไม้คานที่ผุแล้ว ก็ให้บันทึกเสียห้ามทิ้งทิ้ง ๆ ที่ไม้คานยังคงรูปอยู่ หรือเวลาที่เลาะใบตองออกจากถ้ำแล้วก็ให้สับถ้ำกล้วยทิ้งเสีย เพื่อป้องกันไม่ให้ผีเสื้อเอามาเสกแล้วพุ่งข้ามหลังคา

“ผีโพง” มุลนิธิตารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4099-4100) กล่าวถึง “ผีโพง” หรือ “ผีโพง” สรุปได้ว่าผีโพงคือ ผีชนิดหนึ่งที่สิงอยู่กับคนเพศหญิง กล่าวกันว่าการเป็นผีโพงนั้นเกิดจากสาเหตุ 4 ประการ คือ ประการที่ 1 ผีโพงที่เกิดจากการสืบเชื้อตระกูล คือ สืบทอดมาจากพ่อแม่ โดยจะสืบทอดรุ่นละหนึ่งคน คนที่เป็นผีโพงนั้นมักเป็นคนขี้ขลาด ไม่ชอบกินจุบจิบ เชื้อชาติตระหนี่ ชอบเก็บตัว ชอบความสะอาด คาโต ใบหน้ามีสีแดงเรื่อ โดยเฉพาะจมูก ประการที่ 2 ผีโพงที่เกิดจากเสาเรือน เพราะเสาเรือนเป็นไม้ตะเคียน เสาเรือนเป็นไม้สองนาง เสาเรือนเป็นไม้ที่ใจกลางเสาเป็นโพง เสาเรือนเป็นไม้ที่ทำจากไม้ที่ขึ้นอยู่บนจอมปลวก หรือเสาเรือนที่ได้จากไม้จางาหรือไม้ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งน้ำ คือเสาเรือนที่ได้จากไม้ 5 ประเภทนี้จะมีผีสิงอยู่ เมื่อเจ้าเรือนขี้ขลาดคนผีที่สิงอยู่ในไม้มักจะเข้าสิงทำให้กลายเป็นผีโพงได้ ประการที่ 3 ผีโพงที่เป็นเพราะการรับของจากผีโพง เกิดจากการที่คนไปพบคนที่เป็นผีโพง แล้วผีโพงขอร้องไม่ให้พาเรื่องไปบอกแก่คนอื่น และได้มอบของมีค่าให้เป็นการตอบแทน แต่คนที่รับของไปนั้นรักษาความลับไม่ได้ เมื่อคนที่เป็นผีโพงตายลง คนที่รับของไปนั้นก็จะกลายเป็นผีโพงสืบต่อไป ประการที่ 4 ผีโพงที่เกิดจากวิบากกรรม หมายถึง คนที่เคยทำบุญตักบาตรด้วยของสดที่เป็นเนื้อสัตว์ดิบ ของคาว หรือของบูดเน่า เมื่อเกิดตายแล้วเกิดในชาติภพใหม่ก็จะกลายเป็นผีโพงหรือผีเสื้อตามเพศของคนคนนั้น ผีโพงจะหมดกรรมก็ต่อเมื่อมีผู้พบเห็นตนโดยบังเอิญ หรือเสียชีวิตด้วยโรคร้ายไข้เจ็บ หรือเกิดสำนึกได้ว่าตนเป็นผีโพง

ตัวอย่างที่ 4 “ถึงวันที่นาหนานแก้วจะปลูกบ้าง แกหมาไก่หกตัวเท่ากับจำนวนคนในบ้านเพื่อเลี้ยงผีปู้ยา ไก่ถูกมัดติดหลักไต้ถุนบ้าน พ่อเฒ่าผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวถือกรวยข้าวตอกดอกไม้ขึ้นไปทำพิธีที่หิ้งผี ครู่หนึ่งแกเปิดช่องกระดาน เฒ่าขมิ้นสุมป่อยลงมา นานแก้วคอยที่อยู่ ก็เอาค้อนทุบหัวไก่คืนปัด ๆ ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 22)

ตัวอย่างที่ 5 “แม่ตายไปแล้วก็กลายเป็นผีปู้ยาบรรพบุรุษฝ่ายบน ผีล่างผีบนบอกต้องกัน ไม่เอาเชื้อวเสื่อไฟไปพันบ้านจะฉิบหายเคือคร้อนไม่มีที่สิ้นสุด” (มาลา คำจันทร์, 2531: 85)

ตัวอย่างที่ 6 “ตัวเป็นเจ้า เคยเป็นเจ้าป่าไม้กลับลดตัวไปเป็นเสมียนป่าไม้ พ่อเนื้อคู่แทนผีป่วนแท้ นึก” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 55)

ตัวอย่างที่ 7 “ตระกูลของย่านับถือผีป่วน (ผีบรรพบุรุษ) สืบสาวขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง....” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 35)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้า เรื่องเขี้ยวเสือไฟ เรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม และเรื่องเด็กบ้านคอยที่ขกมา ข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องผีป่วน หรือ “ผีบรรพบุรุษ” ซึ่งเป็นผีดีที่คอยรักษาคุ่มครองคนในครอบครัวไม่ให้มีภัยอันตราย ผีป่วนมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผี เรือน หรือ ผีหอผีเรือน

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4099-4100) กล่าวถึง “ผีป่วน” หรือ “ผีเรือน” สรุปได้ว่าคือ ผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีการติดต่อสืบเชื้อสายกันมาทางสายมารดา โดยลูกที่เป็นผู้หญิงจะได้รับ การสืบทอด เมื่อมารดามีชีวิตอยู่ ผีป่วนก็จะอยู่ที่เรือนของมารดา ลูกหลานจึงต้องไปไหว้ผีป่วนที่เรือน ของบิดามารดา เมื่อมารดาเสียชีวิตลง ลูกที่เป็นผู้หญิงคนสุดท้ายต้องเป็นผู้รับช่วงต่อจากมารดา และทำ สืบต่อกันอย่างนี้เรื่อยไป แต่ถ้าครอบครัวใดที่มีลูกเป็นผู้ชายทั้งหมด ผีป่วนก็ต้องสูญไป เรียกว่า “ผี สุด” ที่อยู่ของผีป่วน คือ หิ้งที่อยู่บนเรือน ในมุมใดมุมหนึ่งของห้องนอนใหญ่ที่เป็นห้องนอนของบิดา มารดา หรือบางบ้านจะสร้างหิ้งเอาไว้ที่เสามงคด เป็นที่รู้จักกันของคนในครอบครัว การบูชาผีป่วนจะ เป็นหน้าที่ของแม่เรือน โดยปกติจะบูชาในวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ หรือวัน ปากปีคือวันเถลิงศก บางครอบครัวจะบูชาทุกวันเดือนดับ เดือนเพ็ญก็มี การบูชาผีป่วนนั้นอาจบูชาด้วย ข้าวสุกก้อน หรือบูชาด้วยข้าวปลาอาหารพร้อมดอกไม้ธูปเทียนก็ได้ สถานที่ที่จะทำการบูชาคือบริเวณ หิ้งของผีป่วนซึ่งแยกออกจากหิ้งพระประจำบ้าน หิ้งผีป่วนมักจะเป็นหิ้งเปล่า ๆ ไม่มีรูปหรือสัญลักษณ์ ของผีป่วนแต่ประการใด

ตัวอย่างที่ 8 “เข้าเขตหมู่บ้านแมงหมานี่เรื่องนี้ ๆ ๆ บินมาวูป นานแล้วจับมันเอาหนวดจ่อไฟ แล้วขว้างหายไป”
“พ่อเผาหนวดมันทำไม”

“มันมาขอไฟ ผีเสื้อ ถ้าไฟดับจะใช้แมงหมานีมาขอ ถ้าเราไม่ให้มันจะแข่งเรา” (มาลา คำจันทร์, 2526: 53)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีบางของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับ ผีเสื้อ หรือผีกระสือ คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าผีกระสือเป็นผีที่มีไฟที่จุมูกและเมื่อไฟที่จุมูกใกล้ดับมันจะใช้แมงหมานีมาขอไฟจากคน

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4111-4112) กล่าวถึง หรือ “ผีกระสือ” สรุปได้ว่า ผีเสื้อของล้านนาเป็นผีที่แฝงอยู่ในตัวผู้ชาย กล่าวกันว่า ผีเสื้อกับผีโพรง เป็นผีชนิดเดียวกัน ผีชนิดนี้มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น เช่น ครอบครัวมีบุตร 5 คน จะมีคนหนึ่งที่เป็นคนขวัญอ่อน ตาโต หน้าแดง และเก็บตัวไม่ยุ่งสังกับคนอื่น เมื่อพ่อที่เป็นผีเสื้อหรือแม่ที่เป็นผีโพรงตายลง ลูกถ้าหากเป็นชายก็จะเป็นผีเสื้อ และหากเป็นหญิงก็จะกลายเป็นผีโพรงแทนพ่อและแม่ที่ตายลง ผีเสื้อและผีโพรงเป็นผีที่แฝงอยู่ในคน ไม่เข้าสิงคนอื่น ผีเสื้อจะออกหากินเองในเวลากลางคืนโดยจะไปที่ร่างที่มันสิงอยู่ ไม่สวมเสื้อผ้า แต่จะมีเพียงผ้าปิดที่อวัยวะเพศเท่านั้นและจะสะพายดาบไปด้วย หากพบคนที่อ่อนแอหรือขวัญอ่อน ผีเสื้อก็จะทำร้าย แต่หากพบกับคนที่มีคาถาอาคมผีเสื้อก็จะอ่อนน้อมมิให้คนๆ นั้นไปบอกเรื่องที่ตนเป็นผีเสื้อกับใครและมักจะให้ของมีค่าเป็นการติดสินบน (ของมีค่าดังกล่าวจะกลายเป็นสภาพเป็นของไร้ค่าในภายหลัง) ผีเสื้อชอบกินของหวานหรือของสกปรก เช่น คราบเสลดน้ำลาย คราบปัสสาวะ อุจจาระ คราบเลือด คราบหนอง โดยเฉพาะกระดูก มีเรื่องเล่าว่าในเวลากลางคืนผีเสื้อมักไปงมหรือควานหาของสกปรกจากน้ำขี้หมา หรือ บ่อน้ำคร่ำใต้ถุนบ้าน ผีเสื้อเป็นผีที่มีกรรม คือ ถ้าหากมีคนรู้ว่าเจ้าของร่างเป็นผีเสื้อ คนผู้นั้นก็จะตายลง คนเฒ่าคนแก่มักจะสั่งสอนลูกหลานว่า หากใครพบเห็นผีเสื้อห้ามทักเด็ดขาด เพราะถ้าหากมีคนทักจะทำให้ผีเสื้อโกรธ และจะเสกถ้ำนกล้วยหรือไม้คานพุ่งข้ามหลังคาบ้าน ทำให้คนในครอบครัวมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา ดังนั้นหากครอบครัวใดมีไม้คานที่ผุแล้ว ก็ให้บันทึกเสียห้ามทิ้งทิ้ง ๆ ที่ไม้คานยังคงรูปอยู่ หรือเวลาที่เลาะใบตองออกจากก้านแล้วก็ให้สับก้านกล้วยทิ้งเสีย เพื่อป้องกันไม่ให้ผีเสื้อเอามาเสกแล้วพุ่งข้ามหลังคา

ตัวอย่างที่ 9 “เหมือนเสียงคนร้องไห้ ร้องหะโหย หะโหย อยู่แว่ว ๆ เหมือนดังมาจากกันห้วยเหมือนมันเดินเข้ามาแล้ววน ๆ เวียน ๆ อยู่รอบบ้าน นางนิกไปถึงผีเสื้อห้วยที่เคยได้ยินสมัยเด็ก ๆ ครั้งนั้นบ้านเมืองยังเป็นป่าเลาป่าคามิแต่เสือหมี เล่ากันว่าเวลาฝนตกผีเสื้อห้วยไม่มีที่อยู่ มันจะร้องให้ขอชุกห้วยนอนกับคน” (มาลา คำจันทร์, 2526: 38)

ตัวอย่างที่ 10 “นี่ ๆ ก็สมน้ำหน้า บอกแล้ว เตือนแล้วแต่ยังอวดดี แล้วก็โดนผีนางห่วยเข้าท้องจนหมดแรง” (มาลา คำจันทร์, 2542: 169)

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4114) กล่าวถึง “ผีเสื้อห่วย” ไว้ดังนี้ ผีเสื้อห่วย บางท้องถิ่นออกเสียงว่า “ผีเส้วห่วย” เชื่อกันว่าเป็นผีเพศหญิง อาศัยอยู่ตามลำห้วยในป่า บางครั้งจะแปลงตัวเป็นสาวสวยล่อลวงเอาชายหนุ่มไปสมสู่อยู่กับในป่า โดยจะบันดาลให้หนุ่มมองเห็นลำห้วยแห่งนั้นเป็นปราสาทราชวัง หากบุญยังมีหนุ่มคนนั้นก็อาจรอดพ้นจากอำนาจของผีเสื้อห่วยและกลับบ้านได้ แต่หากเป็นคนไม่มีศีลธรรมก็ไม่อาจรอดพ้นจากอำนาจของผีเสื้อห่วยได้

ความเชื่อเรื่องผีสาวเทวดาจัดเป็นวัฒนธรรมประเภทสหธรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจและความคิดความเชื่อของบุคคลที่ได้รับการปลูกฝังและสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เพราะสมัยก่อนคนยังไม่มีค่านับถือศาสนา คนจึงนับถือและศรัทธาในผีสาวเทวดาว่าเป็นผู้สร้างและเป็นเจ้าของทุกสิ่งทุกอย่างบนโลก เมื่อจะประกอบกิจการใด ๆ ก็ต้องขออนุญาตและบอกกล่าวแก่ผี เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและไม่ทำให้ผีโกรธ เพราะคนท้องถิ่นเชื่อว่าถ้าหากผีโกรธผีก็จะลงโทษโดยการบันดาลให้เกิดภัยพิบัติอันทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งกายและใจ แต่ถ้าหากประพฤติดำเนินการตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดแล้วผีก็จะพอใจและช่วยปกป้องคุ้มครองให้คนอยู่ดีมีสุข

3. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลัง (พระยาอนุมานราชธน, 2502: 42) กล่าวถึงไสยศาสตร์สรุปได้ว่า ไสยศาสตร์เป็นความรู้เพื่อป้องกันหรือบังคับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้เป็นไปตามประสงค์ ซึ่งจะมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ ไสยศาสตร์ที่ป้องกันเหตุร้าย ตลอดจนขับไล่สิ่งร้ายเรียกว่า ไสยศาสตร์ขาว (White Magic) และไสยศาสตร์ที่ใช้ทำร้ายผู้อื่น เรียกว่า ไสยศาสตร์ดำ (Black Magic)

ตัวอย่างที่ 1 “เข้าไปเอามิดน้อยจะเดินลงกระไดหน้า แต่แล้วนางชะงัก ผัวนางลับมีดขลาก ๆ อยู่ตีนกระได เดินลงไปเท่ากับเอาตีนขึ้นกรายหัวผัว ผ้านุ่งผู้หญิงเป็นของต่ำ เป็นอัปรีขัมคุณผัว” (มาลา คำจันทร์, 2531: 22-23)

จากเรื่องบ้านไร่ชายคงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังของคนในท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ นางอินคำกำลังจะเดินลงบันไดหน้าบ้าน แต่นางเห็นสามีกำลังนั่งหลับมิดอยู่ที่เชิงบันไดซึ่งเป็นที่น่าตกใจ หากนางเดินลงไปเท่ากับเอาชายผ้าถุงซึ่งเป็นของตำรายศิระสามีซึ่งเคยบวชเรียนมาแล้ว และมีคาถาอาคมติดตัว นางจึงเลี่ยงไปลงบันไดหลังบ้านแทน ผู้หญิงล้านนาจะให้ความสำคัญกับขบถ ยกย่อง และให้เกียรติสามีมาก และผู้ชายส่วนใหญ่ก่อนจะแต่งงานมีครอบครัวก็ต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้วทั้งนั้น ดังนั้นผู้ชายในสังคมท้องถิ่นล้านนาในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะมีคำนำหน้าที่ว่า น้อย หรือหนาน ซึ่งแสดงถึงการเคยผ่านการบวชเรียน และจะต้องเคยผ่านการเรียนวิชาเกี่ยวกับ เวทมนต์คาถา มาจากพระอาจารย์มาบ้างแล้ว ผู้ชายในท้องถิ่นล้านนาส่วนใหญ่จึงมีคาถาอาคมติดตัว และคนที่มีความเชื่อแบบนี้จะมีข้อห้ามที่เป็นที่รู้จักกันอยู่หลายข้อ เช่น ห้ามลอดราวตากผ้า ห้ามกินอาหารงานศพ ห้ามกินอาหารที่ทำจากพวกผักแพงแตงน้ำเต้า ห้ามลอดใต้ถุนบ้าน ฯลฯ เป็นต้น และคนที่ท้องถิ่นล้านนาส่วนใหญ่จะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ชายผ้าถุงของผู้หญิงเป็นของตำ ผีและคนที่มีความเชื่อแบบนี้จะกลัวและระวังเป็นพิเศษเพราะจะทำให้เวทมนต์คาถาเสื่อมได้ เช่น หากบ้านใดมีลูกอ่อนที่ร้องไห้อย่างไม่ทราบสาเหตุในเวลากลางคืน ปล่อยให้ร้องไห้ไม่หยุด ก็ให้เอาชายผ้าถุงมากวาดไล่ลงไปที่ตั้งแต่หัวถึงเท้า ถ้าเด็กหยุดร้องคนโบราณเชื่อว่ามีผีมากวาด ดังนั้นคนที่มีความเชื่อ หรือผู้หญิงที่ได้แต่งงานกับคนที่มีความเชื่อจะให้การระวังเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นพิเศษ

ตัวอย่างที่ 2 “หนานแก้วจุฑารูปเทียนที่หิ้งพระ เป็นน้อยเป็นหนาน คาถาอาคมร่ำเรียนมาสมตัว แก
 บริการคาถาท้าวเวสสุวรรณขับผี หยิบข้าวสารมาก้ามือหนึ่ง เสกคาถานารายณ์ห้ามสมุทรแล้วขัด
ข้าวสารกรวาวๆ” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 50)

จากเรื่องบ้านไร่ชายคงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังของคนในท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ครอบครัวของหนานแก้วกำลังถูกผีรังควาน ทำให้สมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตและเจ็บป่วย หนานแก้วจึงต้องทำพิธีเสกข้าวสารแล้วขัดไปรอบๆ บริเวณบ้านเพื่อป้องกันไม่ให้ผีเข้ามารบกวนคนในครอบครัว

ตัวอย่างที่ 3 “ข้าเชื่อ ฝ่ายผัวถอนใจยาว ๆ “ผีล่างผีนบนอกสุข้าเชื่อ แต่เขี้ยวเสือไฟเป็นของร้ายข้า
 ไม่เชื่อ แต่ก่อนแต่เดิม แต่ชั่วทวดชั่วปู่สุกับข้าแล้ว คนอยู่ป่าไม่มีใครแสวงหาเขี้ยวเสือไฟกันบ้าง ร้อย

ปีสองร้อยปีผ่านมามีใครได้เขี้ยวเสือไฟบ้าง เขี้ยวเสือไฟเป็นของดีของวิเศษ มีอำนาจบะเตชะ ใครได้เขี้ยวเสือไฟห้อยคอ ป่าทั้งป่าก็อยู่ได้อานาจ” (มาลา คำจันทร์, 2531: 32)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังว่า สิ่งที่ได้มาจากสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษถือเป็นของดีวิเศษ เช่น เขี้ยวเสือไฟ จะเหมาะสำหรับคนที่หากินอยู่กับป่าเพราะเขี้ยวเสือไฟจะให้คุณทางป้องกันและขับไล่ผีหรือสัตว์ร้าย แต่ไม่ได้ให้คุณทางค้าขาย เขี้ยวเสือไฟจึงจัดอยู่ในประเภทไสยศาสตร์ที่ป้องกันเหตุร้ายตลอดจนขับไล่สิ่งร้าย หรือเรียกว่า ไสยศาสตร์ขาว (White Magic)

ตัวอย่างที่ 4 “ซ้องหมูเป็นของดีอย่างหนึ่ง เกิดแต่หมูโทนตัวกล้า มันกัดเอาขนขวัญของมันไว้ในปาก อมไว้ที่ละเส้น เอาน้ำลายชุบ เอาลิ้นเข้าสาน มันถักจนขนขวัญของมันเป็นวงอย่างกำไล คนบ้านเราเชื่อกันว่าใครมีซ้องหมูก็น่าคบเขี้ยวหาหอกดาบลูกปืน” (มาลา คำจันทร์, 2531: 32)

ตัวอย่างที่ 5 “แต่ข้ามีว้องหมู เอามือระวงกลมคล้ายเส้นหญ้าถักที่ห้อยคอ..” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 615)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟและเรื่องบ้านไร่ชาวดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังว่า สิ่งที่ได้มาจากสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษถือเป็นของดีวิเศษ เช่น ซ้องหมู จะให้คุณทางป้องกันและขับไล่เหตุร้าย แม้อาวุธใด ๆ ก็ไม่อาจทำร้ายได้ แต่ผู้เป็นเจ้าของก็ต้องคิดดีทำดี อยู่ในศีลธรรมด้วย ซ้องหมูจึงจัดเป็นไสยศาสตร์ที่ป้องกันเหตุร้ายตลอดจนขับไล่สิ่งร้าย หรือ ไสยศาสตร์ขาว (White Magic) เพราะซ้องหมูให้คุณในทางป้องกันและขับไล่สิ่งชั่วร้ายไม่ให้มาทำอันตรายแก่เจ้าของ

ตัวอย่างที่ 6 “หลวงปู่ยังกำชับนักหนาว่าอย่าให้ใครสักเลขยันต์หรือคาถาอาคมใด ๆ ลงบนเนื้อหนังของเขาเด็ดขาด ด้วยว่ามันจะข่มของดีที่คุ้มครองเขา” (มาลา คำจันทร์, 2542: 10)

ตัวอย่างที่ 7 “ผู้เฒ่านั้นหน้าเหี่ยวหนังเหี่ยว...เนื้อตัวแขนขาเขามีลายสักดำมืดไปทั้งตัว สักทั้งสิงห์มอม พญาเสือโคร่ง สัตว์ลึงค์พระอินทร์และคาถาพระเจ้าร้อยแปด...” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 85)

ตัวอย่างที่ 8 “มองเห็นรอยลักลักขระขอมโบราณ เต็มพริ้วไปหมด...” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฌ: 58)

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1156) ให้ความหมายของ “ลัก” สรุปได้ว่า ก. เอาของแหลมแทงลงด้วยวิธีการหรือเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ กัน เช่น ลักปลาไหล ลักหาของในน้ำ ลักรอยชำเพื่อริดเอาเลือดที่คั่งออก, ใช้เหล็กจุ่มหมึกหรือน้ำมันแท่งที่ผิวหนังให้เป็นอักขระเครื่องหมาย หรือลวดลาย, ถ้าใช้หมึกเรียกว่า ลักหมึก, ถ้าใช้น้ำมันเรียกว่า ลักน้ำมัน.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542 : 2051-2057) กล่าวถึง “การชำออยา” หรือ ชำลาย สรุปได้ดังนี้ การชำออยาหรือชำลาย เป็นคำที่มักใช้เรียกในกลุ่มไทใหญ่ ซึ่งทางเขตอื่นอาจใช้ สับหมึก อันหมายถึงการใช้เหล็กแหลมที่ชุบออยา (อ่าน ยา) ชำ หรือสักลงบนร่างกายและตกแต่งให้เป็นตัวอักษร รูปภาพ ยันต์ และลวดลายต่าง ๆ โดยเชื่อว่าผู้ที่ทำการสักแล้วจะเกิดความขลัง คลาดแคล้วจากภัยอันตรายทั้งปวง ฟันไม่เข้า ยังไม่ออก มีอายุยืนนานปราศจากโรคร้ายนานาชนิด แลเพื่อให้คนอื่น ๆ ที่ได้พุดจาหรือพบเห็นเกิดความรักใคร่หรือมีเมตตาตามหานิยม

วัตถุประสงค์ของการสักลาย

1. เพื่อป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้แก่ อันตรายจากอาวุธ เช่น ดาบ หอก ปืน มีด อันตรายจากสัตว์ร้ายและสัตว์มีพิษ และอันตรายจากภูติผีปีศาจ
2. เพื่อผลทางเมตตามหานิยม ทำให้การทำมาหากินสะดวกและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น เป็นที่รักใคร่และนับถือของคนทั่วไป
3. แสดงถึงความอดทนเข้มแข็ง และเป็นสัญลักษณ์ที่ดูน่าเกรงขามของชายชาติวีร
4. เป็นเครื่องหมายของกลุ่มคน เพื่อความสะดวกในการแยกแยะและควบคุมภายใต้การปกครองของรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจสมัยอดีต

ประเภทของการสักรายและยาสัก การสักรายที่นิยมกันทั่วไปของชาวไทยใหญ่มี 2 ประเภท คือ

1. สักปิยะ คือ การสักด้วยสีแดง ให้หางแดง (ขาด) เป็นตัวผสมกับว่านต่าง ๆ ตามแต่สรรพคุณ โดยจะแยกเป็น 2 สรรพคุณ คือ

1.1 ปานแซแหล่ง สรรพคุณคือ ดิทางการค้าขาย ใช้ว่านทุกชนิดมารวมกับว่านปานแซแหล่ง แล้วสักเป็นคำบาลีในอักษรพม่า ผู้ใดสักด้วยว่านปานแซแหล่งนี้ จะค้าขายเจริญรุ่งเรือง มีคนมาติดต่อค้าขายด้วยตลอด มีแต่กำไรไม่มีการขาดทุน

1.2 สักก่ายะ (ก่า แปลว่า ป้องกัน , ยะ แปลว่า รอยแผล) การสักชนิดนี้จะสักด้วยสีดำ โดยใช้หมึกที่ผสมจากคิปลามุง ดิหมี ดิวั้ว เขม่าไฟและน้ำมันมะระ เมื่อผสมกันได้ที่แล้วปั้นเป็นก้อน เมื่อจะใช้ก็นำมาฝนและเป่าคาถาลงกำกับแล้วจึงสัก โดยสักเป็นรูปต่าง ๆ เช่น โป่งหมู (รูปหมู) โป่งเสือ (รูปเสือ) โป่งแมว (รูปแมว) โป่งคาถา (คาถาอาคม) โป่งอาง (รูปยันต์) การสักนี้มีสรรพคุณดิทางอยู่ยงคงกระพัน ยังไม่ออก ฟันไม่เข้า

2. สักด้านก่ายะ เป็นการสักเพื่อความอยู่ยงคงกระพัน ฟันไม่เข้า ยังไม่ออก จับยาก ลื่นเหมือนปลาไหล ว่องไว แข็งแรงทนทาน มีกำลังมหาศาล สักได้ทั้งร่างกายตั้งแต่ศีรษะลงมาถึงขา ลายที่ใช้สักมีอยู่ 2 ลาย คือ

2.1 สักเป็นตัวอักษรหรือตัวอักษรของไทใหญ่ ใช้คำบาลีในภาษาพม่าเป็นตัวสัก ถ้าเป็นการสักของคนเมืองเหนือ จะใช้อักษรพื้นเมือง

2.2 สักเป็นลวดลายรูปสัตว์ สัตว์แต่ละชนิดก็จะให้คุณสมบัติต่างกัน เช่น รูปเสือ ให้สรรพคุณทางความขลัง คงกระพัน แคล้วคลาด ว่องไวดุจเสือ รูปแมว ให้สรรพคุณทางแคล้วคลาด เมื่อมีการต่อสู้เกิดขึ้นคู่ต่อสู้ก็จะเห็นเป็นแมวหลาย ๆ ตัว รูปปลาไหล ให้สรรพคุณทางลื่น จับยาก เวลาเกิดการต่อสู้จะต้องใช้คนจำนวนมากมาช่วยกันจับ รูปหมู ให้สรรพคุณทางคงกระพัน แคล้วคลาด หนั้เหนียว ฟันไม่เข้า รูปจิ้งจก ให้สรรพคุณทางค้นหา เป็นที่พึ่งพาอาศัยใจของเพศตรงข้าม รูปนกยูงทอง ให้สรรพคุณทางเมตตามหานิยม รูปแมลงวัน ให้สรรพคุณทางค้นหา เป็นต้น

ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ใช้สักลาย

1. การสักด้านปิยะ เป็นการสักเพื่อให้คนรักคนศรัทธา มีเมตตามหานิยม ส่วนที่สักก็ตั้งแต่ศรีษะลงมา ใบหน้า ลำตัวด้านหน้า ลำตัวด้านหลัง และแขน ดังนี้ กลางหัว หน้าผาก ริมฝีปาก ปลายลิ้น หัวไหล่ซ้าย ขวา หน้าอก ตรงหัวใจ กลางหลัง แขนตอนบน แขนตอนล่าง ข้อมือ หลังมือ นิ้วมือ การสักนั้นไม่จำเป็นต้องสักให้ได้ตามนี้ทั้งหมด ขึ้นอยู่กับว่าใครจะทนเจ็บได้มากน้อยเพียงใด และขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้สัก การเตรียมการสักและเวลาสักก็นับว่ามีความสำคัญมากอย่างหนึ่ง การสักในวันดีย่อมทำให้การสักได้ผลมากยิ่งขึ้น การเลือกวันสักต้องขึ้นอยู่กับชนิดและประเภทของการสัก เช่น การสักแบบกำยะ หรือการสักเพื่อความขลัง นิยมสักวันเสาร์และวันพุธ หากเป็นการสักแบบปิยะ จะสักวันอาทิตย์และวันอังคาร ฤกษ์ที่สักส่วนใหญ่จะเป็นฤกษ์ร้อน เพราะเชื่อกันว่าจะไม่ค่อยทรมานเจ็บ และเป็นฤกษ์ที่ว่างเว้นจากการทำนา สถานที่สักส่วนใหญ่จะใช้ที่วัด หน้าพระประธาน หรือที่บ้านของ ครูผู้ทำการสัก หน้าหิ้งพระ หรือตั้งโต๊ะหมู่บูชา แล้วปูเสื่อเพื่อทำการนั่งสัก ผู้ที่จะสักนั้นจะต้องอาบน้ำชำระร่างกายด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อยเพื่อความบริสุทธิ์สะอาด ต้องรับศีลและรับการสักลาย ถ้าเป็นอาจารย์ที่เคร่งครัดก็จะให้ผู้ที่จะสักไปอยู่ที่วัดเพื่อรักษาศีล 3-7 วันก่อนเข้าพิธีสัก ก่อนสักครูผู้ทำการสักจะเชิญเทวดามาชุมนุมบริกรรมคาถา โดยให้ผู้สักให้สัจจะว่าจะประพฤติตนเป็นคนดี ไม่ข่มเหงรังแกผู้อื่น และจะนำวิชาที่ได้ไปใช้ในทางที่ถูกต้อง

เมื่อสักลายเสร็จแล้ว ครูสักจะเป่าคาถาทับลงบนรอยสักอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นก็จะทดสอบความสักสิทธิ์และความขลังของรอยสัก เช่น ถ้าเป็นผู้ที่สักแบบกำยะ ครูสักจะใช้ดาบฟันลงไปบนหลังของผู้สักหลาย ๆ ครั้ง เมื่อเสร็จพิธีแล้วผู้ที่รับการสักจะต้องให้สัจจะว่าจะไม่นำเอาวิชาที่ได้ไปใช้ในทางไม่ถูกไม่ควร และจะประพฤติตามข้อห้ามอย่างเคร่งครัดเช่น ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือ ทำร้ายผู้อื่นก่อน ไม่ลักขโมยหรือคดโกงเอาของผู้อื่น ไม่ผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ไม่โกหกหลอกลวงผู้อื่น ไม่ดื่มสุราหรือของมีเมามาจนหมดสติ ไม่กินเนื้อสัตว์จำพวก วัว ควาย ช้าง เสือ หรือเต่า และรกรกสัตว์ทุกชนิด เว้นจากการกินพืชจำพวกผักเผงแตงน้ำเต้า ไม่ดื่มน้ำหรือกินอาหารจากงานศพ ไม่ลอดราวตากผ้า หรือใต้ถุนบ้าน

ตัวอย่างที่ 9 “มือล้วงขำม หยิบเอา เทียนผีพราย ดิดมือออกมา เทียนนี้คลั่งขึ้นจากเศษขี้ผึ้งที่ใช้ในงานศพผีพราย ประจุอาคมแก้กล้าถูกถั่ววน จุดส่องหน้าไครยามหลับ หากเป็นคนหน้านั้นเป็นคน หากเป็นผีแรงแฝงเร้น หน้านั้นจะเป็นหน้าผี” (มาลา คำจันทร์, 2542: 65)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่อง “เทียนผีพราย” คือเทียนที่ใช้จุดส่องหน้าคนที่สงสัยว่าจะถูกพรายสิงร่าง ถ้าหากคนที่ถูกพรายสิงอยู่เมื่อแสงเทียนต้องหน้าก็จะเห็นเป็นวิญญาณของพรายนั้น หรือเห็นเป็นหน้าที่มีแต่หนอนไต่ยั่วเย้า แต่ถ้าหากคนที่ต้องสงสัยว่าจะมีพรายสิงอยู่ แต่ไม่มีพรายสิงอยู่จริงคน ๆ นั้นก็จะมีอายุที่สั้นลง ดังนั้นจึงต้องให้แน่ใจเสียก่อนว่าคน ๆ นั้นมีพรายสิงอยู่จริงจึงค่อยลงมือ

ตัวอย่างที่ 10 “มือล้วงถุงเสื้อเอายันต์เก๋าล้องออกมา หลวงลุงฝากมาให้สูมดคอ ยันต์เก๋าล้องเป็นยันต์กันผี ใช้กันผีรังควานเด็กน้อยของแงคืนัก ” (มาลา คำจันทร์, 2542: 98)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการใช้ยันต์หรือเครื่องรางที่ใช้กันผี มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 5474-5481) กล่าวถึง “ยันต์” หรือ “ยันตร์” สรุปได้ว่า ยันต์หรือยันตร์ในล้านนา หมายถึง รูปต่าง ๆ ทั้งที่เป็นลายเส้น อักษร ตัวเลข หรือ ภาพสัญลักษณ์ที่เขียนลงบนแผ่นผ้าหรือวัสดุธรรมชาติอื่น ๆ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นกระดาษ กะลามะพร้าว ใบมะพร้าว ใบลาน หรือแม้กระทั่งบนผิวกายของมนุษย์ ยันต์ที่พบในล้านนาอาจจัดเป็นกลุ่มตามคุณสมบัติหรือความขลังดังนี้

ก. ยันต์ประเภทให้ผลทางสิริมงคลหรือโชคลาภ ได้แก่ ยันต์ปารมี 30 ทศ ของครูบาทวีริย์ มีไว้กับบ้าน ใช้ในขณะเดินทาง หรือเข้าร่วมสงคราม ยันต์หัวเสาปิดที่หัวเสาของเรือน ยันต์พระยานาค ยันต์โจงชวาตา ยันต์ล้อมดวงชวาตา ยันต์ดุ่มชวาตา เสริมดวงทำให้ดวงดีขึ้น ยันต์ช้างเอราวัณ ยันต์จักกิมสองหาง จิงจกสองหางรักษาทรัพย์ ยันต์แปดทิศ ดิดที่หัวเสาเรือน ยันต์โชคลาภ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์พระญาเต๋าคำ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์พระมหาโมคคัลลานเถระของพระเมืองแก้ว (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์รับโชค (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์มหานิยม (เขียนทำเป็นไส้เทียน)

ข. **ยันต์ประเภทเมตตามหานิยม** ได้แก่ ยันต์เต่าเลื้อย ยันต์อินโทน ยันต์อิหนองสองหัว ยันต์พรหมสามหน้า ยันต์ม้าเสพนาง ยันต์อิปิโสแปดด้านแลหมวกเหล็กพระเจ้า ยันต์อิปิโสตีนเถีย หรือ ยันต์อ้อมโหด ยันต์ดอกไม้วัวร์ค ยันต์ดอกบัวคำเก้ากาบ ยันต์มหานิยม (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์พระเจ้าห้าองค์ (เขียนทำเป็นไส้เทียน)

ค. **ยันต์สะเดาะเคราะห์ - ขันเสียดจัญไร** ได้แก่ ยันต์แสงนักษัตร (ปิดไว้ที่ประตูบ้านหรือประตูร้านค้า) ยันต์ปโชตา (ปิดไว้กับเสาเรือน) ยันต์สีมาแปดทิศ (ฝังไว้ใต้เรือนตามทิศที่กำหนด) ยันต์เทียน (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์โพธิสัตว์หลักเคราะห์ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์ตลาดแก้ว (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์นิมพลี (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์สืบชาติ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์สะเดาะเคราะห์ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์พระโพธิสัตว์เออแม่ข้ามน้ำ (เขียนทำเป็นไส้เทียน) ยันต์คนบมิปากกันมิให้คู่ความให้ปากคำ (เขียนทำเป็นไส้เทียน)

ด. **ยันต์ประเภทช่วยค้าขายดี** ได้แก่ ยันต์แม่นขาขหมาน ยันต์ปลาตะเพียนทอง ยันต์มหาสมอ ยันต์นิมพลีเดินคง (เขียนทำเป็นไส้เทียน)

ฉ. **ยันต์ประเภทป้องกันผี** ได้แก่ ยันต์กัณฑ์ผี (ป้องกันผีมาทำร้าย) ยันต์ปริสาทกนิผี (พระญาปริสาทที่ชอบกินคน) ยันต์ผีเมื่อยันต์กัณฑ์ (ป้องกันภูญานาคมาทำร้าย)

ง. **ยันต์ประเภทป้องกันอาวุธ** ได้แก่ อมขำม (อมยันต์แล้วจะคงทนต่ออาวุธ) ผัดแอมขำม (คาดไว้ที่เอวแล้วจะคงทนต่ออาวุธ) ยันต์ราหูอมจันทร์ เลื่อยยันต์ (ใช้สวมใส่เพื่อป้องกันอาวุธ) ยันต์มัดแขน (ยันต์ผูกที่ต้นแขน) ยันต์พอกหัวเข้าเสก (ยันต์ที่ใช้โพกศีรษะตอนสู้รบ) ยันต์ข้างแปดตัว ยันต์คงทนใจ (ยันต์ที่ช่วยให้เจ้าของคงทนต่ออาวุธได้เสมอใจ) ยันต์หายตัว (ใส่แล้วศัตรูจะมองไม่เห็น) ยันต์สับผิด (เบี่ยงเบนเป้าหมายของอาวุธ) ยันต์กำสะทอน (ผู้ที่คิดไม่ดีกับเจ้าของยันต์จะได้รับผลเอง) ยันต์ขำมเขียว (คงทนต่อเขี้ยวทั้งหลาย) พุทธาหัวเหล็ก (คงทนต่ออาวุธ) ยันต์เสือโคร่ง ยันต์อรหันต์ทั้งแปด ยันต์ตรีนิสิงเห ยันต์ปอกฮ้างขำม (เพิ่มชัดยันต์กันอาวุธ) ยันต์พุทธจักร (ใช้เมื่อเข้าสงคราม) ยันต์โปกขรรพรม (ใช้เมื่อเข้าสงคราม) ยันต์เสือโคร่ง (ใช้เมื่อเข้าสงคราม)

จ. ยันต์ประเภทป้องกันการกระทำด้วยอาคม

ยันต์กัณฑ์เพินไปเพินแปลง (ใช้กันคนกระทำด้วยคุณไสย) ยันต์กำตุลของร้าย (ใช้กันคนกระทำด้วยคุณไสย)

ฉ. ยันต์ประเภทที่ใช้ไปกระทำกับผู้อื่น

ยันต์หนีบ (บังคับให้ผู้อื่นมารักตน) ยันต์ราชสีห์ (ใช้เมื่อคนในบ้านไม่ลงรอยกัน)

ช. ยันต์ประเภทช่วยในการคลอดและคุ้มครองเด็ก

ยันต์ตัดเกิด (กันมิให้แม่ซื้อมารบกวณเด็ก) ยันต์คล้องคอแม่มาน (ใช้คล้องคอหญิงมีครรภ์) ยันต์แขวนคอละอ่อน (ใช้คล้องคอเด็ก) ยันต์โองการพระเจ้า ยันต์ร้อยแปด

ซ. ยันต์ประเภทคุ้มครองสัตว์เลี้ยง

ยันต์แขวนคอช้าง

ณ. ยันต์ประเภทคุ้มครองพืชผล

ยันต์นะโมตาบอด (กันข้าวหายจากลานนวดข้าว)

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเครื่องรางของขลังจัดเป็นวัฒนธรรมประเภท วัฒนธรรมทางวัตถุ เพราะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาวัตถุที่เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยคุ้มครองและขจัดภัยอันตรายให้หมดสิ้นไป เพื่อให้เจ้าของหรือผู้ที่ครอบครองมีชีวิตที่ปลอดภัย

4. ความเชื่อเรื่องโชคลาง เป็นความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นเพื่อบอกเหตุล่วงหน้า ซึ่งมีทั้งบอกเหตุร้ายและบอกเหตุดี หรือที่เรียกว่า ลางร้าย ลางดี แต่โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการบอกเหตุหรือทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าในทางร้ายมากกว่า บางครั้งจึงเรียกว่า ลางร้าย หรือ ลางสังหรณ์ (ขนิษฐา จิตชินะกุล, 2545: 46)

ตัวอย่างที่ 1 “ตาเขม่นอยู่ยิบ ๆ หน้กกอกหนักใจเหมือนมีก้อนหินทับอก” (มาลา คำจันทร์, 2531: 50)

ตัวอย่างที่ 2 “วันนั้นตานางก็กระตุกยิบ ๆ อย่างนี้ ฝิปูฝิยา ฝิดันหญ้าป่าเขาบอกกับนาง นางเห็นเสื่อตัวใหญ่อ้าปากกว้างลิ้นแดง นางเห็นเปลวไฟลุกท่วมบ้าน นึกรู้อยู่ว่าจะเกิดเรื่องร้าย” (มาลา คำจันทร์, 2531: 50)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องโชคลาง เรื่องของการเขม่นเป็นเรื่องที่พบได้บ่อย ในสมัยโบราณถือว่าการเขม่นเป็นเรื่องของโชคลาง หรือลางสังหรณ์ เพื่อตักเตือนในเรื่องราวบางอย่างที่กำลังจะเกิดขึ้น การทำนายเหตุการณ์ที่เกิดจากการเขม่น ก็มักจะทำนายเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการเขม่นอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น เขม่นเท้าข้างขวาจะได้เดินทางไกล เขม่นเท้าข้างซ้ายจะได้กินอาหาร ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครมีอาการเขม่นที่ตา

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542 : 595) กล่าวถึงการ “เขม่น” สรุปได้ว่า เขม่นตาขวา จักได้รื้อนใจ เขม่นตาซ้ายจักมีลาภแล เขม่นตาขวาเบื่องบน ฟีน้องลูกไกลมาสู่ (ญาติพี่น้องที่อยู่ไกล จะเดินทางมาหา) เขม่นตาซ้ายเบื่องลุ่ม จักมีทุกข์น้ำตาตกแล เขม่นหางตาขวาจักชนะข้าศึกแล เขม่นหางตาซ้ายจักรื้อนใจเพราะแม่อิงแล (แม่อิง หมายถึง ผู้หญิง) ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครผู้เป็นแม่กำลังวิตกกังวลถึงอาการเจ็บป่วยของลูกและสามี ประกอบกับมีอาการตาเขม่นหรือตากระตุก จึงทำให้นางยิ่งทุกข์ใจยิ่งกว่าเดิมเนื่องจากอาการตากระตุกนั้น คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าเป็นลางที่ไม่ดี เป็นการแจ้งเตือนว่ากำลังจะเกิดเรื่องร้าย

ตัวอย่างที่ 3 “นึกแล้ว เอะใจสงสัยนานแล้วว่าพรายอำ พรายทับ น้ำดันฝิเรือนตกแตก ฝิเรือนตำแดงขัดเจ้านานแล้วต่างแต่ไม่แน่ใจ” (มาลา คำจันทร์, 2542: 145)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลางของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้มีเหตุการณ์ที่เป็นลางร้ายคือ “น้ำดันฝิเรือนตกแตก” “น้ำดัน” ก็คือ “คนโท” คนท้องถิ่นล้านนาจะใช้น้ำดันใส่น้ำแล้วนำไปวางบนหิ้งเพื่อไหว้ผีบ้านผีเรือน และต้อง

คอยระวังไม่ให้หน้าแห้ง เพราะถ้าปล่อยให้หน้าแห้งแสดงว่าเจ้าบ้านละเลยในการไหว้ผี ผีจะโกรธและจะบันดาลให้สมาชิกในครอบครัวมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา น้ำคั้นจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของผีบ้านผีเรือน เมื่อน้ำคั้นผีเรือนตกแตกแสดงว่าผีเรือนต้องการแจ้งเหตุแก่เจ้าบ้านเพื่อให้เจ้าบ้านเตรียมรับมือกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น

ตัวอย่างที่ 4 “หน้านวตองกล้วย แม่นแล้ว ชัดแล้ว นางผู้นี้ป่วยไข้ใกล้ตาย เทียนเปลวสุดท้ายลูกโพล่งก่อนวูปดับ สีเวียงเมียถูกตายแน่วันนี้แล้ว คนป่วยไข้นอนยาวหากนวตองกล้วยขึ้นหน้าหมายหัวได้ว่าใกล้ตายเที่ยงแท้” (มาลา คำจันทร์, 2542: 73-74)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลางของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้กล่าวถึง “หน้านวตองกล้วย” ซึ่งเป็นอาการของคนไข้ที่เจ็บป่วยใกล้ตายระยะสุดท้าย คนป่วยที่ใกล้จะตายก่อนตายหน้าตาจะสดใส บางคนสามารถลุกเดินไปไหนมาไหนได้เหมือนปกติ บางคนกินข้าวได้มาก เหมือนไม่ใช่คนป่วยอาการนี้จะเกิดเป็นระยะเวลาสั้น ๆ คล้ายเป็นการบอกเตือนแก่ญาติพี่น้องว่าให้เตรียมตัวเตรียมใจเพราะช่วงเวลาสุดท้ายใกล้มาถึงแล้ว

ตัวอย่างที่ 5 “จิตส่วนลึกบอกว่าเหมือนป่าเมืองลับแล หรือไม่ใช่ป่าหิมพานต์อันมีแต่ในพระเวสสันดรชาดกนั้นแล้ว” (มาลา คำจันทร์, 2542: 279)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลางของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้กล่าวถึง ตอนที่จอมแสงและเพื่อนต้องเดินทางเข้าไปตามหาหลวงปู่ในป่า ระหว่างทางจอมแสงผู้ที่มีขวัญลับสัมผัสได้ถึงอำนาจบางอย่างรอบ ๆ ตัว อีกทั้งป่าก็ดูแปลกไปจากที่เคยเป็น ทำให้จอมแสงเกิดสงสัยว่าตนและเพื่อนเข้ามาถึงเมืองลับแล หรือเมืองแม่่ม่ายที่น่ากลัวแล้ว

ตัวอย่างที่ 6 “พรานเมืองพ่อไ้มึงกับคำสอนพ่อบัวเรือนสบตากัน ข้าแยะเสียแล้ว นี่ไม่ใช่รากส้างท้องเสียแล้ว มันส่อสำแดงอาการจี้รากสองคลองชัดเจน จี้รากสองคลอง ตอนนี้นางเพียงรากถึงทันออกปาก หากท้องร่วงไม่หยุดด้วยแล้ว ทั้งจี้ทั้งรากครบสองคลอง นางสีเวียงมีแต่จะตายสถานเดียวเท่านั้น” (มาลา คำจันทร์, 2542: 55)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลางของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้กล่าวถึงอาการ “จีรอกสองคลอง” คืออาการที่ผู้ป่วยมีอาการอาเจียนและท้องเสียอย่างหนัก ไม่สามารถรับประทานอาหารอะไรได้เลย เพราะเวลาทานอะไรเข้าไปก็จะอาเจียนและขับถ่ายออกมาหมด คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่า คนป่วยที่มีอาการเช่นนี้มีแต่ตายสถานเดียว

ตัวอย่างที่ 7 “พ่อกับแม่ก็มาขอมือไหว้สา อารธนาเอาอนุภาพพระธาตุอินทร์แขวนมาปกป้องรักษาลูก หากลูกหาย เจ้าพ่อจ๊กให้ลูกเลี้ยงผมหอมไปตักบูชาพระธาตุ จับปล้นกัมปนาทก็ก้องฟ้าร้อง ฟ้าผ่าก็ปรากฏ เจ้าพ่อเจ้าแม่ขนลุกขึ้นทั้งตัว พระธาตุรับอารธนาเยียวยาลูกแล้ว ตกวันรุ่งลูกรักแก้วก็กินข้าวได้ กินได้กินดีอ้วนพีคืนต่อมาเป็นลำดับ พระธาตุอินทร์แขวนช่วยลูก บ่แม่นหยุดยาหมอปุครูใด บ่เมินบ่บานัดแต่นั้นลูกก็ค่อยลุกเดินได้ ลูกรอดทางตายกลายเป็นคนดังเก่าก็เพราะพระธาตุเจ้าแท้ ๆ” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 88)

จากเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอมที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลาง ของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้าพ่อกับเจ้าแม่ของเจ้าจันทน์บนบานต่อพระธาตุอินทร์แขวนเพื่อให้เจ้าจันทน์หายป่วย พอสิ้นคำกล่าวก็มีปรากฏการณ์บนท้องฟ้า ที่ทำให้เจ้าพ่อและเจ้าแม่ของเจ้าจันทน์เชื่อว่าเป็นการแสดงเหตุจากเทวดา ที่รับรู้คำอธิษฐานในครั้งนี้ พอวันรุ่งขึ้นเจ้าจันทน์ก็มีอาการดีขึ้นเป็นลำดับ เจ้าพ่อและเจ้าแม่จึงให้เจ้าจันทน์ไว้ผมยาวเพื่อจะได้ตักบูชาพระธาตุอินทร์แขวนต่อไปเพื่อเป็นการแก้บน

ตัวอย่างที่ 8 “ยังระแวงระวังจจจจ้องป้องกันลูกตามเคล็ดกลางและความเชื่อถือ มีบ้างให้ลูกขยาทาเล็บแดง บ้างให้ทาแป้ง บ้างให้เขียนคิ้วทาปากหลอกผีแม่ม่ายว่าไม่ใช่ชาย” (มาลา คำจันทร์, 2547: 156)

จากเรื่องดาบราชบุตรที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคลาง ของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่ผีแม่ม่ายโกล้งจะฟื้นคืนขึ้นมาเอาชีวิตคนแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองที่มีลูกเป็นผู้ชายจึงต้องแก้เคล็ดด้วยการจับลูกชายของตนมาทาแป้งแต่งตัวให้เป็นผู้หญิงเพื่อหลอกผีแม่ม่าย

ตัวอย่างที่ 9 “ได้ยินเพื่อนว่าก็ใจหาย สองครั้งสองหนแล้ว ไออินทร์พูดเป็นลาง เหมือนมันจะตาย เหมือนมันจะไม่ได้กลับไปห้วยฟ้าร้องเป็น ๆ ” (มาลา คำจันทร์, 2547: 210)

ตัวอย่างที่ 10 “เกือบสว่างแล้ว ทว่าหัวรุ่งวันนี้มีฟ้ามัวฝน เหมือนจะเป็นเหตุลางบอกว่าวันนี้จะมีด มัวหนักยิ่ง” (มาลา คำจันทร์, 2547: 281)

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1005) ให้ความหมายของ “ลาง” สรุปได้ดังนี้ น. สิ่งหรือปรากฏการณ์ที่เชื่อกันว่าจะบอกเหตุร้ายหรือเหตุดี เช่น ฝันทำร้ายในทิศตะวันตกของอาคารเชื่อกันว่าเป็นลางดี แมงมุมตอกเชื่อกันว่าเป็นลางร้าย.

ความเชื่อเรื่องโชคลางจัดเป็นวัฒนธรรมประเภท วัฒนธรรมทางสังคม เพราะเป็นความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังและสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและมีผลกับจิตใจ เพราะเมื่อประสบพบเห็นยังลางร้ายต่าง ๆ เช่น เห็นคนที่สนิทสนมคุ้นเคยไม่มีเงาหัว หรือตนเองมีอาการตากระตุกผู้ที่ประสบเหตุดังกล่าวย่อมเกิดความรู้สึกไม่สบายใจ เพราะเกรงว่าจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้นกับตนหรือครอบครัว จึงต้องหาวิธีในการแก้เคล็ดต่าง ๆ เพื่อบรรเทาอาการไม่สบายใจดังกล่าวให้หมดสิ้นไป

5. ความเชื่อเรื่องความฝันและการทำนายฝัน แม้ว่าสังคมไทยในปัจจุบันจะมีความเจริญก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยี แต่ความฝันและการทำนายฝันก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคมไทยมาช้านาน ด้วยมนุษย์เชื่อว่าความฝันเป็นอาการทางจิตที่มีแรงบันดาลใจมาจากสิ่งลึกลับ มหัศจรรย์ และยังเชื่อว่าความฝันสามารถที่จะเป็นลางบอกเหตุเกี่ยวกับตัวผู้ฝันได้ว่าจะดีร้ายประการใด (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2531: 148)

ตัวอย่างที่ 1 “ข้ากลัวหนานแก้ว ข้าฝันไม่ดี ฝันว่าแม่มารับข้า หนานแก้วใจหายวูบ คนเจ็บฝันว่าคนตายมารับคือลางบอกเหตุ...” (มาลา คำจันทร์, 2526: 88)

ตัวอย่างที่ 2 “นอนคั่นนอนวันข้าก็ฝันเห็น” นางลูกฟ้าปู้ที่นอนขยับให้ดังเรียบ “เห็นแต่ไอ้หล้าเข้าป่าเข้าดงไปไหนไม่รู้” (มาลา คำจันทร์, 2542: 26)

ตัวอย่างที่ 3 “แม่หอมมาปรากฏครั้งแรกในนิมิตความฝันของแม่ ครั้งนั้นเธอป่วยหนัก ป่วยเป็นโรคอะไรไม่รู้ ไม่มีใครบอกได้ ตอนนั้นเธอเองเพิ่งย่างสิบสาม ประจำเดือนเพิ่งจะมาเป็นครั้งแรก ตกใจด้วยเลือดไหลออกจากตัวยังไม่ทันหายก็มีไข้ทับ เป็นไขอยู่เพียงสามวันก็เกิดจ้าม่วงจำคำทั่วตัว ถัดแต่นั้นเนื้อตัวก็แตกเหมือนเกล็ดงู ตาผู้ล่งลับบอกว่าเธอโดนพิษง้วนงูพญาเงือก หรืออาจโดนคำสาปแห่งเทวดารักยาโลก ด้วยว่าพ่อของเธอสามหาอุกอาจ บังอาจค้นหาพระละงั้งอันเป็นแก่นสาร ธรณีหลักโลก อยู่มาวันหนึ่งแม่ก็ฝัน ฝันว่าแม่เต่าหน้าอ้อมผู้หนึ่งนุ่งขาวห่มขาวเข้ามาบอกแม่ บอกให้ห้ามเธอไปทิ้งไว้ในถ้ำสามวัน พ่อแม่ทำตามฝันระบุบอก ครบสามวันแผลเกล็ดงูก็ร่วงหลุด รอยจำเขี้ยวจำคำก็หายไป ในถ้ำช่วงขณะสลบไสลด้วยพิษไข้แปลกประหลาดนั้น เหมือนแม่หอมจะมาอยู่เฝ้า เอาใบไม้มีเมือกเย็นมาเช็ดถูตัว แม่หอมสั่งว่าแต่นี้ไปทุกแปดคำสับห้าคำให้เข้าถ้ำตามไฟ เธอเองปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด” (มาลา คำจันทร์, 2542: 93-94)

ตัวอย่างที่ 4 “หนหนึ่งข้ามองเห็นพินั่งแท่นคำเหลืองมีลำสาวเวดล้อม หนนี้ข้ามองเห็นพีโดนเขาผ่าอก” “ใจสั้นห้วนไหว นึกไปถึงพรั่งนี้จะแรมเดือนแทนเรือน จอมแสงก็ให้กลัวตายแท่นัก” (มาลา คำจันทร์, 2542: 156)

ตัวอย่างที่ 5 “เล่าความฝันก่อนล้างหน้า โบราณว่าสิจะกลายเป็นร้ายนะพี” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 19)

ตัวอย่างที่ 6 “เอ็งฝันอะไรอีก” อัยสาหันมาถาม มงคลตอบไปว่า “ฝันเห็นก้อนขี้ไหลน้ำมา” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 84)

ตัวอย่างที่ 7 “คือนั้นเจ้าแม่ของลูกก็หลับฝัน ฝันว่านางเทวีจันทะยอดฟ้ามาบอกว่า ผมหอม อินทร์แขวน ผมหอม อินทร์แขวน เจ้าพ่อก็ปล้นเรียกหาข้าเต่าไปเรียกเอาปู่หมอครูทายมาทำนายนิมิตความฝัน ปู่หมอทายว่า เป็นด้วยลูกยังบ่ได้บูชาพระธาตุประจำปีเกิด ลูกเกิดปีเส็ด พระธาตุประจำปีเกิดหากแม่นมหาเศรษฐเจ้าจุฬามณีบนสวรรค์ หากได้ไปไหว้พระธาตุอินทร์อันหมายแทนพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ลูกจักปล้นหายได้แน่แท้” (มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 88)

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 1074-1076) กล่าวถึง “คำทำนายฝัน” สรุปได้ว่า เรื่องของความฝันนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ มนุษย์แทบจะทุกชาติมีความเชื่อในเรื่องของความฝันอยู่ โดยเฉพาะชนชาติในแถบเอเชีย ฉะนั้นการทำนายความฝันจึงมีอยู่นับพัน ๆ ปีมาแล้ว ในทางพุทธศาสนา คัมภีร์สารัตถสังคหะ ได้ให้มูลเหตุในการฝันไว้ว่า คนที่จะฝันนั้นเนื่องมาจากเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้

1. ฝันเนื่องจากธาตุในร่างกายไม่ดี เช่น กินอิ่มเกินไป ท้องเสีย หรือมีอาการเจ็บป่วย
2. ฝันเนื่องจากจิตผูกพันอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
3. ฝันเนื่องจากทเวดาปรารภนาจะทำให้ทราบเหตุล่วงหน้า
4. ฝันเนื่องจากอำนาจแห่งกุศลกรรมบันดาลให้เห็น หรือที่เรียกว่า “บุญนิมิต”

คำทำนายฝัน

วัน	คำทำนาย
อาทิตย์	เกิดกับมิตรสหาย
จันทร์	เกิดกับพี่น้อง
อังคาร	เกิดกับบิดามารดา
พุธ	เกิดกับบุตรและภรรยา
พฤหัสบดี	เกิดกับขุนนาง ผู้เฒ่าผู้แก่ ครูบาอาจารย์
ศุกร์	เกิดกับสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย
เสาร์	เกิดกับผู้ฝันเอง

ตัวอย่าง ความฝันและวิธีแก้ความฝัน

ฝัน	วิธีแก้
ฝันเมื่อยามเดือนใกล้ตก	ให้อาเมะเชื่อพวง จิง เกลือ บูชาดินักแล
ฝันเห็นปราสาท	ให้อาเดอกไม้รูปเทียนบูชาแล้วแก้ฝันที่ริมฝั่งน้ำใหญ่ จะได้ของที่ตนพอใจ
ฝันว่านอนในปราสาท	ให้อาเดอกไม้รูปเทียนบูชาจะดี
ฝันว่านอนกลางทางหลวง	ให้อาเดอกไม้รูปเทียนบูชาพระพุทธรูปดินักแล ขุนนางจะให้ลาภ
ฝันว่ามีข้าวของมากมาย	ให้อาเดอกไม้รูปเทียนบูชาพระพุทธรูปดินักแล ขุนนางจะให้ลาภ
ฝันว่าจีเรือ แพ	ให้แก่ที่ผู้มีความดี
ฝันว่าเห็นผู้หญิง	ให้ตื่นขึ้นแล้วนอนหงายเล็อกขึ้นจึงจะดีนัก
ฝันว่าผู้หญิงชวนให้ร่วมเพศ	ไม่ดี ให้ไปที่โถส้วมแล้วถุยนน้ำลายเสีย จึงดี
ฝันเห็นอวัยวะเพศของผู้หญิง	ร้ายยิ่งนัก จะมีเหตุทะเลาะกันด้วยวัตถุสมบัติอันใดอันหนึ่ง ให้แก้ด้วยการเล่าใส่กระบอกปิดฝาแล้วขว้างทิ้ง จึงดี
ฝันว่าท่านจี่ม้ามาเหล่า	จะได้ลาภ ให้อาเดอกไม้รูปเทียนบูชาจึงดีนัก

ความเชื่อเรื่องความฝันและการทำนายฝันจัดเป็นสาขธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม เพราะเป็นความเชื่อที่ที่เกี่ยวข้องและมีผลกับจิตใจของผู้ฝัน แม้ว่าโลกจะพัฒนาและเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดแต่ความฝันก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจของมนุษย์ เพราะเมื่อฝันร้ายมนุษย์ย่อมเกิดความไม่สบายใจเกิดความวิตกกังวลทุกชั่วอน ด้วยเกรงว่าจะเกิดเรื่องเลวร้ายขึ้นกับตนเองและครอบครัว ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องหาสาเหตุหรือคำตอบเกี่ยวกับความฝัน เพื่อที่จะป้องกันเรื่องเลวร้ายที่จะเกิดขึ้น เช่น การไปหาหมอดู หรือพระที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำนายเพื่อทำนายเหตุการณ์ในอนาคต ถ้าหากเป็นเรื่องร้ายก็จะได้หาทางแก้ไขหรือรับมือเพื่อผ่อนหนักให้กลายเป็นเบาและเพื่อความสบายใจของผู้ฝันเอง

6. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำนายทายทัก ดุฤกษ์ วันดี วันร้าย ดูโชคชะตาราศีจากวัน เดือน ปี (ประเทือง คล้ายสุบรรณ, 2531: 146)

ตัวอย่างที่ 1 “พ่อเฒ่าถือกล้าลงนาก่อน กล้าแรกที่ปักดำมักจะเป็นผู้เอาสุโสสูงสุดในบ้าน กล้าแรกนี้เรียกว่า “แฮก” จากนั้นคนอื่น ๆ ก็หอบกล้าแนบอกระบายกันลงไป” (มาลา คำจันทร์, 2526: 22)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นฤดูกาลทำนา ครอบครัวของหนานแก้วกำลังจะเริ่มปลูกข้าวกล้าลงในนา คนล้านนาเชื่อว่าผู้ที่ปลูกข้าวกล้าลงในนาเป็นคนแรกนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีอายุโสของบ้าน เป็นคนแรกนา หรือ แฮกนา เพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัยและเพื่อความเป็นสิริมงคล เมื่อผู้ที่มีอายุโสทำการแฮกนาแล้ว คนอื่น ๆ จึงค่อยลงมือดำนา

ตัวอย่างที่ 2 “...ไ้อ่อนเดิมชื่อไ้อรอด มันเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา หนานมาจึงไปขอป้าเงินมาลงผีหม้อหนึ่ง ผีบอกว่ปู้มันชื่ออ่อนกลับมาเกิด ให้เปลี่ยนชื่อเป็นอ่อนแล้วรับขวัญด้วยของมีค่าหมายมูลจึงเอาสตางค์แดงตัวหนึ่งร้อยฝ้ายผูกข้อมือให้มัน แต่นั่นมามันก็กระตือรือร้น แต่เมื่อใดที่สตางค์แดงหลุดหายไปมันก็กลับป่วยไข้ลงอีก พ่อหมอจุดเทียนเท่าอายุไ้อ่อน ร่ายรอบขอบกระถางกล้วย จุดอีกดวงหนึ่งวางลงตรงกลางเป็นการต่ออายุ แยกสมุดข่อยโบราณอ่านโอการต่ออายุเสียงแหบ ๆ พอถึงตอนหยุดก็เอาก้านมะขมจุ่มน้ำมันดัดสลัดไปต้องร่างคนเจ็บ...” (มาลา คำจันทร์, 2526: 96)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับ “ผีหม้อหนึ่ง” ผีหม้อหนึ่ง คือ ผีที่ช่วยในการทำนายทายทักอาการเจ็บป่วยหรือช่วยในการไขข้อข้องใจเกี่ยวกับของหาย ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครที่ชื่ออ่อนเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะมานาน รักษาด้วยยาก็ไม่หาย จนพ่อแม่อ่อนใจ ไม่รู้จะรักษาด้วยวิธีใด จึงต้องให้ผีหม้อหนึ่งช่วยไขคำตอบให้ ผีหม้อหนึ่งเป็นผีที่ใช้เพื่อการทำนายทายทัก เช่น เมื่อมีคนเจ็บไข้ไม่สบายหาสาเหตุไม่ได้ คนท้องถิ่นล้านนาจึงจะไปลงผีหม้อหนึ่งเพื่อถามสาเหตุ

มูลนิธิตารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4108-4109) กล่าวถึง “ผีหม้อหนึ่ง” หรือ “ผีย่าหม้อหนึ่ง” สรุปได้ดังนี้ “ผีหม้อหนึ่ง” หรือ “ผีย่าหม้อหนึ่ง” เป็นผีชนิดหนึ่งซึ่งอยู่ในจำพวกผีเรือน แต่สถิตอยู่ในหม้อที่ใช้นึ่งข้าว เมื่อบุคคลในครอบครัวต้องเดินทางไกลหรือไปหลายวันจะต้องนำเอา “ข้าวปั้นกล้วยหนวย” คือ ข้าวเหนียวหนึ่งปั้นและกล้วยหนึ่งลูกไปสังเวยและบอกกล่าวผีย่าหม้อหนึ่งเพื่อขอให้ช่วยคุ้มครอง หากลูกหลานไม่สบายและร้องไห้โยเยในเวลากลางคืน ชาวบ้านจะไปขอเอายาจากผีย่าหม้อหนึ่งโดยขูดเอาดินหม้อที่ติดอยู่กับหม้อหนึ่งไปผสมน้ำให้ลูกอ่อนกิน นอกเหนือจากเป็นผีที่คุ้มครองดูแลคนในครอบครัวแล้ว ผีย่าหม้อหนึ่งยังมีอำนาจในการพยากรณ์ ในเวลาที่ลูกหลานเจ็บป่วย หรือเมื่อคนจากบ้านไปเป็นระยะเวลานานโดยไม่ส่งข่าวคราว หรือในกรณีที่มีของหาย เป็นต้น อุปกรณ์ในการลงผีย่าหม้อหนึ่ง มีดังนี้ หม้อหนึ่ง หรือ ไหข้าว (หม้อที่ใช้ในการนึ่งข้าว และไหที่ใช้บรรจุข้าวในการนึ่ง) กรวยดอกไม้รูปเทียน 1 กรวย เสือ 1 ตัว ไผ่ยาวประมาณ 2 สอก สอดแขนเสื้อซ้ายทะลุขวา สมมติว่าเป็นแขนคน หมา 1 ไหม เหมียง 5 คำ พลุ 5 คำ บุหรี่ 5 มวน เงิน 13 สตางค์ และกระดิ่งใส่ข้าวสารโดยเกลี่ยเมล็ดข้าวสารให้กระจายเต็มกระดิ่ง เมื่ออุปกรณ์พร้อมแล้วก็จะให้คนทรง หรือเจ้าพิธีเป็นคนบอกกล่าว เจ้าพิธีส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ผู้หญิงที่จะมาเป็นเจ้าพิธีส่วนมากจะเป็นคนขวัญอ่อน เพราะสามารถเข้าทรงได้ง่าย เจ้าพิธีจะจัดการผูกหุ่นโดยใช้ดอกมัดขยุ่มคอเสื้อให้เป็นก้อนแทนส่วนที่เป็นศรีษะ เอาไม้สอดแขนเสื้อแทนแขนทั้ง 2 ข้าง แล้วสวมให้แก่ไหข้าวที่วางอยู่ในกระดิ่งที่เกลี่ยเมล็ดข้าวสาร จากนั้นกล่าวคำอัญเชิญย่าหม้อหนึ่งว่า “ข้าขออัญเชิญย่าหม้อหนึ่ง มาเอาข้าเป็นร่างทรงลงยังหุ่นย่าหม้อหนึ่ง หื้อลูกหลานเหลนหน้อย ได้ถามถึงเรื่องที่คนเขาไม่รู้และอยากรู้ บ่หันและอยากหัน” เมื่อผีย่าหม้อหนึ่งลงตามคำเชิญแล้ว ใครมีอะไรจะสอบถามก็จะถามในตอนี้ การลงผีย่าหม้อหนึ่งมักจะทำกันในที่กว้างขวาง เพราะจะได้มองเห็นได้ชัดเจน และสามารถสอบถามกันได้ทีละหลาย ๆ คน เช่น ถามว่าลูกหลานที่ไม่สบายนั้นเป็นเพราะไปถูกผีอะไรมา ข้าวของที่หายนั้นใครเป็นคนลักเอาไป จะมีโอกาสได้คืนหรือไม่ เมื่อไหร่จะได้ของคืน การถามและการตอบนั้นจะเป็นลักษณะถามนำและตอบนำ เช่น “อีหล้ามันไปโดนผีที่ไหน...ที่หัวข้าว...ที่เก้าสะหรื...ที่เสื้อบ้าน... การถามจะมีการเว้นระยะให้ผีตอบ ผีจะตอบคำถามโดยวิธีการพยักหน้าและส่ายหน้า

ตัวอย่างที่ 3 “ไปรักษาเจ้าจันท์หายจะได้ตรวจวัดเป็นทองคำเท่าลูกหมากรุก หมอหลายหลาก็แก้กันมาอาสา ทั้งหมอยา หมอผี หมอฮ่อ หมอเก่งกล้าคุณไสยเกลือกไข่คุณเชื้อ”

(มาลา คำจันทร์, 2534 ก: 86)

จากเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอมที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของคนท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่เจ้าจันทน์ป่วยไข้ไม่สบายอย่างหนัก รักษาด้วยแพทย์ทั้งแผนโบราณและแพทย์แผนไทยแต่อาการของเจ้าจันทน์ก็ไม่ดีขึ้น เจ้าพ่อเจ้าแม่ของเจ้าจันทน์จึงประกาศว่าถ้าใครสามารถรักษาเจ้าจันทน์ให้หายได้ จะให้รางวัลเป็นทองคำ พวกหมอผี หรือหมอส่องพากันมารักษาอาการป่วยของเจ้าจันทน์ (ส่อง แปลว่า ดู) หมอส่องเป็นวิธีการรักษาด้วยวิธีการทำนายอย่างหนึ่งของล้านนา โรคหมอส่องจะใช้วิธีการเลือกไข่วัสดุไปตามร่างกายของผู้ป่วย แล้วจึงค่อยเอาไข่นั้นมาส่องหาสาเหตุของที่มาของโรค เพื่อหาวิธีการรักษาต่อไป

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 6687) กล่าวถึงการส่องไข่วัสดุได้ว่า การส่องไข่วัสดุเป็นวิธีการรักษาโรคแบบล้านนาอย่างหนึ่ง เมื่อมีคนเจ็บไข้ไม่สบายหาสาเหตุไม่พบก็จะใช้วิธีการส่องไข่วัสดุเพื่อหาสาเหตุของอาการป่วยนั้น หมอส่องจะใช้เฉพาะไข่วัสดุที่มาจากไก่ที่เลี้ยงด้วยวิธีแบบพื้นบ้านเท่านั้น โดยนำไข่วัสดุมาเลือกตามตัวของผู้ป่วยพร้อมกับการท่องคาถา แล้วเอาไข่วัสดุมาตกลงในถ้วยเพื่อดูลักษณะสีของไข่วัสดุ เพื่อหาสาเหตุและที่มาของโรคเพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไป

ตัวอย่างที่ 4 “มันอายุเกือบขวบก็ป่วยไข้กระเสาะกระแสะ เอายารากไม้ใบหญ้าขนานใดมาให้กินก็ไม่ดีขึ้น แกจึงไปขอแม่หมอมมาแกว่งข้าวถามผี ผีบอกว่าเด็กน้อยผู้นี้คือปู่มันกลับชาติมาเกิด ให้เอาข้าวของเครื่องใช้รับขวัญเสีย” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 26)

จากเรื่องไพร่อำพรางที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของคนท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เป็นตอนที่ตัวละครที่ชื่ออ่อนไม่สบายเรื้อรัง รักษาอย่างไรก็ไม่หาย พ่อแม่จึงให้แม่หมอมมาทำพิธีแกว่งข้าวถามผีถึงสาเหตุที่ลูกป่วยไข้ไม่สบาย เพื่อจะได้หาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง การแกว่งข้าวเป็นพิธีเกี่ยวกับการทำนายทายทักอย่างหนึ่งของชาวล้านนา จะกระทำพิธีนี้ก็ต่อเมื่อมีเด็กเจ็บไข้ไม่สบาย โดยไม่ทราบสาเหตุ พ่อแม่หรือผู้ปกครองก็จะใช้วิธีแกว่งข้าวถามผี ถึงสาเหตุของอาการป่วย เพื่อจะได้หาแนวทางในการรักษาต่อไป

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 509) กล่าวถึง “แกว่งข้าว” หรือ “แกว่งเข้า” สรุปได้ว่า พิธีแกว่งเข้า หรือในบางท้องถิ่นเรียก “ไกวเข้า” (ออกเสียงว่า ไก่วเข้า) พิธีนี้จะจัดขึ้นเมื่อเด็กที่เลี้ยงอยู่เป็นเด็กเลี้ยงยาก คือ มักร้องไห้งอแงในเวลากลางคืน เจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย อ่อนแอ รักษาไม่

หายขาด ชาวล้านนาจะมีวิธีการหาสาเหตุของอาการป่วยนั้นโดยการนำปัญหาที่เกิดขึ้นไปถามปู่ย่าดำ ปู่ย่าดำที่ว่านี่คือผีประจำหมอนิ่งไหข้าว หากบ้านเรือนใดมีเด็กเจ็บไข้ไม่สบายหาสาเหตุไม่ได้ พ่อแม่ผู้ปกครองก็จะเอาสลุงหรือขันเงินใส่ข้าวสาร พร้อมด้วยเงินสมนาคุณตามสมควร รวมทั้งเอาเสื้อผ้าของเด็กทารกใส่ไปด้วย เพื่อไปขอให้ผู้ประกอบพิธีทำพิธีแกว่งข้าวให้ เมื่อไปถึงผู้ประกอบพิธีก็จะเอาสลุงที่บรรจุข้าวสารเข้าไปในครัวเพื่อบอกกล่าวแก่ปู่ย่าดำ แล้วเอาด้ายสายสิญจน์ที่มีความยาวเท่ากับไม้ด้ามข้าว (ไม้ที่ใช้สำหรับคนข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่) ผูกกับปลายของไม้ด้ามข้าว อีกด้านหนึ่งของฝ้ายผูกกับข้าวเหนียวที่มีขนาดประมาณเท่าลูกมะนาว ผู้ประกอบพิธีจะถือส่วนโคนสุดของไม้ด้ามข้าวด้วยมือข้างใดข้างหนึ่งและยื่นแขนออกไปให้ก้อนข้าวอยู่เหนือผ้าอ้อมของทารก แล้วจึงเอ่ยชื่อญาติของของฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ของทารกที่ตายไปแล้วตามลำดับ เพื่อต้องการให้รู้ว่าใครมาเกิดเป็นเด็กทารกคนนี้ เมื่อเอ่ยชื่อของผู้ใดแล้วก้อนข้าวเหนียวหมุนหรือแกว่งวน ก็จะถือคนนั้นเกิดมาเป็นทารก เมื่อรู้ว่าใครมาเกิดแล้วก็จะถามต่อไปว่าจะให้ญาติคนใดมารับเอาไปไว้ในอุปการะ ผู้ประกอบพิธีก็จะเอ่ยชื่อของญาติของฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ละคนตามลำดับ เมื่อข้าวแกว่งตรงกับชื่อของผู้ใดก็ให้คนนั้นมารับเอาเด็กไปไว้ในอุปการะ โดยให้นำแก้วแหวนเงินทองของประดับมารับขวัญเด็กทารก เชื่อกันว่าเมื่อได้ทำพิธีนี้แล้วเด็กคนนั้นก็จะเป็เด็กที่เลี้ยงง่าย

ตัวอย่างที่ 5 “เจ้าพ่อโจงเขียวว่าคนผิวดำเหลืองเป็นคนหนุ่มผู้หนึ่ง อายุน้อยกว่ามัน”

(มาลา คำจันทร์, 2545 ฃ: 36)

จากเรื่องไพร่อำพรางที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับเรื่อง “เจ้าพ่อ” เจ้าพ่อในที่นี้ก็หมายถึงผิชนิดหนึ่ง หรือที่เรียกกันว่า “ผีเจ้านาย” เป็นผีที่ช่วยในการทำนายทายทัก ไขข้อข้องใจของชาวบ้าน ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่ชาวบ้านต้องการทราบว่าใครเป็นคนผิผิหญิงสาวที่ชื่อ หลอง จนเป็นเหตุให้ต้องฆ่าตัวตายด้วยการแขวนคอ จึงมาหาร่างทรงของผีเจ้านายที่ชื่อ “เจ้าพ่อโจงเขียว” เพื่อให้ท่านเข้าทรงทำนายตอบข้อข้องใจ เมื่อเจ้าพ่อเข้าทรงร่างแล้วก็แจ้งแก่ชาวบ้านเป็นนัยว่าผู้ชายที่ผิผิหญิงที่ชื่อ หลองนั้นเป็นชายหนุ่มที่มีอายุอ่อนกว่า ๆ

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4114) กล่าวถึง “ผีเจ้านาย” ว่าเป็นผีที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้าน แต่ไม่ใช่ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง หรือผีปู่ย่า พื้นฐานของผี

เจ้านายมีอยู่ว่า ในชาติก่อนนั้นจะต้องเป็นวีรบุรุษหรือวีรสตรีที่มีกรรมบางอย่างที่ทำให้ไม่สามารถไปเกิดหรือเสวยภพภูมิอื่นได้ เมื่อมีผู้สร้างศาลให้ก็มาสถิตอยู่ที่ศาล เพื่อคอยช่วยเหลือชาวบ้านที่มีเรื่องเดือดร้อน โดยการมาเข้าสิงร่างของคนที่เป็นม้าจี่หรือคนทรง เมื่อผีเจ้านายมาประทับทรงแล้ว ม้าจี่หรือคนทรงนั้นก็เปลี่ยนเครื่องแต่งกายพร้อมทั้งสำเนียงภาษาพูดให้สอดคล้องกับคนที่มาประทับร่าง และจะเรียกตนเองว่า “เจ้าปู่” “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 6 “ท่านถามฤกษ์ยามจากหนานขึ้น หนานขึ้นตรวจตราคำนวณแล้วบอกว่า ฤกษ์ดีอยู่ระหว่างเที่ยงคืนถึงตีสอง ยกออกขามนั้นจะสมฤทธิไฝ้มัก...” (มาลา คำจันทร์, 2543 ค: 80)

ตัวอย่างที่ 7 “วันเพ็ญครวหน้า เป็นฤกษ์มรณะประจำปีของมันตราจอมโหด...” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 2)

จากเรื่องสร้อยสุคันธาและเรื่องสิงหนาคะที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคกลางของคนท้องถิ่นด้านนาเกี่ยวกับ “ฤกษ์” และ “ยาม” มุลินธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 5814- 5815) กล่าวถึง “ฤกษ์” ในแง่ของโหราศาสตร์ สรุปได้ดังนี้ ฤกษ์ หมายถึงเวลาหรือคราวที่เหมาะสมแก่การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มีทั้งหมด 9 ฤกษ์ ซึ่งถือว่าเป็นฤกษ์ใหญ่หรือหมวดฤกษ์ดังนี้

1. ทลิตโทฤกษ์ ทลิตโท แปลว่า คนเชื่องใจ ฤกษ์นี้เหมาะแก่การสู่ขอ การทวงหนี้ การหมั้น หรือซื้อขายของ เล็ก ๆ น้อย
2. มหัทธโนฤกษ์ มหัทธโน หมายถึง ผู้มีทรัพย์มาก ฤกษ์นี้เหมาะแก่การมงคลทุกประการ เช่น การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ หรือการเปิดร้าน เป็นต้น
3. โจโรฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์โจร เหมาะแก่การปล้นค่าย ติทัพ การผจญภัย หรือการเจรจาแตกหัก เป็นต้น

4. ภูมิปาโลฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของผู้ครองแผ่นดิน ฤกษ์นี้เหมาะแก่การปลูกบ้านสร้างเมือง ก่อสร้างอาคารสถานที่ ตลอดถึงการตั้งศาลพระภูมิ เป็นต้น

5. เทศาตรีฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของหญิงแพศยา เหมาะแก่การเปิดร้านค้า สถานบันเทิง บ่อนการพนัน สโมสร หรือหอประชุม เป็นต้น

6. เทวีฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของนางผู้สูงศักดิ์ ฤกษ์นี้เหมาะแก่การมงคลทุกอย่างที่เกี่ยวกับสตรี เช่น เปิดร้านเสริมสวย โรงเรียนสตรี เป็นต้น

7. เพชฌฆาตฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของผู้ฆ่า ฤกษ์นี้เหมาะแก่การใช้อำนาจเช่น ปล้นค่าย ติทัพ ปรามโจร ตั้งโรงอาชญา ปลูกเสกเครื่องรางของขลัง ตั้งค่าย เป็นต้น

8. ราชาฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของพระเจ้าแผ่นดินอันเป็นฤกษ์ที่เหมาะสมแก่การมงคล เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ราชภิเษก เปิดที่ทำการรัฐบาล สถานทูต เป็นต้น

9. สมโนฤกษ์ หมายถึง ฤกษ์ของนักบวช หรือผู้รักความสงบ จึงเป็นฤกษ์ที่เหมาะสมแก่การศาสนา เช่น การวางศิลา ฤกษ์โบสถ์วิหาร องค์การกุศล มูลนิธิ หรือการทำพิธีพุทธาภิเษก เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 8 “คืนนี้เจียบเย็นสงบสงัด เป็นมื่อปลอดวันดี เป็นวันที่ชาวเชียงแสนเชียงรายเอาเขยเข้าบ้าน...” (มालา คำจันทร์, 2543 ค: 135)

ตัวอย่างที่ 9 “เอ็งสองคนจะไปควรรไปพรงนี้ เป็นวันดีมีชัยมีโชค วันนี้เป็นวันเสียไม่ควรไป” (มालา คำจันทร์, 2542: 154)

จากเรื่องสร้อยสุคันธาและเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโชคกลางของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับ “วันดี” “วันเสีย” คนท้องถิ่นล้านนาเรียกวันดีวันเสียว่า “มื่อจันวันดี” (ออกเสียงว่ามื่อจันวันดี) มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 5178-5180) กล่าวถึง มื่อจันวันดี สรุปได้ดังนี้ มื่อจันวันดี หมายถึง ฤกษ์งามยามดี (จัน หมายถึง ดี งาม วิเศษ) ซึ่งเหมาะแก่การ

กระทำการอันเป็นมงคลทุกอย่าง เช่น ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ย้ายที่อยู่ บวชพระ ฯลฯ การหาเมื่อจันวันคืนนั้นอาจหาได้โดยการเลือกวันที่เว้นจากวันเสียประจำเดือน และเว้นวันจมนประจำเดือน ดังที่โบราณจารย์กำหนดไว้ดังนี้

วันเสีย ประจำเดือน เป็นวันที่กำหนดไว้ว่าแต่ละเดือนจะมีวันเสีย คือ

เดือนเกียง (เดือนอ้าย) เดือนห้า เดือนเก้า	เสียวันอาทิตย์กับวันจันทร์
เดือนยี่ เดือนหก เดือนสิบ	เสียวันอังคาร
เดือนสาม เดือนเจ็ด เดือนสิบเอ็ด	เสียวันเสาร์และวันพฤหัสบดี
เดือนสี่ เดือนแปด เดือนสิบสอง	เสียวันศุกร์กับวันพุธ

ตัวอย่างที่ 10 “**เจ้าพ่อ**หลาบคำอยู่บ้านปางหิน ม้าขี่หรือคนทรงชื่อว่า ย่านางตาไหล ผอมเล็กแล้ง เลือดแล้งนวล แต่ท่าตบเข้าตบสอกเวลาเข้าทรงดูองอาจ หนานแก้วแจ้งความจានงให้ท่านรับรู้ เจ้าพ่อนั่งขัดสมาธิหลับตาถ่ายไปถ่ายมา ครู่หนึ่งทำเสียงห้าว ๆ ก็ท้าวว่าเจ้าที่สถิตอยู่ใต้ต้นมะมื่นใหญ่ท้ายไร่ ไห้ยกศาลเสีย หนานแก้วขณลุก ด้วยว่าท้ายไร้มะมื่นใหญ่อยู่จริง” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 113)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับเรื่อง “เจ้าพ่อ” หรือ “ผีเจ้าพ่อ” ถ้าเป็นผู้หญิงก็เรียก “เจ้าแม่” เจ้าพ่อในที่นี้ก็หมายถึงผิชนิดหนึ่งซึ่งช่วยในการทำนายทายทัก ไขข้อข้องให้แก่ชาวบ้าน หรือที่เรียกกันว่า “ผีเจ้านาย” ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ครอบครัวของหนานแก้ว ข้องใจอยากรู้ว่าผีที่เข้าจันคืนนั้นเป็นใคร มาเพื่อจุดประสงค์อันใด และอยู่ที่ใด เพื่อที่จะได้ไปเซ่นไหว้ได้ถูก จึงมาหาร่างทรงของผีเจ้านายที่ชื่อ “เจ้าพ่อหลาบคำ” เพื่อให้ท่านเข้าทรงทำนายตอบข้อข้องใจ เมื่อเจ้าพ่อเข้าทรงร่างแล้วก็แจ้งแก่หนานแก้วว่า ผีที่เข้าร่างจันคืนนั้นอยู่ที่ต้นมะมื่นหรือต้นไม้ใหญ่ท้ายไร่ ไห้ยกศาลเสีย หนานแก้วได้ฟังถึงกับขณลุก เพราะว่าที่ท้ายไร้มันต้นไม้ชนิดนั้นอยู่จริง ๆ มุลนิธิ

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4114) กล่าวถึง “ผีเจ้านาย” ว่าเป็นผีที่มาประทับทรงเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของชาวบ้าน แต่ไม่ใช่ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง หรือผีปู่ย่า พื้นฐานของผีเจ้านายมีอยู่ว่า ในชาติก่อนนั้นจะต้องเป็นวีรบุรุษหรือวีรสตรีที่มีกรรมบางอย่างที่ทำให้ไม่สามารถไป

เกิดหรือเสวยภพภูมิอื่นได้ เมื่อมีผู้สร้างศาลให้ก็มาสถิตอยู่ที่ศาล เพื่อคอยช่วยเหลือชาวบ้านที่มีเรื่องเดือดร้อน โดยการมาเข้าสิงร่างของคนที่เป็นมัจฉีหรือคนทรง เมื่อผีเจ้านายมาประทับทรงแล้ว มัจฉีหรือคนทรงนั้นก็จะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายพร้อมทั้งสำเนียงภาษาพูดให้สอดคล้องกับคนที่มาประทับร่าง และจะเรียกตนเองว่า “เจ้าปู่” “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์จัดเป็นวัฒนธรรมประเภท สหธรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องและมีผลกับจิตใจ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการทำนายทายทักเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต เพราะการที่จะทำสิ่งใดก็ตามมนุษย์ย่อมต้องการสิ่งที่ดีที่สุด มนุษย์จึงพยายามหาคำตอบของเรื่องราวและเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อที่จะได้เตรียมรับมือกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้อย่างทันเวลา

7. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน ในอดีตการแพทย์ยังไม่มีความเจริญ คนโบราณจึงมีวิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ โดยการใช้สมุนไพรที่ได้จากพืช และสัตว์มาผสมกับส่วนผสมที่ใช้เป็นยาโดยมีเคล็ดลับที่แตกต่างกันออกไป เมื่อรักษาหายก็จะจดจำบอกเล่าสืบต่อกันมา (ขนิษฐา จิตชนะกุล, 2545: 46)

ตัวอย่างที่ 1 “ตีนพ่อเต่าบวมแดงลูกกลม กระดิกกระเดี้ยตีนก็ปวดปลาบแปลบจนต้องกินยาระงับปวด พ่อเต่าเอาน้อยหน่าแห้งลูกหนึ่งมาฝนกับฝามือแล้วปายรอบ ๆ ปากแผล พอผลน้อยหน่าที่ปนกับน้ำแห้งตัว ก็รัดปากแผลบมปริ ตกกลางคืนแผลก็แตกขาดจากกัน น้ำเลือดน้ำหนองไหลคลุ้ง หัวหนองจับเป็นก้อนขนาดหัวแม่มือ เหม็นเขียวเหม็นเียน พ่อเต่ารีดหนองจนมันไหลย่อยลงสันตีนเป็นทาง ” (มาลา คำจันทร์, 2526: 42)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องยากลางบ้านของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้พ่อเต่าถูกนามของหญ้าหนวดแมวตำ จึงใช้ผลน้อยหน่าแห้งในการรักษาแผลที่เป็นฝีหนอง โดยนำผลน้อยหน่าแห้งฝนกับฝามือคั้นเอาเมื่อได้ผงของผลน้อยหน่าแห้งแล้ว ก็นำผงที่ได้ไปผสมกับน้ำสะอาดเล็กน้อยแล้วพอกทิ้งไว้บริเวณปากแผล น้ำที่ได้จากผลน้อยหน่าแห้งที่พอกทิ้งไว้จะรัดแผลทำให้หัวของฝีหรือหนองแตก เมื่อน้ำเลือดน้ำหนองออกมาแล้วแผลจะค่อย ๆ แห้งไปในที่สุด วิทย์ เทียงบุญธรรม (2531: 389) กล่าวถึง น้อยหน่า สรุปได้ว่า

ย่อหน้า

ชื่ออื่น ๆ : หมักเขียว (ตะวันออกเฉียงเหนือ), ลาหนัง (ปัตตานี), มะนอแน่น, มะแน (เหนือ), หน่อ
เกล้ายแซ (เงี้ยว – แม่ฮ่องสอน), มะอจ้ำ, มะโอจ้ำ (เงี้ยว – เหนือ), เตียบ (เขมร)

ชื่อสามัญ : Sugar Apple, Sweetsop, Custard Apple

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Annona squamosa* Linn.

วงศ์ : ANNONACEAE

ลักษณะทั่วไป ต้น : เป็นพรรณไม้ยืนต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งก้านสาขาออกเป็นก้านเล็ก ๆ ไม้ใหญ่โต
มากนัก ผิวเกลี้ยง สีเทาอมน้ำตาล ลำต้นสูงประมาณ 8 เมตร

ใบ : ออกใบเดี่ยว เรียงสลับกันไปตามข้อต้น ลักษณะของใบเป็นรูปรี ปลายและโคนใบจะแหลม ใบ
กว้างประมาณ 1 – 2.5 นิ้ว ยาว 3 – 6 นิ้ว สีเขียว ก้านใบยาว 0.5 นิ้ว

ดอก : ออกดอกเดี่ยว ๆ อยู่ตามง่ามใบ ลักษณะของดอกจะห้อยลงมีอยู่ 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ กลีบ
ชั้นในจะสั้นกว่าชั้นนอก สีเหลืองอมเขียว มีกลีบเลี้ยง 3 กลีบ มีเกสรอยู่ตรงกลาง

ผล : เป็นลูกกลม ๆ ป้อม ๆ โตประมาณ 3 – 4 นิ้ว ผิวขรุขระสีเขียว เป็นช่องกลมมน ซึ่งในแต่ละ
ช่องนั้นภายในจะเป็นเนื้อสีขาว มีรสหวาน เมล็ดขาวรีสีดำหรือน้ำตาลเข้ม

การขยายพันธุ์ : เป็นพรรณไม้ที่ขึ้นได้ในดินทุกชนิด แต่ไม่ชอบที่น้ำขัง ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

ส่วนที่ใช้ในการทำยา : ผล เมล็ด ราก ใบ และเปลือกต้น

สรรพคุณ (ผลดิบ) : จะใช้เป็นยาแก้พิษงู แก้ฝีในคอ แก้กลากเกลื้อน แก้โรคผิวหนัง และฆ่าพยาธิ

ผลแห้ง : แก้งูสวัด แก้เริม แก้ฝีในหู เปลือกผลใช้แก้พิษงู

เมล็ด : เป็นยาขับพยาธิตัวจิ๊ด ฆ่าเหา และแก้บวม

ราก : เป็นยาระบาย ทำให้อาเจียน แก้พิษงู ถอนพิษเบื่อเมา

ใบ : ขับพยาธิลำไส้ ฆ่าเหา แก้หิด แก้กลากเกลื้อน และแก้ฟกบวม

เปลือกต้น : เป็นยาสมานลำไส้ สมานแผล แก้ท้องร่วง แก้พิษงู แก้ร่ามะนาด เป็นยาฟาดสมาน

ตัวอย่างที่ 2 “มหาหงส์มหาหิงค์อะไรพ่อเฒ่าไม่เคยเอามาทาท้องมันสักแว่น” (มาลา คำจันทร์, 2538: 85)

จากเรื่องไอ้ค่อมที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับยา กลางบ้าน คนท้องถิ่นล้านนามีตัวยาสมนไพรหลายชนิด ตอนที่ยกมานี้เป็นตอนที่แม่เฒ่า หรือยายของ ค่อมพูดถึงตาตุ่นเป็นทำนองตัดพ้อว่าตั้งแต่ค่อมเกิดมา ตาตุ่นไม่เคยมาสนใจดูแลเอาใจใส่ค่อมเลย วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540: 338) กล่าวถึง มหาหิงค์ สรุปได้ว่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูง 5 – 10 ฟุต ลำ ต้นเล็กเรียวใบไม่ดก ดอกคล้ายดอกผักชี สีเหลืองอ่อน ยางสีเหลืองออกน้ำตาล กลิ่นฉุนเรียกว่า มหาหิงค์ สรรพคุณ ยางที่ได้จากรากมีรสเผ็ดร้อนและเหม็น ช่วยขับลมในลำไส้ บรรเทาอาการจุก เสียดแน่นท้อง ท้องเฟ้อ แก้ปวดท้อง เป็นยาบำรุงธาตุ ช่วยขับเสมหะ ช่วยย่อยอาหาร แก้ปวด แก้ชัก กระตุก แก้อิสที่เรี่ย ใช้แก้ปวดท้องในเด็ก.

ตัวอย่างที่ 3 “ครอบครัวของอินทรมีแต่คนเป็นดุ่มคันกันทั่วหน้า ไม่เว้นแม้แต่ไอ้ห้ำตัวเล็ก ๆ วิธี แก่คือเอาเปลือกไม้สะหลิมาฝนกับผาหม้อ บีบมะนาวเหยาะลงไป คั่วกปูนแดงโปะลงไป คนให้เข้ากัน แล้วเอามาป้ายดุ่ม” (มาลา คำจันทร์, 2526: 71-72)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ขกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องยากลางบ้านของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ขกมาเป็นตัวอย่างนี้ครอบครัวของอินทรเป็นคุ่มคันกันทั้งครอบครัวเนื่องจากการลงเล่นน้ำในลำคลอง จึงรักษาด้วยวิธีการนำเปลือกไม้สะหลีมาฝนกับฝ้าหม้อ แล้วบีบมะนาวเหยาะลงไปเอาปูนแดงผสมคนให้เข้ากันแล้วเอามาป้ายคุ่ม คุ่มนั้นก็จะค่อยยุบและหายไป ในที่สุด วิทย์ เทียงบุญธรรม (2531: 575) กล่าวถึง สะหลี หรือ โพธิ์ สรุปได้ว่า

โพธิ์

ชื่ออื่น ๆ : ปู่ (เขมร), สะหลี, ลี (พายัพ)

ชื่อสามัญ : Sacred Fig, The Peepal tree, Bo tree

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Ficus religiosa*

วงศ์ : MORACEAE

ลักษณะทั่วไป (ต้น) : เป็นพรรณไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ แตกกิ่งก้านสาขาออกเป็นพุ่มตรงส่วนยอดของลำต้น ลำต้นมีความสูงถึง 100 ฟุต

ใบ : มีลักษณะคล้ายรูปหัวใจ สีเขียวทึบ ปลายใบแหลมและมีติ่งยาว โคนใบมนเว้าเข้าหาก้านใบ ก้านใบเล็กยาว ปลีที่หุ้มส่วนที่เป็นยอดอ่อนเป็นสีครีมงาช้างอมชมพู

ผล : มีลักษณะกลม ก่อนข้างเล็ก สีชมพูอมม่วง

การขยายพันธุ์ : โดยการเพาะเมล็ด

ส่วนที่ใช้มาทำยา : ใบ เปลือก และผล

สรรพคุณ : ใบอ่อนสามารถนำมาประกอบอาหารได้ มีโปรตีนและธาตุหินปูนสูง และใช้เลี้ยงหนอนไหม เมล็ดใช้เป็นยาเย็น ช่วยซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอในร่างกาย และใช้เป็นยาระบาย เปลือกต้นใช้ตำพอกแก้อักเสบ

ตัวอย่างที่ 4 “ครัวไฟถูกย้ายลงมาข้างล่าง ด้วยว่านางอินคำอยู่กำหรืออยู่ไฟ จะสาบกลิ้นคั่วกลิ้นแกงไม่ได้ วันทั้งวันนางหมกตัวอยู่แต่ในห้อง มือหนึ่งถือหัวไฟตรมจุมูกเพื่อกันกลิ้นแสดง มือหนึ่งถือแท่งขาลมคอยแตะเล็มกินเมื่อวังเวียนมีคหน้า ทุกเช้าและทุกเย็นนางต้องนั่งตั้งคร่อมปากหม้อ ในหม้อมีหินเผาไฟร้อนจัดกับใบปล้ำสุ่มทับ พอรदनน้ำลงไปหินร้อนเผาน้ำเป็นไอลพุ่งผ่านใบปล้ำไปรมเครื่องตลอด เดือนยี่อาภาศหนาวแต่นางกลับร้อนจัดจนเหงื่อตกซิก ร่างกายเสียดเสียดยั้งยั้งสร้างยังซ่อมไม่เสร็จ นางจึงฝ่ายพอมอยู่มาก พอมแห้งแรงน้อยใจสันหวิว ๆ อยู่ตลอดเวลา คลั่งควเลียดคั่งค้างทำให้นางหน้ามีคอยู่บ่อยครั้ง” (มลา คำจันทร์, 2534 ข: 89)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมากล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องยากลางบ้านของคนท้องถิ่นล้านนาว่า ผู้หญิงที่เพิ่งคลอดลูกเสร็จใหม่ ๆ จะต้องอยู่ไฟ หรือที่คนท้องถิ่นล้านนาเรียกว่า “อยู่กำ” และจะได้รับการดูแลอย่างระมัดระวังเป็นพิเศษโดยเฉพาะเรื่องอาหารการกิน คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าผู้หญิงที่เพิ่งคลอดลูกใหม่ ๆ นั้นห้ามกินอะไร นอกจากข้าวจี หรือข้าวเหนียวย่างไฟให้เหลือง หอม กินกับเกลือเม็ด และระหว่างที่อยู่ไฟนั้นห้ามได้กลิ่นการทำกับข้าวหรือกลิ่นอะไรที่จะทำให้ผิดสำแดงดังนั้นผู้หญิงที่อยู่ไฟจะต้องถือหัวไฟไ้แทนขาดม กันกลิ้นแสดง เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่ร่างกายอ่อนแอเนื่องจากการคลอดลูกนั้นต้องเสียดเสียดมาก ต้องใช้ระยะเวลาในการพักฟื้นนานอย่างน้อย 1 เดือนทุกอย่างจึงจะเข้าสู่ภาวะปกติ และสิ่งที่ต้องทำขณะอยู่ไฟก็คือ ทุกเช้าและเย็นจะต้องรมเครื่องตลอดโดยการใช้หม้อดินเผาที่ภายในบรรจุหินที่นำไปเผาไฟจนร้อนจัดวางใบปล้ำทับ แล้วรดน้ำลงไปจะเกิดเป็นไอลใช้รมเครื่องตลอดทำให้แผลหายเร็ว

วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540: 109) กล่าวถึง ไฟล สรปได้ว่า ไฟล, ปุเลย หรือปุลอย เป็นพืล้มลุก จำพวกมีเหง้าใต้ดิน แห้งเหี่ยวในหน้าแล้ง งอกงามในหน้าฝน มีใบเดี่ยวรูปหอกเรียงยาว ผิวและขอบใบเรียบ กาบใบหุ้มลำต้น สูงประมาณ 4 - 5 ฟุตสีเขียวเข้ม โคนกาบสีแดง เนื้อในเหง้ามีสีเหลืองอ่อน กลิ่นหอมจุน ออกดอกเป็นช่อทรงพุ่มกลม ช่อดอกเรียวยาวตั้งตรง มีกาบหุ้มสีน้ำตาลแดง ขอบเขียว กลีบดอกทยอยบานตามกันมามีสีขาวหรือเหลือง ขยายพันธุ์ด้วยเหง้า สรรพคุณ ใบ มีรส

ขึ้นเอ็น แก้อาการครั่นเนื้อครั่นตัว แก้วปวดเมื่อย ดอก มีรสขื่น แก้วช้ำใน สลายเลือดที่จับตัวเป็นลิ่ม ทำลายเลือดเสีย ขับระดู ต้น มีรสฝาดขึ้นเอ็น แก้วอุจจาระพิการ แก้วธาตุพิการ ราก มีรสขื่นเอ็น แก้วเลือดกำเดา แก้วอาเจียนเป็นโลหิต เหง้า รสฝาดขึ้นเอ็น ขับระดู แก้วเหน็บชา แก้วปวดท้อง แก้วบิด มูกเลือด ขับลม แก้วท้องเสีย แก้วไล่ไส้จุกเสบ ขับเลือดร้าย แก้วมดกิดระดูขาว แก้วอาเจียน แก้วปวดฟัน แก้วอาเจียนเป็นโลหิต แก้วเด็กที่มีไข้สูงตัวสั่นตาเหลือก แก้วเคล็ดขัดยอก ข้อเท้าแพลง แก้วโรคผิวหนัง แก้วฝี ทาเคลือบแผลป้องกันการติดเชื้อ คุณหนอง สมานแผล แก้วปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เป็นยาเฉพาะที่.

ตัวอย่างที่ 5 “ให้มันกินแต่ข้าวจีกับเกลือนะ” แม่หมอกำชับ “แม่กำเดือนกินอย่างอื่นบได้”

(มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 89)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับเรื่องยากกลางบ้าน ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ นางอินคำกำลังอยู่ไฟ คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่า หญิงที่เพิ่งคลอดลูกใหม่ ๆ จะต้องระวังเรื่องอาหารการกินให้มาก ห้ามกินของแสลงใด ๆ กินได้แต่ข้าว เหนียวย่างไฟให้เหลืองหอมใช้กินกับเกลือเม็ด เพราะถ้ากินอาหารอย่างอื่นอาจจะผิดสำแดงได้ง่าย

ตัวอย่างที่ 6 “หนานมากลับมาอีกครั้งพร้อมว่านแข็ง ๆ ออกสีดำ จัดแจงฝนวนกับน้ำข้าวสารที่ฝามื้อ ได้น้ำว่านขุ่นข้นเพียงพอที่กวาดาวีรูปักเขหิ เมมตตั้ง อันเป็นคาถาแผ่เมตตาถึงผู้ทั้งหลาย ว่า ครอบเจ็ดครั้งก็เป่าพรวด ใช้มือซ้ายป้ายตัวยาไปพอกปากแผล” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 49)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับเรื่องยากกลางบ้าน ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นตอนที่อินทรลูกชายนางอินคำถูกงูกัด หนานมารักษาอาการเบื้องต้นด้วยการใช้ปากดูดเอาพิษออก แล้วจึงรักษาด้วยว่านชนิดหนึ่งชื่อว่า “สิรพิษ” หรือ “ว่านอสรพิษ” โดยการฝนวนผสมกับน้ำข้าวขาวพร้อมกับว่าคาถาวิรูปักเขหิ เมมตตั้ง อันเป็นคาถาแผ่เมตตาถึงผู้ทั้งหลาย ว่าครอบเจ็ดครั้งก็เป่าที่แผลแล้วเอาตัวยาที่ได้พอกปากแผลไว้

ตัวอย่างที่ 7 “ขวดน้ำมันเยืองชะมุกชะมอมไม้ขาวไสนัก น้ำเหลวสีเข้มพร่องลงกว่าครึ่งขวด”

(มาลา คำจันทร์, 2531: 29)

ตัวอย่างที่ 8 “มาคราวนี้ได้ว่านศิริพิชกับน้ำมันเยืองมา ไอ้หนานเอ็งมาแบ่งไว้ใช้มั่งสิ ว่านกลุ่มนั้นก็ดิกันไฟไหม้ดินัก...” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 59)

จากเรื่องเขียวเสื่อและเรื่องเด็กบ้านดอยที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องยากลางบ้านของคนในท้องถิ่นล้านนา เกี่ยวกับเรื่อง “น้ำมันเยือง” หรือ น้ำมันเลียงผา ซึ่งเชื่อกันว่ามีสรรพคุณแก้โรคเกี่ยวกับอาการเจ็บปวด ปวดเมื่อย เส้นเอ็นพลิก เป็นต้น วิธีใช้คือให้หมั่นเอาน้ำมันเยืองมาทาถูบริเวณที่เป็นแล้วอาการเจ็บปวดนั้นจะค่อย ๆ ทุเลาขึ้นจนหายเป็นปกติในที่สุด วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540: 255) กล่าวถึง “น้ำมันเยือง” หรือ “น้ำมันเลียงผา” สรุปได้ว่า เป็นน้ำมันร้อนแก้ปวดเมื่อยตามข้อ กล้ามเนื้อ เส้นเอ็นตึง แก้กบาดแผล แก้ผื่นคัน ช่วยให้กระดูกประสานกันเร็วขึ้น

ตัวอย่างที่ 9 “นางสาเอกเลื้อผู้กับสีเสียดบ่มชุกในตะไคร้แล้วเผาไฟพอหอม เอาแช่น้ำให้ผิวจิบเป็นยาแก้หวัดแก้ไข้” (มาลา คำจันทร์, 2545 ฉ: 440)

จากเรื่องไพรอำพรายที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับยากลางบ้าน คนท้องถิ่นล้านนามีตำรายาสมุนไพรหลายชนิด วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2540: 440) กล่าวถึง สีเสียด สรุปได้ว่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง เปลือกเรียบสีน้ำตาล ใบเดี่ยวรูปไข่ปลายและโคนแหลมออกเป็นคู่ ผิวและขอบเรียบ สีเขียวออกเหลือง สมัยก่อนใช้เปลือกเคี้ยวกับหมากพลู เกิดตามป่าเต็งรังทั่วไป ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด สรรพคุณ เปลือกต้มน้ำดื่มแก้หวัด มีรสฝาดหวาน ต้มรับประทานอแก้บิด ท้องร่วง แก้อุจจาระ อมเลี้ยวแก้แผลในปากในคอ ใช้ฝนทาสมานแผล แก้แผลเน่าเปื่อยพุพอง.

ตัวอย่างที่ 10 “ปรางค์แรกที่เห็นอาการนางสีเวียง หลวงลุงก็สั่งยาทันทีไม่มีลังเล เอาขี้ฝืนตำเมล็ดมะละกอให้นางกินก่อน เอายารากไม้เปลือกไม้ผัดใหญ่ให้เขาดมผสมฝืนคิบ สามชั่วพินัยไหนก็ให้รินยากรอกปากคนป่วยหนึ่งครั้ง” (มาลา คำจันทร์, 2542: 56)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องยากลางบ้านของคนท้องถิ่นล้านนา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ เป็นตอนที่หลวงลุงใช้ ฝืน ในการรักษาแม่ของจอมแสงวิทย์ เทียงบุญธรรม (2531: 519–520) กล่าวถึงสรรพคุณของฝืน สรุปได้ดังนี้ เปลือกและลำต้นนำมาใช้เป็นยาแก้ลมแดง เป็นยาคุมธาตุหรือเป็นยาแก้ปวดเมื่อย ขางฝืนสดที่กริดมา เมื่อนำไปต้มหรือ

เขียวแล้วจะมีกลิ่นหอม ใช้ฉีด หรือนำมาผสมเป็นยา แก้บิดเรื้อรัง แก้ลงแดง แก้ปวดท้อง แก้ปวดเมื่อย ทำให้จิตใจเป็นปกติ และทำให้อ่อนหลับ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องยากลางบ้านจัดเป็นวัฒนธรรมประเภท วัฒนธรรมทางวัตถุ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ส่วนของพืชหรือสัตว์ที่เป็นสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นมารักษาโรค ในสมัยก่อนการแพทย์ยังไม่เจริญอย่างในทุกวันนี้ อีกทั้งการเดินทางก็ลำบากเพราะสภาพภูมิประเทศในสมัยก่อนเต็มไปด้วยป่า และต้องใช้เวลาในการเดินทางไปโรงพยาบาลเป็นเวลานาน ชาวบ้านจึงนิยมรักษาโรคด้วยการไปหาหมอพื้นบ้าน หรือหมอผีเพื่อช่วยในการรักษา เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านมีความศรัทธาและเชื่อเรื่องผิอย่างแน่นแฟ้น เมื่อมีคนเจ็บไข้ไม่สบายคนจึงเชื่อว่าเกิดจากผีกระทำ ดังนั้นจึงต้องให้หมอผีเป็นผู้รักษา การรักษาก็จะรักษาด้วยยาสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นประกอบกับการทอมน้ำมันคาถากำกับของหมอผีระหว่างการรักษา

8. ความเชื่อเรื่องจิต คือ การประพาศิทธิจิตบ้านคลองเมือง หรือจาริตประเพณีของสังคม ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

8.1 การผัดป่า มุลินธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4080) กล่าวถึงการผัดป่า สรุปได้ว่า “การผัดป่า” คือ การผัดจาริตป่า ซึ่งในการที่บุคคลเดินทางเข้าป่า หรือการเข้าไปเก็บของป่าเพื่อนำมาขายหรือนำมาบริโภคนั้น คนที่เข้าไปในป่าจะต้องสำรวมกิริยามารยาททั้งทางกายและทางวาจาอย่างเคร่งครัด คือ ไม่พูดในสิ่งที่ไม่สมควรพูด ไม่ทำในสิ่งที่ไม่สมควรทำ เช่น การใช้ช้อนแ่งไปตักน้ำในแม่น้ำมาชดกิน, การนั่งอยู่บนขอนไม้แล้วสมมติว่าเป็นการจีช้าง ฯลฯ การกระทำเช่นนี้ถือเป็นการผัดป่า ผู้ที่กระทำผัดป่าจะเห็นที่เป็นกลาง เช่น เกิดฟ้าฝนปั่นป่วนขึ้นอย่างฉับพลัน หรือ มีเสือมาคาบเอาคนที่ทำผัดป่าไปกิน หรือ ถูกผีเข้าหรือผีกุมเอาไว้ให้อยู่ในอำนาจ เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 1 ไ้อ้หล้ายโขยงหยกปล่อยนึ่งกลางน้ำ ผู้เป็นพ่อตอบกันมันดั่งป่าบ

“เยียวกลางห้วยมันบดี”

“เป็นโคบดี”

“บดีก็บดี โบราณว่าไว้” (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 5-6)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” ของคนท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครที่ชื่อไอ้หล้ากำลังนั่งลงในแม่น้ำ จึงถูกพ่อลงโทษด้วยการตีกัน เพราะการกระทำเช่นนี้ถือเป็นการกระทำที่ผิดป่า แสดงถึงการไม่เคารพหรือให้เกียรติแก่แม่น้ำ ถือว่าเป็นกระทำที่ไม่เหมาะสม เพราะคนท้องถิ่นล้านนามีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำและธรรมชาติ ถือว่าสายน้ำและป่าเขามีเป็นผู้ให้ชีวิต และมีพระคุณเพราะเป็นแหล่งของอาหาร ยารักษาโรค อีกทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยและเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่บนโลกนี้มีผีเป็นผู้สร้างและเป็นเจ้าของก่อนจะทำอะไรจะต้องขออนุญาตต่อผี เพราะถ้าไม่ขออนุญาตหรือบอกกล่าวก่อนผีอาจจะโกรธและบันดาลให้ผู้กระทำมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา และการกระทำที่ไม่สำรวมเช่นนี้อาจจะทำให้เกิดการผิดป่าได้

ตัวอย่างที่ 2 “หนานแก้วเล่าถึงจิตต่าง ๆ จิต คือ อาเพศ คือลักษณะผิดปรกติอันเกิดขึ้นเนื่องแต่การกระทำของคน แก้อ้างถึงสมัยสงครามที่เกลื่อนหายาก มีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งบรรทุกเกลือขึ้นไปยังเมืองเชียงตุง ครั้นนั้นบ้านเมืองยังเป็นป่าทึบ เส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองลี้วันลัดผ่านป่าดิบดงคำเป็นส่วนใหญ่ มีอยู่วันหนึ่งขบวนค้าเกลือปลงพัก เพื่อหุงหาอาหาร หนึ่งในกลุ่มเอาหม้อดินไปจ้วงน้ำ เกิดการจิตป่าขึ้นมาทันที มีดคำมาทั่วทิศ เสียงเลื้อยร้องอูมอูมอยู่รอบ (มาลา คำจันทร์, 2534 ข: 105)

จากเรื่องบ้านไร่ชายดงที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่อง “จิต” หรือการกระทำที่ผิดจากจารีตประเพณีอันดีงามที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้หนานแก้วเล่าให้ลูกชายฟังถึงเรื่องพ่อค้าเกลือกลุ่มหนึ่ง ที่เอาหม้อดินไปจ้วงดักน้ำในแม่น้ำ ทำให้ผีป่าโกรธและลงโทษด้วยการบันดาลให้เกิดอาเพศหรือจิตป่า เพื่อให้กลุ่มพ่อค้าเกิดความเกรงกลัว และไม่กระทำพฤติกรรมเช่นนั้นซ้ำอีก

ตัวอย่างที่ 3 “อาบอกแล้ว ขึ้นครั้งเดียวลงครั้งเดียว รอคือน้ำแข็ง ขึ้นใหม่ลงใหม่ ผูกป่า ใหม่ก็เสียเวลาแท่นัก” (มาลา คำจันทร์, 2531: 114)

จากเรื่องเขี้ยวเสือไฟที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับเรื่องการ “ผูกป่า” หรือการกล่าวขอขมาป่าและผีเจ้าป่าเจ้าเขาก่อนที่จะขึ้นห้าง เพื่อส่งคู่สัตว์ในเวลากลางคืน ความเชื่อของพรานมีอยู่ว่าเมื่อทำพิธีผูกป่าและขึ้นอยู่บนห้างแล้ว จะต้องขึ้นครั้งเดียวลงครั้งเดียว เพราะมิฉะนั้นเจ้าป่าเจ้าเขาจะโกรธและดลบันดาลให้เกิดอันเป็นไปต่าง ๆ นานา

ตัวอย่างที่ 4 “เดิน ๆ อยู่ จู่ ๆ ไปโผล่เอาลับแลเมืองแม่มา่ย มึงจะอย่างไร” “ไอ้ผีเปรต” จอมแสง เหลียวไปเหลียวมา “เดินคงหลงป่า ข้อห้ามบ้านเราอย่าพูดเรื่องเมืองลับแล” (มาลา คำจันทร์, 2542 :34)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผัดป่า คนท้องถิ่นล้านนามีความเชื่อว่า เวลาเข้าไปในป่าห้ามพูดถึง เรื่องไม่ดี เช่นในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ตัวละครเข้าไปในป่าแต่กลับพูดถึงเรื่องเมืองลับแล หรือ เมืองที่เมื่อใครหลงเข้าไปแล้วก็จะไม่สามารถกลับออกมาได้อีกเลย

ตัวอย่างที่ 5 “ป่าไม่เคยทำร้ายคนก่อนโดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้า ป่าดักเตือนคนก่อนเสมอ ต่างแต่ ว่าคนที่ป่าดักเตือนจะรู้ตัวหรือไม่ ไม่รู้แล้วละเมิด ป่ายังพอภัยให้ได้ แต่หากรู้แล้วยังทำ นั่นแหละ อันตรายใหญ่หลวงถึงชีวิต” (มาลา คำจันทร์, 2542: 44)

ตัวอย่างที่ 6 “จอมแสงถอนใจ เขาเองหลงลืมหลังเปลอะไรไปหรือ ละเมิดป่าจนกลายเป็นจิตไป แล้วหรือไร เข้าป่าวันนี้ถึงมีแต่เหตุลงอันหลาก ป่าดักเตือนตนแล้วไซ้ไหม” (มาลา คำจันทร์, 2542: 44)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผัดป่า ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครเดินทางเข้าไปในป่า ขณะที่กำลังเดินอยู่นั้นก็สังเกตเห็นความผิดปกติของป่าและสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว คล้ายเป็นการ บอกเตือนของผีเจ้าป่าเจ้าเขาว่าเขาและเพื่อนได้กระทำการอันเป็นการล่วงเกิน หรือที่เรียกว่าเป็น การ ผัดป่า

ตัวอย่างที่ 7 “นี่ ๆ ก็อยากถีบไอ้คนนำหน้าให้หัวทิ่ม โบราณว่าพูดเรื่องเสือ เสือหนี พูดเรื่องผี ผี มา มันไม่เคยได้ยินบ้างหรือไง” (มาลา คำจันทร์, 2542: 48-49)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผัดป่า ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครเดินทางเข้าไปในป่า เพื่อตามหาพระรูปหนึ่ง ขณะที่กำลังเดินอยู่ตัวละครพูดถึง เสือ และผี ซึ่งเป็นสิ่งต้องห้ามเพราะเสือ เป็นสัตว์ล่าเนื้อและมีนิสัยดุร้ายหากเผชิญหน้ากันตรง ๆ ก็ยากที่จะรอดชีวิตได้ ส่วนผีเป็นสิ่งลึกลับมอง

ไม่เห็นตัว ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะมาทางใดเวลาใด ดังนั้นควรสำรวจกายและวาจาอย่างเคร่งครัด เพราะมิฉะนั้นจะเกิด การผิดป่าขึ้นได้

ตัวอย่างที่ 8 “มันไปไหน หรือมันไปหาน้ำ ไม่น่าจะใช่ น้ำนอกถ้ำขามนี้ขุ่นแดงกินไม่ได้ หรือมันไปอาบน้ำ ไม่น่าจะใช่ เพิ่งเปียกปอนหนาวสั่นกันมาแท้ ๆ หรือว่า...หรือว่ามันต้องอาเพศอาถรรพ์ ผีป่าผีดงพรางตัวมันไว้” (มาลา คำจันทร์, 2542: 167)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผีดป่า ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครที่ชื่อจอมแสงกับเพื่อนต้องเดินทางเข้าไปตามหาหลวงปู่ในป่า ทั้งสองจึงเลือกที่จะค้างคืนในถ้ำ เพราะในถ้ำอย่างน้อยก็เป็นที่กันลมกันฝนได้ ทั้งสองหลับไปด้วยความอ่อนเพลีย เมื่อตื่นขึ้นมาจอมแสงหาเพื่อนทั้งในและนอกถ้ำก็ไม่พบ จอมแสงกลัวว่าเพื่อนจะทำผีดป่าแล้วต้องด้วยอาเพศอาถรรพ์ของป่า เพราะเพื่อนคนนี้เป็นคนพูดจาหรือทำอะไรไม่ค่อยระวัง ผีป่าผีดงพรางตัวของเพื่อนไว้ให้ค้นหาไม่พบ

ตัวอย่างที่ 9 “มึงกินผัดแน่ ๆ จอมแสงว่า ว่าแล้วก็ประหัดปัดถึงน้ำในห้วยเมื่อบาย ห้วยนั้นมีผิ ห้วยน้ำลำแดงตน แม่นแล้ว เลี้ยวภู มึงผิดน้ำ น้ำในห้วยอันกูห้ามไว้” (มาลา คำจันทร์, 2542: 168)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผีดป่า ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้จอมแสงกับเพื่อนต้องเดินทางไปตามหาหลวงปู่ในป่า แต่เนื่องจากเพื่อนของจอมแสงเป็นคนที่ทำอะไรไม่ค่อยระมัดระวัง ตอนจะดื่มน้ำจากห้วยก็ไม่ได้ขออนุญาตต่อผิน้ำ จึงทำให้เกิดอาการผิดน้ำ หมายถึงการดื่มน้ำเข้าไปแล้วทำให้เกิดอาการแสดง ปวดบิด ท้องเสียอย่างรุนแรง คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าทุกอย่างที่อยู่บนโลกนี้เป็นของผิ จะทำอะไรก็ต้องขออนุญาตแก่ผิก่อน เพื่อกันไม่ให้ผิโกรธ แต่ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เพื่อนของจอมแสงไม่ได้ขออนุญาตก่อนที่จะดื่มน้ำ ทำให้ผิน้ำโกรธและลงโทษ หากเกิดอาการเช่นนี้จะต้องรีบขอขมาต่อผิ เพื่อให้ผิหายโกรธและเพื่อให้อาการของโรคหรือสิ่งที่เป็นอยู่นั้นบรรเทาลง

ตัวอย่างที่ 10 “สองคนชักน้ำด้วยใบไม้ กอบใส่ปากด้วยมือไม่ได้ คนเฒ่าคนแก่บอกว่าผิน้ำจะเคียด” (มาลา คำจันทร์, 2542: 159)

จากเรื่องเมืองลับแลที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับการผิปปา ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ จอมแสงและเพื่อนต้องเดินทางเข้าไปตามหาหลวงปู่ในป่า เมื่อแะพักค้ำน้ำในลำห้วย ทั้งสองหนุ่มจึงเค็ดใบไม้มาทำเป็นกรวยเพื่อตักน้ำให้ลำห้วยขึ้นมาค้ำ คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่า การใช้มือวักน้ำจากแม่น้ำขึ้นมาค้ำกินนั้น ถือเป็นการกระทำที่ไม่ให้เกียรติต่อผี ผีจะโกรธและคลั่งจนดาลให้เกิดมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา

8.2 การผิปปา มุณินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542:4080) กล่าวถึงการ “ผิปปา” สรุปได้ว่า คือการที่บุคคลทำผิดต่อระเบียบหรือกฎของหมู่บ้านที่วางไว้ โดยเฉพาะหมายถึงการที่บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในหมู่บ้านจะต้องทำตัวให้กลมกลืนกับคนในหมู่บ้าน ไม่ถือดีหรือทำตัวอวดเก่งไปกว่าคนอื่น

ตัวอย่างที่ 1 “อยู่ดี ๆ จะอินทร์จะส่งมันลงมาทำไม คนบ้านเราคงจะทำอะไรผิดฮึดผิผิฮ้อยสักอย่าง จึงต้องด้วยอุบาทว์พระอินทร์” (มालา คำจันทร์, 2526: 58)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “อุบาทว์” ของคนท้องถิ่นล้านนาตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ตัวละครที่ชื่ออินทร์ไปพบควายพระอินทร์ หรือ หนอนกระทุ้ ในนาทุ่งเย็น จึงนำเรื่องไปบอกผู้ใหญ่บ้านเพื่อช่วยกันหาแนวทางแก้ไขต่อไป ชาวบ้านเชื่อกันว่าการที่พระอินทร์แสดงเหตุเช่นนี้ แสดงว่าคนในหมู่บ้านอาจทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือผิผิรติดบ้านคลองเมืองอันดิงงามที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา พระอินทร์จึงเป็นลงโทษด้วยการส่งควายพระอินทร์มาทำลายต้นข้าว

ตัวอย่างที่ 2 “ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนชักสีหน้าไม่พอใจว่าลูกบ้านลบหลู่พระอินทร์ ควายพระอินทร์ไม่ใช่เพิ่งลงกินข้าวเป็นครั้งแรก ก่อน ๆ มาเคยแก้ไขด้วยการส่งอุบาทว์ขอมาพระอินทร์ แต่คราวนี้กลับใช้ยามาพ่นมาปราบ จะยังทำให้พระอินทร์โกรธหนักเข้าไปอีก” (มालา คำจันทร์, 2526: 60)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “อุบาทว์” ของคนท้องถิ่นล้านนาว่าการจะทำสิ่งใดนั้นควรทำให้ถูกต้อง เพราะการกระทำของคนเรานั้นจะมีเทวดาคอยดูอยู่ หากใครทำผิดจากจารีตประเพณีอันดิงงามแล้วผู้นั้นก็จะต้องชดชืดหรืออุบาทว์ เกิดความ

อัปมงคล แก่ตนเองและครอบครัว ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ชาวบ้านกำลังเผชิญปัญหา ควายพระอินทร์หรือหนอนกระทู้มาทำลายต้นข้าว ซึ่งถือว่าเป็นอุบาทว์เพราะมีสัตว์เป็นตัวแสดงเหตุ

ตัวอย่างที่ 3 “พิธีส่งอุบาทว์จัดขึ้นที่หัวลานหมู่บ้านใกล้ลำน้ำล่อง พระฤๅณนิมนต์มาสวดปิดเคราะห์ สายสิญจน์ถูกโยงล้อมหมู่บ้าน เสร็จพิธีทางพระ พ่อหมอกก็ส่งอุบาทว์ สะตวงหรือกระทงกาบกล้วย ขนาดใหญ่ถูกหามเข้ามา พ่อหมอกจุดเทียนรายรอบปากกระทง พลังแสงสมุดข่อยโอบอ้อม้องการส่งอุบาทว์ กระทงถูกหามไปไหลน้ำเอาเคล็ดว่าอุบาทว์ถูกส่งให้ไหลลอยไปตามน้ำไม่กลับมาอีก” (มาลา คำจันทร์, 2526: 62)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “อุบาทว์” ของคนท้องถิ่นล้านนาว่าเมื่อเกิดอุบาทว์ขึ้นชาวบ้านจะต้องทำการส่งอุบาทว์ เพื่อเป็นการขอขมาพระอินทร์และเพื่อให้ตนพ้นจากสภาพที่เลวร้ายนั้น โดยผู้ที่มาทำพิธีส่งอุบาทว์นั้นจะเป็นพระสงฆ์หรืออาจารย์ก็ได้

ตัวอย่างที่ 4 “ลูกดีส่องไฟไปตีนข้าว เสียงสวสวเหมือนปู้นบรื้อนบพันไต่ฟางแห้งยังดังอยู่ เצה ๆ ควายพระอินทร์เกาะเป็นปมคำพริตชวนชวนลูก ยัวเยี้ยยี้ดย้อมีขนกำนดกำนขาวและหนดสองเส้นชูชันเหมือนเขาควาย” (มาลา คำจันทร์, 2526: 59)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “อุบาทว์” ของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับควายพระอินทร์ หรือ หนอนกระทู้ ที่มาทำลายต้นข้าว คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าพระอินทร์เป็นผู้ส่งลงมาเพื่อเป็นการลงโทษมนุษย์ สาเหตุเนื่องมาจากคนในหมู่บ้านประพฤติผิดจารีตอันดีงาม ที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 44) ให้ความหมายของ “กระทู้” ว่าหมายถึง ชื่อหนอนของแมงกลุ่มหนึ่งในวงศ์ Noctuidae ลำตัวอ่อนนุ่ม ผิวเป็นมัน มีขนตามลำตัวน้อย ส่วนใหญ่สีคล้ำ ทางด้านท้องสีอ่อนกว่า มักมีแถบหรือเส้นสีต่าง ๆ เช่น สีส้มอมน้ำตาล เหลืองอมขาว พาดตามยาวที่สันหลัง และข้างลำตัว มีขาจริง 3 คู่ ขาเทียม 5 คู่ กินพืช โดยมักจะกัดต้นพืชให้ขาดออกจากกัน ทำให้เหี่ยวแต่ต่อโผล่เหนือพื้นดิน มองคล้ายกระทู้หรือชอไม้ไผ่ที่ปักเป็นหลัก ชนิดที่รู้จักกันทั่วไป เช่น หนอน

กระพุ่มควายพระอินทร์หรือหนอนกระพุ่มคอรวง (Mythimna separata) ที่ทำลายต้นข้าว “ควายพระอินทร์” ถือเป็นอุปาทน์ หรือการลงโทษจากพระอินทร์

ตัวอย่างที่ 5 “คนบ้านแม่วากพูดกันว่า ปีนี้มันขี้ด” ลุงคำหมายถึง อาเพศ “เขาลือกันว่าอ๊เบ๊เล่นซู้กับพระคาผ้าเหลือง มันขี้ดฝนเลยบ่ตก ...” (มาลา คำจันทร์, 2526: 123-24)

ตัวอย่างที่ 6 “เออกูไว้พระแล้วมันขี้ด มันอาเพศหรือวะ คนอย่างกูจะเอาบุญเอากุศลไม่ได้หรือ” (มาลา คำจันทร์, 2538: 154)

ตัวอย่างที่ 7 “อันใดเป็นอันนั้น ข้าวของนานาต่างมีที่ทางของมันชัดเจน ผิดที่ผิดทางอาขี้ด” (มาลา คำจันทร์, 2547: 208)

ตัวอย่างที่ 8 รถยนต์แล่นผ่านถนนแต่ละคันฝุ่นแดงปลิวคลุ้งไปหมด จนฟ้าก็เปลี่ยนเป็นสีจีฝุ่น “มันขี้ดอะยังวะ” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง:104)

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 716) กล่าวถึง “ขี้ด” หรือ “กฤตย์” สรุปได้ว่า “ขี้ด” หรือ “กฤตย์” มีความหมายว่า “ต้องห้าม” คือห้ามประเพณีปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามแล้ว ผู้กระทำนั้นก็จะตกขี้ดหรือเกิดความอับมงคล อันเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม มีแต่ความเสื่อม เป็นเสนียดจัญไร เกิดความพินาศเสียหาย เกิดความทุกข์ความกังวล ทำให้ร้อนทั้งกายและใจ คอยเผาผลาญจิตใจให้สุกร้อน สิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่วิปริตอันมนุษย์ทำขึ้นเรียกว่า “ขี้ด”

ตัวอย่างที่ 9 “ข้าพุดอย่างไรสู่ถึงจะเชื่อข้าทุนนะ เขี้ยวเสือไฟนั่นแหละ อีแก้วเฮือนกล้ากลายเป็นชายไปทุกที ข้ากลัวเขี้ยวเสือไฟจะชักงูมันขำมรดบ้านคลองเมือง แล้วจะเป็นอย่างอ๊เบ๊แสงคำมัน” (มาลา คำจันทร์, 2531: 32)

ตัวอย่างที่ 10 “รีตรอยคลองบ้านกำหนดที่นั่งที่นอนค่อนข้างแน่นอน ผิดที่ผิดทางมักบังเกิดความกังวลขัดข้อง” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง.: 25)

8.3 การปิดเมือง มุลินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 4082) กล่าวถึงการ “ปิดเมือง” สรุปได้ว่า คือการกระทำที่ชาวเมืองนั้น ๆ ไม่ทำหรือไม่ต้องการให้ผู้ใดกระทำ เช่น การค้าสิ่งผิดกฎหมาย การเป็นไส้ศึก การกระทำเช่นนี้เรียกว่า เป็นการปิดเมือง

ตัวอย่างที่ 1 “ไม่อยากให้หาลงเมืองก็อย่าฝาริตฝืนรอย...เคารพเชื่อฟังริตคลองคำสอน”
(มาลา คำจันทร์, 2547: 49)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “จิต” หรือ “ข้อห้าม” ของคนท้องถิ่นล้านนาในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่กำลังสั่งสอนให้ลูกหลานประพฤติตนเป็นคนดีอยู่ในริตคลองของหมู่บ้าน เพราะถ้าหากใครประพฤติไม่ดีก็จะถูกผีลงโทษให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา มุลินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 6687) กล่าวถึงริตสรุปได้ว่า ริต หรือ ฮิต มาจากคำว่าจาริต ซึ่งแปลว่าประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา คนล้านนามักจะใช้ว่า ริตเมือง หรือ ริตบ้านคลองเมือง (อ่านว่า ฮิตบ้านกองเมือง) ซึ่งหมายถึงข้อกำหนดซึ่งจะต้องได้รับการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่กระนั้นก็มีปรากฏเป็นคำที่ตราไว้เป็นกลุ่มเป็นก้อนหรือเป็นลายลักษณ์อักษร คือมีเพียงระเบียบสังคมที่ส่งมอบสืบทอดกันมาอย่างหลวม ๆ เท่านั้น

ตัวอย่างที่ 2 “ทำไมหาลงเมืองละพ่อ”
“เพราะมันจิต” (มาลา คำจันทร์, 2545 ง: 16 - 17)

ตัวอย่างที่ 3 “จิตใหญ่อุบาทว์หลงไปแล้วหรือไบบ้านเรา เหตุลงร้าย ๆ ถึงได้บังเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างนี้” (มาลา คำจันทร์, 2545 ข: 61)

มุลินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 716) กล่าวถึง “จิต” หรือ “กฤตย์” สรุปได้ว่า “จิต” หรือ “กฤตย์” มีความหมายว่า “ต้องห้าม” คือห้ามประพฤติปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามแล้ว ผู้กระทำนั้นก็จะตกจิตหรือเกิดความอัปมงคล อันเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม มีแต่ความเสื่อมเป็นเสนียดจัญไร เกิดความพินาศเสียหาย เกิดความทุกข์ความกังวล ทำให้ร้อนทั้งกายและใจ คอยเผาผลาญจิตใจให้สุกร้อน สิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่วิปริตอันมนุษย์ทำขึ้นเรียกว่า “จิต”

ความเชื่อเรื่องชีวิตจัดเป็นวัฒนธรรมประเภท ศาสนธรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระเบียบมารยาทการปฏิบัติต่อสังคมเช่น ไม่พูดในสิ่งที่ไม่สมควรพูด ไม่ทำในสิ่งที่ไม่สมควรทำ เพราะถ้าหากละเมิดในระเบียบดังกล่าวแล้วก็จะมีผลให้ผู้ปฏิบัตินั้นได้รับความเดือดร้อนทั้งทางกายและใจหรือถูกตำหนิจากคนในสังคม

9. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ เช่น อย่าดมดอกไม้ถวายพระเพราะเกิดชาติหน้าจุมจะโหว่ ถ้าทำบุญด้วยเครื่องหอมเกิดชาติหน้าจะมีหน้าตาที่สวยงาม และมีชื่อเสียงขจรขยาย (บุปผา ทวีสุข, 2526: 159-168)

ตัวอย่างที่ 1 “เด็กขายนึก ๆ แล้วก็ไม่สบายใจ กลัวจะต้องเกิดมาเป็นควายใช้หนี้รวงข้าว อินทรเคยขโมยหักรวงข้าวของใครต่อใครหลายคนเอามาเกล็ดกิน มันมีคำสาปแช่งอยู่ว่า... สามรวงเป็นข้าวเกล็ด เจ็ดรวงเป็นข้าวเฒ่า เก้ารวงเป็นควายนาค... นึก ๆ แล้วก็กลัว” (มาลา คำจันทร์, 2526: 7)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ ในเรื่องนี้ตัวละครซึ่งมีความซุกซนตามประสาเด็ก เมื่อเดินผ่านทุ่งนาเห็นข้าวออกรวงด้วยความคะนองจึงแอบหักรวงข้าวของชาวบ้านมาแกะกินเมล็ด เมล็ดข้าวที่เพ่งหักจากรวงนั้นจะมีความหอมมันเป็นที่ชื่นชอบของเด็ก ๆ แต่เมื่อกระทำไปแล้วมาคิดได้ในภายหลังว่ามีคำสาปแช่งที่ว่า “สามรวงเป็นข้าวเกล็ด เจ็ดรวงเป็นข้าวเฒ่า เก้ารวงเป็นควายนาค...” หมายถึง ถ้าใครขโมยหักรวงข้าวสามรวง เมื่อตายไปชาติหน้าก็ต้องไปเกิดเป็นรวงข้าว ถ้าขโมยหักรวงข้าวเจ็ดรวงเมื่อตายไปชาติหน้าจะต้องไปเกิดเป็นข้าวเฒ่า และถ้าใครขโมยหักรวงข้าวเก้ารวงเมื่อตายไปชาติหน้าจะต้องไปเกิดเป็นควายให้คนไถนา

ตัวอย่างที่ 2 “ช่างมันเถอะสุ บุญกินบุญทานมันไม่หายไปไหนหรอก ทำชาตินี้เพื่อไว้ชาติหน้า ชาติก่อนสุกับข้าคงทำบุญน้อย ชาตินี้มันถึงทุกข์” (มาลา คำจันทร์, 2526: 38)

ตัวอย่างที่ 3 “เช้าวันนี้เขาวานงลูกมาใส่บาตร...เออ...หรือจะเป็นบาตรสุดท้าย...ทานก้อนข้าวเจ้าภิกขุ สังฆะ หวังเป็นบุญสุดท้ายไปใช้ไปโลกมืดภายใน” (มาลา คำจันทร์, 2542: 77)

ตัวอย่างที่ 4 “ท่านเป็นเจ้าต้องการสร้างสมปารมีแก่กล้า เกิดใหม่ชาติหน้าจะได้เป็นชาย เกิดเป็นชายจักได้บวชเรียนรู้ธรรม...” (มาลา คำจันทร์, 2543 ค: 90)

ตัวอย่างที่ 5 “เกิดใหม่ชาติหน้ากุอาจเลางามขึ้นม้าง” (มาลา คำจันทร์, 2547: 59)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ของคนในท้องถิ่นล้านนาว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเคารพนับถือในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีความเชื่อในบาปบุญ เชื่อเรื่องชาติภพ คนท้องถิ่นล้านนาเชื่อว่าชาตินี้ทำอะไรไว้อย่างไรชาติหน้าก็จะได้สิ่งนั้นตอบแทน ดังนั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ให้มันทำบุญทำทาน เพราะเชื่อว่าผลบุญจะช่วยหนุนนำให้ชาติหน้าเกิดมามีแต่ความสุขสบาย ศาสนาจึงเป็นเครื่องกล่อมเกลาคิดใจของคนให้มีแต่ความเมตตา กรุณา และปรารถนาให้เพื่อนมนุษย์มีแต่ความสุขด้วยกัน ส่งผลให้คนไม่กล้าทำชั่ว ละอายต่อการทำบาป ไม่อาฆาตพยาบาทและปองร้ายผู้อื่น ในตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ภรรยาของหนานแก้วเป็นคนที่ชอบทำบุญทำทาน และเชื่อว่าผลบุญจะส่งผลให้ชาติหน้าตนและครอบครัวจะเกิดมาพบแต่ความสุขสบาย และเชื่อว่าเพราะเนื่องจากชาติที่แล้วตนและครอบครัวทำบุญมาน้อย ชาตินี้จึงต้องเกิดมาอยู่ในสภาพครอบครัวที่มีฐานะยากจนข้นแค้น

ตัวอย่างที่ 6 “พ่อ พ่อ นรกนี่เป็นอย่างใด”

“เป็นที่ร้อนที่ไหม้ เป็นที่คนบาปตายแล้วต้องไปอยู่ บ่มีสุข บ่มีเย็น กินข้าวก็กลายเป็นเกลบทราย กินน้ำก็กลายเป็นจวนพิษ มีหม้อน้ำร้อนไว้ต้มมัน มีกาปากเหล็กไว้บากไส้มัน มีทองแดงหลอมร้อน ๆ ไว้กรอกปากมัน” (มาลา คำจันทร์, 2526: 7-8)

ตัวอย่างที่ 7 “หัวตกหลุมวันใด อเวจีหม้อร้อนเปิดรับแม่นมัน” (มาลา คำจันทร์, 2547: 353)

ตัวอย่างที่ 8 “นกเป่ล้ามันกินแต่ลูกไม้ ไม่กินด้วงกินแมง มันถือศีลแปดเท่ากับชีฟ้าขาว ไครฆ่านกเป่ล้าเท่ากับฆ่าชีฟ้าขาว ตายไปจะตกนรก” (มาลา คำจันทร์, 2526: 13)

ตัวอย่างที่ 9 “บางคนตายไปแล้ว ตกนรกห้าร้อยปี ไม่ใช่ปีธรรมดาแต่เป็นปีนรก” (มาลา คำจันทร์, 2547: 58)

ตัวอย่างที่ 10 “มึงกลับไปเสีย ไปยังหลุมที่มึงจากมา หาไม่มึงจะตายซ้ำสอง ลงหม้อนรกอเวจีไม่ได้ ผุดไม่ได้เกิด” (มาลา คำจันทร์, 2547: 278)

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542: 3043 -3047) กล่าวถึงนรกสรุปได้ว่า นรก หรือนะรก, นาสก, หน้าสก เป็นโลกที่ต่ำที่สุดในบรรดาโลกทั้ง 31 ชั้น และเป็นสถานที่ซึ่งมีการลงทัณฑ์แก่ผู้ประกอบความผิดบาปด้วยวิธีการต่าง ๆ นรกอาจแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นรกร้อน และนรกเย็น

ก. นรกร้อน คือ นรกที่มีแต่ความร้อนแผดเผาลงทัณฑ์แก่สัตว์นรกนั้น นรกร้อนนี้จะมีนรกย่อยอีก 8 ขุม คือ

1. สัณชีพ (ไม่ตาย) คือ เมื่อมีลมพัดผ่านเหล่าสัตว์นรกที่ตายแล้วก็จะฟื้นขึ้นมารับกรรมใหม่ สัตว์นรกในขุมนี้จะต้องถูกลงทัณฑ์นานถึง 500 ปีนรก เท่ากับ 9 ล้านปีของมนุษย์ ซึ่งเท่ากับอายุของเทวดาในชั้นจตุรหาราชิก
2. กาลสุตตะ (ด้ายคำ) ซึ่งลงโทษสัตว์นรกโดยตัดหรือบั่นตามรอยประทับของด้าย หรือใช้ด้ายตัดสัตว์เหล่านั้น สัตว์นรกขุมนี้จะต้องถูกลงทัณฑ์นานถึง 1 พันปีนรก ซึ่ง 1 วันในนรกขุมนี้จะเท่ากับ 26 ล้านปีมนุษย์ หรือเท่ากับอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
3. สังฆาตะ (ปีบ อัด) สัตว์นรกขุมนี้จะต้องถูกด้อนเพื่อให้ภูเขาอัดกระแทกเป็นเวลาถึง 4 พันปีนรก ซึ่ง 1 วันในนรกขุมนี้จะเท่ากับ 145 ล้านปีมนุษย์ อันเท่ากับอายุของเทวดาในชั้นยามา
4. โรรุวะ (คร่ำครวญ) สัตว์นรกในขุมนี้จะคร่ำครวญจนสิ้น 4 พันปีนรก ซึ่งวันหนึ่งในนรกแห่งนี้ 567 ล้านปีมนุษย์ หรือเท่ากับอายุของเทวดาในชั้นดุสิต
5. มหาโรรุวะ สัตว์นรกจะคร่ำครวญอย่างหนักในนรกนี้นานถึง 8 พันปีนรก ซึ่งวันหนึ่งในนรกนี้จะนานเท่ากับ 2,305 ล้านปีของมนุษย์ หรือเท่ากับอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

6. ตาปนะ (ความร้อน) สัตว์นรกในนรกขุมนี้จะถูกทรมานนานถึง 16,000 ปีนรก ซึ่ง 1 วันในนรกขุมนี้จะเท่ากับ 9,216 ล้านปีมนุษย์ ซึ่งเท่ากับอายุของเทวดาในชั้นปรนิมมิตสวดี

7. มหาตาปนะ (ความร้อนอันมหาศาล) สัตว์นรกในนรกขุมนี้จะถูกทรมานนานถึง 1 กัลป์

8. อวิจิ (ไม่หยุดพัก) อวิจิ หรือ อเวจินรคนับได้ว่าเป็นแหล่งแห่งความทุกข์อันแสนสาหัสที่สุด เพราะสัตว์นรกขุมนี้จะถูกทรมานอย่างต่อเนื่องโดยไม่มีโอกาสขาดช่วงจนครบ 1 มหากัลป์

ข. นรกเย็น ประกอบด้วยนรกทั้งสิ้น 10 ขุม คือ อพพุท นิรพพุท อพพ อตต อหห กุมุท โสคันธิก อุปปล ปุณฺฑริก และ ปทุม

ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ชาติใหม่ภพใหม่ จัดเป็นวัฒนธรรมทางคติธรรม หรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต และได้มาจากศาสนา เช่น การไม่เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น การไม่ลักขโมยเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน หรือการเชื่อว่าการเกิดเป็นชาตินั้นดีกว่าการเกิดเป็นหญิง เพราะการเกิดเป็นชาตินั้นสามารถบวชเรียนรับใช้พระพุทธศาสนาเป็นการสร้างบุญบารมีให้แก่ตนเองและครอบครัว เป็นต้น